

Sosyolojik Düşün

Yıl/Year: 2020 (Aralık/December)

Cilt/Volume: 5- Sayı/Issue: 2

E-ISSN: 2587-2699

İmtiyaz Sahibi / Owner

Doç. Dr. Bekir Kocadaş

Editörler / Editors

Doç. Dr. Bekir Kocadaş

Doç. Dr. Emre Öztürk

Dr. Öğr. Üyesi Cem Koray Olgun

Dr. Hülya Biçer Olgun

Yayın Kurulu / Editorial Board

(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ, Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Emre ÖZTÜRK, İzmir Bakırçay Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ARIK, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sefa Salih AYDEMİR, Adıyaman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇAKIR, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şevket Ercan KIZILAY, Düzce Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Çağlar KURTDAS, Adıyaman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Cem Koray OLGUN, Adıyaman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Cihad ÖZSÖZ, Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Levent TAŞ, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hulusi YILMAZ, Nevşehir Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

Prof. Dr. Yaşar ERJEM, Mersin Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa TALAS, Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Orhan YAZICI, İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Gürcan Şevket AVCIOĞLU, Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Metin KILIÇ, Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR, Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. İlkey ŞAHİN, Erciyes Üniversitesi

Sosyolojik Düşün bağımsız, ulusal ve hakemli ve bir e-dergidir.

Yılda iki kez, Haziran ve Aralık aylarında yayımlanır.

Sosyolojik Düşün is an independent, national and peer-reviewed e-journal.

It is published twice a year in June and December.

BU SAYININ HAKEM KURULU / REVIEWERS OF CURRENT ISSUE

(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

- Doç. Dr. Mehmet ÇAKIR, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR, Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Metin KILIÇ, Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sefa Salih AYDEMİR, Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arif ÇİÇEK, Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsa DEMİR, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erkan DİKİCİ, Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Çağlar KURTDAS, Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cem Koray OLGUN, Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cihad ÖZSÖZ, Süleyman Demirel Üniversitesi

İletişim / Contact

sosyolojikdusun@gmail.com

Teknik Destek / Technical Support

Doç. Dr. Emre Öztürk, ozemreozturk@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

<i>Mehmet Furkan ÖREN</i> <i>Tekniğin İnsan İlişkileri Üzerindeki Etkisine Dair Bir Gözlem</i> <i>Observation On The Effect of Technique on Human Relations</i>	64-79
<i>Kübra Aybike KOCADAŞ</i> <i>Teknolojik Yeniliklerin İşe Yabancılaşma Üzerine Etkileri</i> <i>The Effects of Technological Innovations on Job Alienation</i>	80-92
<i>Cansel GÜZEL</i> <i>Sosyal Medyanın Neliği, Gelişimi ve Kullanım Alanları Üzerine Kuramsal Bir İnceleme</i> <i>A Theoretical Investigation On The Entity, Development and Usage Areas of Social Media</i>	93-112
<i>Semih EKER</i> <i>Almanya Federal Cumhuriyeti Eğitim Sisteminin Tanıtılması ve Türk Eğitim Sistemi ile Karşılaştırılması</i> <i>Introduction of The Education System of The Federal Republic of Germany and Its Comparison with The Turkish Education System</i>	113-126
<i>Emel ÖZKAN</i> <i>Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılık: Cam Tavan ve Kraliçe Arı Sendromu</i> <i>Vocational Discrimination Based On Gender: Glass Ceiling And Queen Bee Syndrome</i>	127-138
<i>Nuriye ÇELİK</i> <i>The Bothersome Man Filminde Post-hümanizm ve Transhümanizm Sorgulamaları</i> <i>The Questioning Posthumanism and Transhumanism in The Bothersome Man Movie</i>	139-160

TEKNİĞİN İNSAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE DAİR BİR GÖZLEM

Mehmet Furkan ÖREN¹

ÖZ

Teknikle sosyal değişim ve dönüşüm arasındaki ilişki köklü bir tartışmadır. Mary Shelley'nin Frankenstein romanında işlediği gibi teknik kimi zaman insan ilişkilerini dönüştürmenin yanında ona hükmetmeye, onu yönetmeye ve şekillendirmeye başlar. Matbaanın kurulması, teleskopun icadı, barutun kullanılması insanlık tarihine damga vurmuştur. Bu açıdan teknik salt anlamıyla teknik olarak anlaşılmamaktadır.

Bu yazıda Van'ın Saray ilçesine bağlı Yeşialıç mahalle/köyünden hareketle tekniğin insan ilişkileri üzerindeki etkisine ilişkin saha gözlemleri ve yapılan görüşmelerden elde edilen verilerden hareketle analizler yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemi ile tasarımılanan bu çalışmada seçilen hedef kitleyle yapılan görüşmelerden hareketle köye elektrik ve traktör gelmeden önceki insan ilişkileriyle elektrik ve traktör geldikten sonraki ilişkiler karşılaştırılmıştır. Bu açıdan özellikle merkeze uzak, teknolojiyle görece sonradan tanışmış Yeşialıç Köyü çalışma sahası olarak seçilmiştir. Buradaki temel amaç teknoloji öncesiyle teknik sonrası arasında net bir çıkarsama yapabilmektir. Elbette teknik geniş bir kavramdır. El arabası, kürek, tekerlek, orak gibi pek çok araç aslında tekniktir. Bu açıdan makalenin sınırlarını aşmamak için özellikle elektrik ve traktör odak olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Köy, Teknik, İnsan, Değişim

OBSERVATION ON THE EFFECT OF TECHNIQUE ON HUMAN RELATIONS

ABSTRACT

The relationship between technique, social change and transformation is a fundamental debate. As Mary Shelley has shown in his novel named Frankenstein, the technique sometimes not only transforms human relations but sometimes begins to dominate, direct and shape it. The establishment of the printing press, the invention of the telescope, and the use of gunpowder marked the history of humanity. From this point of view, the technique cannot be understood technically in its pure sense.

In this article, starting from the Yeşialıç neighborhood /village of Saray district of Van district, analyzes have made based on the data obtained from field observations and interviews regarding the effect of the technique on human relations. Based on a qualitative research and interviews with the selected target audience, it was compared, in the article, human relations before electricity and tractor arrived the village and the relations after electricity and tractor arrived. In this respect, the sample of Yeşialıç village, which was far from the center and relatively unaware of technology, was chosen as a study area. The main goal here is to make a clear inference between pre-technology and post-technology. Of course, technique is a broad concept. Many vehicles such as wheelbarrows, shovel, wheels, sickles are actually technical. In this respect, especially electric and tractor were determined as focus.

Keywords: Sociology, Village, Technique, Human, Change

1. Giriş

Toplumsal pratiklerle teknik arasındaki ilişki, sosyal bilimlerin önemli tartışma alanlarından birisidir. İnsanlık tarihi üzerinde yapılan araştırmalar teknik buluşların toplumsal yapıyı değiştirmenin yanı sıra önemli devrimlerin ortaya çıkmasına da yol verdiğinin altını

¹ İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri ABD, yesilagac65@hotmail.com.
DOI Numarası: <https://doi.org/10.37991/sosdus.670387>

çizmektedirler (Touraine, 2012). Bu duruma ilişkin tarihsel olarak pek çok örnek verilebilir. Tekerleğin bulunuşu, barut, matbaa, teleskop gibi tekniklerin icadı toplumsal dönüşümlere yol açmakla kalmadı aynı zamanda insanların kozmolojiye, olaylara ve olgulara bakış açısını da sarstı (Touraine, 2012). Tekerleğin icadıyla başlayan insanlığın teknik serüveni, daha rafine ve komplike şekilde devam etmektedir. Teknoloji insan ilişkilerini dönüştürmekle kalmamakta kendisiyle beraber yeni riskler de getirmektedir. Günümüz toplumunu “risk toplumu” olarak tanımlayan Ulrich Beck bu risklerin büyük oranda teknik ve teknoloji ağırlıklı olduğunun altını çizmektedir (Beck, 2014). Akıllı telefonlar, televizyon ve bilgisayarların hayatımızda önemli bir yer tuttuğu günümüzde tekniğin insan ilişkileri üzerindeki etkisini ortaya koymak en azından farkındalık kazandırmaktır.

Kapitalizme eleştirel yaklaşan Marx, yaklaşık yüzyıl önce üretim biçimiyle insanlar arasındaki ilişkiye ışık tutarken teknolojinin gelişmesiyle üretim biçiminin değişimi arasındaki bağlantıyı ve bunun sonucunda insan ilişkilerinde meydana gelen dönüşümü işleyerek, teknik değişimin insan ilişkilerinin dönüşümünü zorunlu kıldığını vurguluyordu (Marx ve Engles, 2013:43-44). Tekniğin insan ilişkileri üzerindeki etkisine sadece Marx değil, Weber gibi düşünürler de değinmiştir. Modern dönemin iş anlayışının önemli ölçüde değiştiğini düşünen Weber, bunun en bariz özelliğinin ev ve iş yerlerinin birbirinden ayrışması olarak görmektedir. Ona göre endüstriyel gelişim, evi üretimin bir parçası olmaktan çıkarmış, böylece üretim evin dışına taşınmıştır (Weber, 2008: 450). Bu durumsa aile ve iş hayatı üzerinde ciddi değişmelerin meydana gelmesine neden olmuştur.

Yıllar öncesinden Mehmet Akif, Batı'nın tekniğini alıp kültürel yönlerinin alınmaması gerektiğini vurguluyordu (Ersoy, 2007:376). Muhtemelen Akif, tekniğin insan davranışları üzerindeki etkisi ve dönüştürücü gücünü görmezden gelmekteydi. Oysa Batı'nın kültürel formlarının ortaya çıkmasında teknik büyük rol oynamıştır. Sanayi devrimi bir çeşit teknik devrimdir. Teknoloji toplumsal dönüşümlerin meydana gelmesinin yol vermenin yanı sıra insan özelliklerini değiştirici bir işleve de sahiptir. Bades-Rezak'ın vurguladığı gibi “Her teknoloji insan özelliğini değiştirir. Bir araç yalnızca insani kabiliyetin enstrümanı değildir; o aynı zamanda bu kabiliyeti dönüştürür” (Akt. Flanagan, 2007:133). Tarihsel süreç içerisinde tekniğin insan ilişkilerini nasıl dönüştürdüğünü analiz eden Diamond bu durumu çelik ve tüfeği merkeze alarak anlatmaktadır (Diamond, 2001).

2. Teknikle Sosyal Doku Arasındaki Karmaşık İlişki

Teknik ve insan ilişkileri üzerinde yapılan tartışmaları kabaca iki şekilde incelemek mümkündür. Bunlar determinist yaklaşım ve teknolojinin sosyal inşası “The social Construction of Technology” (SCOT) yaklaşımıdır (Kara, 2017:117-131). Bir yönüyle Marksist tezlerden mühlhem olan determinist yaklaşım tekniğin koşulsuz olarak toplumsal ilişkileri dönüştürdüğünün altını çizer. Buna göre teknik değişince toplumsal yönelim ve ilişkileri de değişmektedir (Türkdoğan, 2009:145-147); ancak determinist yaklaşıma tepki olarak ortaya çıkan teknolojinin sosyal inşası kuramı, toplumsal dinamiklerin de bir şekilde tekniği belirlediği ve şekillendirdiğini vurgular (Kara, 2017:117-131). Aslında sosyal inşa kavramını daha çok Peter Berger ve Thomas Luckman'ın kaleme aldıkları “*Gerçekliğin Sosyal İnşası*” tezlerinden mühlhemdir (Berger&Luckman, 2008). Berger ve Luckmann tezlerine göre epistemik inşamız, sosyal reflekslerimiz, bilgiyi ele alma biçimimiz ve tekniği konumlandırma şeklimizle içinde yaşadığımız sosyal bağlam arasında ilişkiler vardır (Berger&Luckmann, 2008:92). Sadece sosyal bilimlerde değil, aynı zamanda doğa bilimlerinde de sosyal doku, toplumların bilgi yapma süreçleri ve karakteristik özellikleri etkilidir (Arslan, 1992; Barnes, 1990). Dolayısıyla tekniğin kendisini konuşmaktan ziyade tekniğin içinden çıktığı sosyal bağlama bakmak, yanı sıra tekniğin de sosyal süreçlerden etkilenme biçimine dikkat çekmek gerekmektedir (Ellul, 2003:73-75).

Ancak aşağıda da vurgulanacağı gibi tekniğin kırsal üzerindeki etkisi, daha çok deterministik bir karakterde görünür olmaktadır. Bunun ana sebebi tekniğin/teknolojinin kırsala daha çok ithal bir çerçevede nüfuz etmesidir. Teknoloji ve sanayinin öznesi ve merkezi daha çok kenttir. Köyde daha çok nesne konumundadır. Nitekim modern toplum üzerinde araştırma yapan düşünürler, bu toplumun sanayi toplumu olması dolayısıyla kent toplumu olarak tanımlamaya eğilimlidirler (Harvey, 2015). Sosyolojinin önemli kurucularından biri olan Emile Durkheim'in mekanik ve organik tasnifi, Ferdinand Tönnies'in "Gemeinschaft ve Gesellschaft /Cemaat ve Cemiyet" (Tönnies, 2019) ayrımı kırsal ve kent arasındaki tipolojik farklılığa işaret etmenin yanında kentin kendine özgü yapısına ilişkin vurguları taşımaktadır. Burada kente vurgu yapılmasının nedeni kentin, kırsala dayalı üretim biçimi ve sosyal ilişki ağının farklılığından dolayıdır. Kırsal klasik üretim biçimi ve teknik geri kalmayı, kent modern üretim ve teknik ilerlemeye işaret etmektedir (Marx ve Engels, 2013:40-41).Nitekim teknolojinin geliştiği her aşama demografik açıdan kırsalın aleyhine kentin lehine olmuştur. Yaklaşık elli yıl önce traktörün köy üzerindeki etkisini inceleyen Cahit Tanyol bu tekniğin nüfus hareketliliğinin şehre doğru kaymasına neden olduğuna işaret etmektedir (Tanyol, 1958:211). Teknik geliştikçe kırsal otantikliğini kaybetmekte, sosyal hareketlilik artmakta ve eski ilişki biçimi de dönüşmektedir. Kurtkan'ın ifadesiyle: "Teknikten faydalanma sosyal değişimlere sebebiyet veren ve adetlerin değişmesinde rol oynayan bir tesire sahiptir." (Kurtkan, 1969: 190).

Tekniğe dayalı yeni bir üretim biçimine işaret eden modernite bir yönüyle köyün ve köylülüğün sonu olarak tanımlanabilir. Bozkurt'un ifadesiyle modern toplum: "Endüstri toplumu, işbölümünün, uzmanlaşmanın, standartlaşmanın, cemaat gerileyişinin, sekülerizasyonun, rasyonelleşmenin, bürokratikleşmenin, sermaye birikiminin, bireyciliğin, çekirdek ailenin hâkimiyetinin arttığı toplumdur"(Bozkurt, 2015:14). Bu açıdan modernleşen her toplumun karakteristik özelliğinden birisi nüfusun kentin lehine gelişim göstermesidir (Harvey, 2015:52). Teknoloji geliştikçe köyün şehre olan irtibatı da artmaktadır (Kurtkan, 1969: 190). Örneğin köy üzerinde çalışmaları olan İbrahim Yasa tren yolunun Hasanoğlan köyünde meydana getirdiği değişiklikleri detaylı bir şekilde analiz eder. Ona göre önceki süreçlerde hayvanlarla yapılan uzun süreli yolculuklar, trenle birlikte bir güne inmiş ve bu da köyle kentin irtibatını artırmıştır (Yasa, 1956:43). Benzer bir şekilde teknolojinin değişime etkisini köy üzerinde çalışmaları olan Türkdoğan da vurgulamaktadır (Türkdoğan, 1977:42).

Yeşillik teknolojinin insanları şehre yönelmesine olan etkisinin tipik örneklerinden biridir. Yoğun bir şekilde göçün verildiği köyde, kalanlar adeta James Fenimore Cooper'in (2008) kaleme aldığı "Son Mohikan" adlı romanındaki durumu andırmaktadır. Yeni neslin yönü, şehre doğrudur. Köyde kalan yaşlılarsa bir nevi köyün hafızası gibidir. Göçün artması bir yönüyle kırsala dayalı hafızayı yok olmayla karşı karşıya bıraksa da günümüzde kırsalın ne kadar otantik olduğu da ayrı bir tartışma konusudur. Harvey'in vurguladığı gibi günümüzde kırsal kent arasındaki sınırlar flulaşarak yok olmaya doğru evirilmekte kent her yerleşmektedir (Harvey, 2015:62).

Güncel anlamda araştırmanın çalışma sahası olan köyde üç tane marketin yer alması, ufak tefek giderler dışında tüm ürünlerin endüstriyel olması ve teknolojinin yaygın bir şekilde kullanılması bu flulaşmaya örnektir. Bu çerçevede makalede yapılan analizler köyün güncel durumuna ilişkin değildir. Zira envai çeşitli sanayi ürünlerinin satıldığı üç dükkân, kasabaya rutin şekilde gidip gelen köy servis aracının yanı sıra gençlerin elinde ki akıllı telefonlar ve kurulan Whatsapp grupları köyün güncelinin, teknik açıdan incelenme miadını doldurduğunu göstermektedir. Bu açıdan yazı boyunca yapılan analizlerin proto-teknikleşme öncesi ve hemen sonrasında yaşanan değişimleri kapsadığı not edilmelidir.

Bu yazıda, küçük bir köyden hareketle tekniğin sosyal ilişkiler üzerindeki etkilerine dair saha gözlemlerinin analizi amaçlanmaktadır. Bu analizler, yalnızca saha gözlemlerine dayanmayıp

yapılan mülakatlar ve bir takım incelemelere de dayanmaktadır. Bu bağlamda tekniğin çok geniş bir kapsam alanına sahip olduğu da belirtilmelidir. Zira ateşin bulunması, tekerleğin icat edilmesi, çatal, kaşık, tabak kısaca insan hayatını kolaylaştıran tüm bu nesnelere birer tekniktir. Bu anlamda bu çalışmadaki gözlemler elektrik ve traktörle sınırlı tutulmuştur. Diğer bir ifadeyle elektrik ve traktörün köyde meydana getirdiği değişim ve dönüşümün izleri sürülmeye çalışılmıştır. Temel probleminin traktör ve elektrik öncesiyle sonrasının karşılaştırılması olan araştırmanın amacı, tekniğin sosyal ilişkilerde meydana getirdiği değişime işaret ederek farkındalık kazanılmasını sağlamaktır.

3. Yöntem

3.1.Çalışmanın Yöntemi

Tekniğin insan ilişkileri üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak, teknik öncesi ve teknik sonrasının net bir şekilde ortaya konulmasına bağlıdır. Bu anlamda tekniğin insan ilişkileri üzerindeki etkisini görebilmek için elektriğin ve traktörün geç gittiği bir köy olan, Van Saray ilçesine bağlı Yeşilalıç köyü çalışma sahası olarak seçilmiştir. İnsanlara ulaşmanın nispeten daha kolay olması, lojistik destek verecek ve araştırma için uzun süreli kalınabilecek bağlantıların olması, öte yandan merkezden uzak olması dolayısıyla kentle irtibatının az olması, kendi içerisinde davranışsal olarak geleneksel bir örüntü oluşturması, bu köyün seçilmesinde etkili olmuştur. Nitel bir yöntemin izlendiği araştırmada durum analizi deseni kullanılmıştır. Bu araştırma deseni belli bir mekân ve zamanla sınırlandırılmış bir olgunun gözlem, mülakat ve benzeri araçlarla toplanarak analiz edilmesini ifade eder. (Creswell, 2013:96). Durum araştırmasında gözlem yapıldığı gibi mülakat da yapılmaktadır. Bunun için yaşları elliyle seksen arasında değişen altı kişi odak grup olarak belirlenmiş köye gidilerek bu kişilerle görüşmeler gerçekleştirilmiş, derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Traktörün ilk defa 80’li yıllara doğru muhtar tarafından alındığı anlaşılan köyde, orta yaş ve üstü insanların traktör ve elektrik öncesi-sonrası yaşantıya dair anlamlarının taze olduğu düşünülerek orta yaş ve üstü insanlarla görüşülmüştür.

3.2.Sahanın Özellikleri: Uzakta Bir Köy Yeşilalıç

Van’ın Saray ilçesine bağlı altmış haneli bir köy olarak Yeşilalıç’ın, kendine özgü özellikleri vardır. Köyün güney doğusunda bulunan Urartulardan kalma açık hava tapınağı, yine Urartulardan kalma su kanalları ve bentler buraya tarihi bir hava katmaktadır (Sevin&Belli, 1976:367). Köylüler tarafından “kapı” olarak adlandırılan açık hava tapınağının üzerinde Urartulardan kalma çivi yazılarının bulunması burayı kimi açılardan ilgi merkezi yapmaktadır. Köyün bu tarihsel konumu, çeşitli dönemlerde araştırmalara konu edilmesine de neden olmuştur. Joseph Wunsch, D.H. Müller, W. Belck ve Lehmann-Haupt bunlardan bazılarıdır (Sevin&Belli, 1976). Bu anlamda Van’a yaklaşık 90 km uzaklıkta olan köyün uzun bir süredir yerleşim yeri olduğu belirtilmelidir.

4. Bulgular ve Yorum

4.1.Çıra Merkezli İlişkiden Elektrik Merkezli İlişkiye

Teknik üzerinde araştırmalar yapan düşünürler, bu buluşların insanların doğayı araçsallaştırması ve ona hükmetmesinde önemli etkisinin olduğunu altını çizerek (Rostow, 1971:260). Elektrik belki de insanoğlunun doğaya meydan okumasını sağlayan en büyük devrimlerinden bir tanesidir. Bu gün internet, telefon, televizyon gibi gündelik hayatımızın önemli parçası olan pek çok teknik elektrikle anlam kazanmaktadır. Bir an için elektriğin

olmadığı bir dünyayı hayal etmek bile güçleşmiştir; ancak elektrik salt elektrik değildir. O, yeni bir yaşam biçimi ve yeni bir ilişki şekli demektir. Bugün "gece hayatı" kavramı temelini elektrikten almaktadır. Gece ve gündüz arasında ki geleneksel ayırım elektrikle birlikte belirsiz bir hal almıştır. Köyde de gözlemlediğimiz gibi "Erken yat erken kalk" prensibi elektrikle birlikte değişmiştir. Gözlemlenen köye elektrik, (kimse net tarihini bilmemekle birlikte) 1980'lerin ortalarında gelmiştir. Elektriğin gelişini sırasıyla radyo ve televizyon takip etmiş ve bu tekniklerin her biri önemli değişikliklere sebep olmuştur.

Görüşmecilerin anlatımlarına göre köydeki hayat tarım ve hayvancılığa dayalı olduğundan, elektrik gelmeden önce gece ve gündüz ayrışması doğal ve otantiktir. Güneşin batmasına yakın, herkes hayvanlarını kontrol etmekte, komşuda bir işi varsa çabucak halletmekte ve karanlık olunca da evine kapanmaktadır. Acil bir durum olmadıkça, akşamleyin kimse komşusunu rahatsız etmemektedir. Zira aydınlanmanın sıkıntılı olduğu bir vakitte komşuya gitmek, hem nezaket açısından etik görülmemekte hem de, komşuyu zor durumda bırakacak bir davranış olarak kodlanmaktadır. Uykuya erken geçilmekte, sabahleyin horozlar öter ötmaz herkes uyanmaktadır. Gece yapılacak işler varsa bile, mümkünse sabaha ertelenmektedir.

Elektriğin olmaması aydınlanmanın hiç olmadığı anlamına gelmiyor elbette. Zira insanlar, aydınlanmak için çıra denilen bir alet kullanılmaktadır. Çıra bir cam kavanoza gazyağı ve üstüne ilıştırılan bir bezle yapılan bir aydınlanma aracıdır. Yapılan görüşmelerden öğrenildiği kadarıyla bu aracın net bir standardı yoktur. Salça kutusuna benzer tenekeler ya da varsa cam kavanozun kullanıldığı bu alet, hem çıkardığı duman dolayısıyla is bırakması hem de ışığının az olmasından dolayı kullanışlı bir alet değildir. Bunun haricinde, lüküs denilen ve çiraya göre daha etkili bir aydınlanma aracı da vardır. Lüküs her evde bulunan bir araç olmamakla birlikte, genelde durumu nispeten iyi olanlarca kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Görüşmecilerin anlatımına göre aydınlanmanın problem olduğu bu dönemde, gece ile ilgili çeşitli hurafeler ve batıl inançlarda bulunmaktadır. Örneğin görüşmecilerden ikisi bu hurafeleri şöyle ifadelendirmektedir: "*Geceleyin yerlere sıcak su dökmek, cin çarpmasına neden olur.*" (E.Ö. yaş, 60) "*Gündüz tarlada elinize batan bir diken şayet, gündüz çıkmamışsa geceleyin misafirdir. Dikeni gece çıkarmak uğursuzluk getirir. Şayet birisi bir dikenin gece çıkarmaya çalışırsa ve başarısız olursa, bundan sonra diken kendiliğinden çıkana kadar karışmayacaktır.*" (A.D. yaş, 65). Belirtmek gerekir ki hurafeler köylülüğün bir parçasıdır. Nitekim köy üzerinde araştırmaları olan Yasa, Hasanoğlan köyünde görülen batıl inançların geniş bir listesini vermektedir (Yasa, 1956:262).

Teknoloji ve bilgi geliştikçe hurafelerde azalma meydana gelmektedir. Örneğin görüşmecilerden biri, bu hurafeleri elektrik olmayışına bağlamaktaydı. Ona göre ışığın olmadığı bir yerde ilkel araçlarla diken çıkarmaya çalışmak tehlikeliydi:

"Tarla işlerinde karşılaştığımız zorluklardan biri de diken batma olayıydı. Özellikle kışın yakıt olarak kullandığımız gevenler dikenliydi ve bunları toplarken elimize sık sık diken batmaktaydı. Dikenler derine gittiğinde bunu ucu sivri bir bıçakla çıkarmaya çalışıyorduk. Gece bu işlemi yapmak çok riskliydi; çünkü çıra ve lüküsün aydınlığı azdı." (S.G. yaş, 65).

Kendisi de zamanında bu hurafeye inanmış ve aydınlanma ile birlikte vazgeçmiş görüşmecinin durumu, seküler öğeler taşıması açısından da güzel bir örnektir. Bu anlamda tekniğin insanların kimi davranışları rasyonalize etmesine pozitif etki yaptığı anlaşılmaktadır. Fransız düşünür Saint-Simon tespitiyle endüstri toplumu bir yönüyle bilimselliğin egemen olduğu toplumdur (Göle, 1986:24); nihayetinde teknik aklın stratejik bir şekilde kullanılmasının bir biçimidir.

Sokakların, caddelerin, eğlence yerlerinin rengarenk ışıklarla donatıldığı; hareketliliğin, eğlencenin sabahlara kadar sürdüğü günümüz metropol şehirlerinden farklı olarak aydınlanmanın olmadığı dönemlerde geceleri insan ilişkilerinin, sosyal faaliyetler ve iş yapma gibi durumların durağan olduğu anlaşılmaktadır. Görüşmecilerin verdiği bilgilerden elektrik öncesinden gece hayatının durağan olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin görüşmecilerden birisi durumunu şöyle izah etmektedir:

“Elektrik yokken lüküs ve çıra kullanıyorduk lüküs gazyağıyla çalışıyordu ve gazyağı pahalıydı. Bu yüzden tasarruflu kullanıyorduk. Özellikle kışın gazyağının bitmesi tam bir işkenceydi. Kar nedeniyle yollar kapandığından dışarıdan getirilmesi zordu. Gazyağı bitince mazot kullanılıyordu. Mazot is yapıp şişeyi karartıyordu ve dumanı kötü kokuyordu. Bu yüzden tasarruf önemliydi.” (A. D. yaş, 65).

Bu açıdan elektrik öncesinde köyde, aile bireyleri arasındaki ilişkiler haricinde herhangi sosyal bir aktivitenin olmadığı anlaşılmaktadır. İnsanoğlunun doğaya müdahale etme, akışını bozma ve revize etmenin bir aracı olan teknik olmayınca, doğal düzen kendi mecrasında yürümektedir. Bu yönüyle köydeki yaşam doğal çerçevede işlemektedir; çünkü yaşam biçimi ve insan ilişkilerinde gece ve gündüz belirgin farklılıklar barındırmaktadır. Karanlık çöktükten sonra uykuya geçilmekte, tan yerinin ağrmasıyla kalkılmaktadır. İnsan faaliyetleri bir çeşit doğa endekslidir. Aydınlanmanın ve işe başlamanın merkezinde güneş vardır. Sabah başlayan hareketlilik (tarla bağ bahçe işleri, hayvan bakımı) güneş batana kadar sürmektedir. Görüşmecilerden biri durumu. *Dolunay olduğunda içimiz ferahlanırdı; çünkü etraf bir nebzedeyse aydınlanırdı. Bu durumda hayvanları ağıra biraz daha geç koyar ve nispeten geç yatarlardık”* (M. P. yaş, 70) şeklinde dile getirmektedir. Bu yönüyle köy için elektrik öncesi devre, karanlık çöktüğünde faaliyetlerin büyük oranda durduğu devredir.

Geceleri yapılmakta olan kimi istisnai faaliyetler de bulunmaktadır. Bunun başında gelenininse düğünler olduğu anlaşılmaktadır. Görüşmecilere göre kışın koşullar zor olduğundan, düğünler genelde sonbaharda yapılmaktadır. Ne var ki sonbahar, hasat mevsimi olduğundan, eğlenceler akşama bırakılmaktadır. Bu geleneğin halen devam ettiği anlaşılmaktadır. Görüşmecilere göre elektrik öncesinde düğün eğlenceleri için genelde tandır evi denilen bir mekân kullanılmaktaydı. Bunun sebebi ise bu mekânın biraz geniş olmasıdır. Tandır evi insanların yemek yaptığı, ekmek pişirdiği yerdir. Yakıtın koyun atığı olan tezeklerden oluşması oluşacak dumanın tahliyesi için tandır evinin geniş, yüksek ve damının birkaç delikten oluşmasını gerekli kılmaktadır. Burayı düğün eğlencesine elverişli hale getiren şey tandır evinin bu yapısıdır. Bu açıdan gece eğlenceleri için tandır evi merkezi bir konumdadır.

Görüşmecilere göre gece olunca lüküs ve çıra gibi aydınlanma araçları alınarak (genelde birkaç tane yeterli olur) düğün evine gidilmekte ve etkinlik yapılmaktadır. Köyde eğlence bir sektör değildir, kendilerinin ürettikleri bir şey olduğu için otantiktir. Şarkılar enstrümentsiz söylendiğinden tek kişinin nefesi yetmemekte bu yüzden iki kişi tarafından dönüşümlü söylenmektedir. Bu arada eğlence artsın diye şarkı söyleyen kişiler, arada atışmakta, nefesi en uzun olan kişi kazanmaktadır. Köyde şarkıcılık yapan görüşmecilerden birisi durumu şöyle açıklamaktadır:

“Düğün olduğunda beni çağırıyorlardı. Sesim güzeldi bu yüzden dengbejlği ben yapıyordum; ancak ben söylerken yorulunca nispeten sesi iyi olan birinin dediğimi aynı ton ve biçimde tekrarlaması gerekiyordu. Bizim zamanımız dengbejlik zamanıydı. Uzun süre uzun hava ve gür sesle söylemek en zoruydu”(H. U. yaş, 65).

Görüşmecilerin sık sık kullandıkları dengbej kavramı ses sanatçısı anlamına gelir. Bu faaliyet tamamen insan sesine dayalı bir müzik çeşididir ve ses kritik önemdedir. Yakın döneme kadar dengbejlik geleneğinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaygın olduğu

anlaşılmaktadır (Dengbejlik Kültürü ve Dengbejler Uluslararası Sempozyum, 2019). Bu geleneğin etkinliğini kaybetmesinde en azından Yeşilalıç köy örneğinde olduğu gibi elektriğin önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.

Genelde erkekler tarafından yapılan ses sanatçılığını kimi zaman kadınlarda yapmaktadır. Şayet gelinle damat aynı köyden değillerse, o zaman eğlencenin dozu daha da artmaktadır. Zira her köyün kendine özgü ses sanatçısı vardır. Görüşmecilere göre düğün günü, bu sanatçıların atışmaları kişisel olmaktan çıkıp, köy davasına dönüşebilmektedir. Sanatçı, ne kadar iyi söyler ve nefesi ne kadar güçlü ise, ünü o kadar artmakta ve çevre köylere yayılmaktadır.¹ Her ses sanatçısının kendine özgü bir tarzı vardır. Bu çerçevede düğünler aydınlanmanın yetersiz olduğu geceleri durağan olmaktan çıkartmakta ve kendine has eğlence biçimleri ile hayata renk katmaktadır.

Uzun süreli olmasa da geceyi anlamlı kılan düğünler dışında gecenin kendisi köy yaşantısında olumsuz bir çağrışım uyandırmaktadır. Gece karanlığı, bilinmezliği ve ıssızlığı ifade etmektedir. Elektriği anlamlı kılan önemli bir etmen karanlığa meydan okumasıdır. Elektrik öncesinde, geceyi sıkıcı olmaktan çıkararak tek etkinlik düğünken elektrik sorasında yoğun bir değişim yaşanmaya başlanacaktır. Elektrik geldiğinde durağan olan gece, özellikle erkekler için bir dinamizme dönüşür. Kadınların eşlerinden habersiz bir yere gitmesi tasvip edilmediğinden, gece ziyaretleri erkekler için daha tercih edilen bir durumdur. Görüşmeciler elektrikten sonra köyde ki gece faaliyetlerinin arttığını bunun yanı sıra sohbetlerin ve bu sohbetlere eşlik eden bir masal kültürünü yayılmaya başladığının altını çizmekteydiler. Onlara göre insanlar, sohbet edebilecek konu bulamayınca, yardıma masallar koşmaktadır. Bu masallar, kahramanlık, hayvancılık ve tarla kültürünü yansıtır. Esasen görüşmecilerin anlattığı kadarıyla masal kültürü elektrik gelmeden öncede vardır. Sese dayalı müzik faaliyetinde olduğu gibi sözlü kültürün yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Masallar bir dönem gelişkin olduğu anlaşılan sözlü kültürün bir parçası gibidir. Elektrik dolayısıyla uzun süren gece sohbetlerinin, bu kültürü daha da yaygınlaştırdığı anlaşılmaktadır. Köy ortamında kahvehane gibi sosyal mekânlar olmadığından, sohbetler muhtarın evinde olmaktadır. Zira muhtar köyün büyüğüdür ve adet olarak genelde onun evinde toplanılmaktadır.

Anthony Giddens 19. yüzyılın önemli özelliklerinden birisinin teknolojiden kaynaklı değişim hızı olduğunu düşünmektedir (Giddens, 2012:66). Hızla teknik arasında doğru orantı vardır. Bu durum toplumsal olarak çok ciddi değişimlerin meydana gelmesine de yol açmaktadır. Elektriğin köydeki etkisi bu duruma bir örnektir; çünkü elektrik, kendisiyle birlikte kimi yenilikleri de getirir. Elektrik, uzun süreler boyunca düz bir çizgide ilerleyen köy yaşantısı ve ilişki biçiminin hızlı dönüşeceğinin ilk sinyalini vermekle kalmaz, varlığı kendisine bağlı olan pek çok başka yeniliğin köye gelmesine zemin hazırlar. Başta masal kültürü olmak üzere dengbejlik (ses sanatçılığı) bu süreç sonucunda etkinliğini kaybedecektir. Elektrikle birlikte köye gelen önemli araçlardan birisi televizyondur. Televizyonu alan ilk kişi muhtardır. Bu alet köydeki herkesin gündem maddesi olur. Televizyonun köye geliş etkisini anlamak için el arabasının köye geldiğinde insanların tepkisini anlamak açıklayıcı olacaktır. Görüşmecilerden biri el arabasının gelişinin şu şekilde hatırlamaktadır:

“İlk el arabası Hacı Memed tarafından köye getirildi. Tamamen demirden olan bu şeyi incelemek için tüm köylüler toplaşmış ve incelemiştik. El arabasını ilk defa o zaman görmüştüm. Sırtımızda ki küfelerle yük taşımak zor olduğundan ağır yükler için sık

¹Nispeten ünleri yayılanlarla ilgili çeşitli antolojiler de yapılmaktadır. Bir örnek için bk. (Güneş ve Şahin, 2019).

sık ödünç alıyorduk. Allah Hacı Memed'den razı olsun bizimle paylaşırdı. El arabası taşıma işini kolaylaştırıcı bir aletti.”(S.G. yaş, 75)

Yine görüşmecilerden birisi teybin köye ilk gelişini ve köylülerin şaşkınlığını şöyle açıklamaktadır:

“Bizim köye teybin ilk gelişi borç verilen hayvanlar sayesinde oldu. Hacı Hasan hayvanları alıp şehirde satan birisine veresiye hayvan vermişti. Adam aylarca borcu vermedi. Sonra borcunun yerine teyp verdi. Pille çalışan bu aletin nasıl çalıştığıyla ilgili baya uğraştık. Derken bu aleti askerde gören Ahmet, kaseti takip çaldırmaı başardı. Heyecanlı bir şekilde kaseti dinledik. En zor kısmı kasetin birden sarması oldu. Teypten kaseti çıkardık ancak bu sefer sarıp bir birine dolanan bandı nasıl düzelterceğimizi bilmiyorduk. Sonunda Ahmet bıçakla kasetin dört köşesindeki vidaları söktü ve bantlar birden açıldı ve düzelmedi. Bu durum hepimizde panik oluşturmuştu.” (E. Ö. yaş, 60).

Köye gelen her yeni tekniğin bu şekilde sarsıcı etkiler yaptığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda televizyonun köye ilk gelişi ve insanların televizyon karşısında konumlanması şaşkınlık, hayret ve enteresanlıkla karşılaşır. Televizyonun köye gelişini hatırlayan görüşmeciler onun bir canlı gibi konumlandırıldığını, televizyondakilerin kendilerini gördüklerine inandıklarını anlatmaktaydılar. Yeşilaliç'ta olmamakla birlikte görüşmecilerin bu bilinmezliği ve şaşkınlığı anlattığı olaylardan biri, teknoloji karşısında insanların yaşadığı ilk şoku sembolize eder mahiyettedir. Buna göre Yeşilaliç'a yakın başka bir köyde adamın birisi televizyon alır. Bir gün evinde iki el silah sesi gelir. Sesi duyanlar eve gider ve adamın televizyona ateş ettiğini anlarlar. Ateş eden adamın gerekçesiye izlediği kovboy filminde arkadan vurulmak üzere olan birini kurtarmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla köylülerin ilk etapta sanal gerçeklikle reel gerçeklik arasında bocaladıkları anlaşılmaktadır. Köylülerin bu tür yeniliklere karşı ilginç reflexleri değişik gözlemcilerce de paylaşılmaktadır. Bunlardan bir tanesi de İbrahim Yasa'nın aktardığı Hasanoglan köylülerinin treni ilk gördüklerinde verdikleri tepkilerdir. Bunların bir tanesi tren düdüğünü duyan köylülerin dağlara kaçmasıdır (Yasa, 1956:38).

Görüşmecilere göre televizyon süreciyle birlikte zaten toplantı yeri olan muhtarın evi, kadın, çocuk herkesin buluşma mekânına dönüşür. Ancak önce ki sohbetlerde, tam anlamıyla bir sohbetten söz edilirken, burada tam anlamıyla bir sohbet havası yoktur. İnsanlar, selamlaştıktan sonra nerede ise tüm dikkatlerini televizyona vermektedir. Televizyon merakı o kadar doruktadır ki, tüm replikler (reklam, haber, film fark etmeksizin) pür dikkat izlenmektedir. Öyle ki çay ikramlarında sık sık yanmalar bile meydana gelmektedir. Köyde ki masal kültürüne kısa bir dinamizm katan elektrik, bu süreçten sonra, bu kültürü hiçbir şekilde geri dönmeyecek şekilde ortadan kaldırır. Televizyon eğlencelerin ve zevklerin bireyselleşeceğinin önemli bir habercisidir; çünkü öncesinden kolektif bir şekilde karşılıklı diyalogların kullanıldığı eğlence biçimi yerini televizyonun aktif, izleyicisinin pasif olduğu bir eğlence biçimine bırakacaktır. Olmayanlar için bir ihtiyaca dönüşen bu alet, herkesin evinin en güzel köşesinde yerini alacaktır. Bundan sonra masal ve sohbet kültürünün yerini diziler, sinemalar alacak; televizyonun demode olmaya başlayacağı akıllı telefonlar ve bilgisayara kadar başköşedeki yerini koruyacaktır. Bugün başta gençler olmak üzere köydeki orta yaşlı insanların pek çoğu akıllı telefon kullanmaktadır. Çoğunlukla Facebook olmak üzere sosyal mecralar gençler tarafından aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Gençlerle yaşlılar arasında kültürel bir makasın ortaya çıkmasına neden olan bu durum, elektrikle başlayan değişim ve dönüşümün bir sonucudur. Köydeki durum teknikle bireyselleşme arasında doğru orantı olduğunu göstermektedir. Teknolojik imkânlar arttıkça bireyselleşme da artmaktadır; çünkü teknik kolektif hareket etmenin, bir araya gelmenin, komşuluk ilişkilerinin bir şekilde değişmesiyle sonuçlanmaktadır. Örneğin görüşmecilerden birisi durumu şöyle açıklamaktadır.

“Eskiden en fazla masalı ben anlatırdım. Büyük küçük herkes dinlerdi. Bazen büyük olmamıza rağmen oyun bile oynardık. Ancak televizyon geldikten sonra ben bile masala olan ilgimi kaybettim. O gün ezberimde olan pek çok masalı şuanda doğru düzgün hatırlamıyorum bile.” (H.D. yaş, 75). İlginç bir şekilde teknoloji dolayısıyla azalan sohbet kültürü kendisiyle beraber sözlü kültürün azalmasına da kaynaklık etmiş gibidir.

Elektriğin değişim ve dönüşüme olan etkisine güzel bir örnek düğünlerdir. Düğünlerin hem geleneksellikten çıkması hem de standardize olmasında elektriğin kritik bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Daha önce aydınlanma sıkıntısından dolayı, tandır evlerinde yapılan eğlenceler, elektrik süreciyle beraber evin dışında yapılmaya başlanır. Elektrik daha fazla ışık yaymakta, bu da eğlencenin dışarıda yapılmasını uygun hale getirmektedir. Ne var ki düğünlerdeki şarkılar ve şarkıları söyleyen kişiler değişmeye başlamıştır. Önceden insan sesi eşliğinde yapılan eğlenceler, teyplerden yükselen sesler eşliğinde yapılmaktadır. Önceden her köyün kendi ses sanatçısı varken, elektrik bu durumu ortadan kaldırmıştır. Bu durum, kültürel standartlaşmaya örnek olması açısından son derece ilginçtir. Zira elektrik öncesinde düğünler aynı yörede yapılmasına rağmen, ufak tefek farklılıklar taşımaktadır. Her köyün sanatçısı (düğünlerde şarkı söyleyen kişi) ayrıdır. Hepsinin farklı bir stili vardır. Ne var ki kasetçalar, her kesin zamanla aynı ses ve aynı müzik parçaları eşliğinde eğlenmeleri sonucunu doğurmuştur. Mikro ölçüde köydeki düğün eğlencelerinin standardize olmaya başlaması eğlencenin sektörleşmesinin bir örneği gibidir. Elektrik kültürel endüstrileşmenin işaret fişeği gibidir. Bu gün Türkiye’de de düğünler, her yerde aynı biçimde yapılmaktadır. Düğünler standartlaşarak yöresel formlarını kaybetmiştir. Eğlence türü, düğün pastası gelinlik...vb çoğu şey benzerdir. Elektrikle gelen teybin çok sesliliği tek sesliliğe indirgeyip standartlaştırması McDonaldlaşma ideasını ortaya atan sosyolog George Ritzer’in tek tipleşme tezini hatırlatmaktadır (Ritzer, 2011). Köydeki değişim bu açıdan McDonaldlaşmanın başlangıcıdır. Yerel kıyafetlerin yerini televizyonlarca dikte edilen standart kıyafetler alırken, otantik ve canlı insan sesine dayalı müzik yapmanın yerini bir butonla çalışan ve dışarıdan hazır gelen sesler alacaktır. Örneğin ses sanatçılığı yapmış görüşmecilerden biri durumu şöyle izah ediyor:

“Bizim zamanımızda düğünlerde saz ekibi gibi müzik grupları yoktu. Düğünlerde biz söylüyorduk. Köye dışarıdan gelen tek çalgı davul ve zurnaydı. Ancak davul ve zurna pahalı olduğu için, ben bedava söylediğim için herkes beni tercih ediyordu. Ben olmadığım zaman köyden başkaları halay şarkıları söylerdi. İnsanlar böyle halay çeker ve eğlenirdi” (H.U. yaş, 65).

Görüşmeciye göre müzik çalar aletler çıkınca, onun pabucu da dama atılmıştı. Yeni trend müzik anlayışı içerisinde sesi ve müziğinin bir anlamı kalmayan bu tür ses sanatçıları (dengbej) özellikle kendi jenerasyonu ve ondan bir önceki jenerasyondan kalanlar nostalji için dinlemektedir; çünkü tekniğin hayatı hızlandırıcı etkisi alışkanlıkları etkilediği gibi tamamen insan sesine dayalı, enstrümanlı müzik (dengbejlik) içinde tehlike çanlarına işaret etmektedir.

4.2.Öküz Merkezli Üretimden Makine Merkezli Üretime: Traktör

Traktör sanayi döneminin en önemli icatlarından biridir. Traktörü önemli kılan şey insan emeği merkezli tarımcılığa yeni bir form katmış olmasıdır. Tarımcılık için traktör devrim niteliğinde bir buluştur. Köyde insan ve hayvan gücüne dayalı olarak yapılan işler, sanayiyle birlikte yerini makinelere/traktöre bırakacaktır. Üretim araçları ve bu araçların nitelikleri elbette ki insanın doğaya, üretilen nesneye ve birbirleriyle olan ilişkilerinde değişim ve dönüşümlere neden olurlar. Yukarıda da değinildiği gibi ister determinist yaklaşım merkeze alınsın isterse sosyal inşa kuramı merkeze alınsın teknolojinin değişim ve dönüşüme etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Traktör de bu tekniklerden birisidir. Nitekim köydeki ilişki biçiminde traktörle birlikte ciddi

değişmeler olacaktır. Türkiye’de köylerin traktörle gerçek anlamda tanışması 1980’li yıllardan sonra olacaktır. Bu tarihten önce tarla işlerinin hayvanlarla özelde öküzle yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin Devlet Planlama Teşkilatı’nın 1970 yılında köylerle ilgili hazırlanmış olduğu rapor bununla ilgili önemli veriler içermektedir. Rapora göre traktör sahibi köylülerin oranı %6,9, traktörü olmayıp traktör kiralarak iş yapanların oranı %9,2’dir. Buna göre tarla işlerinde traktör kullananların oranı %16,1 iken, hiç traktör bulunmayan köylerin oranıysa %56,8 olarak göze çarpmaktadır (DPT Raporu, 1970:40-41)

Görüşmecilerin verdiği bilgilere göre traktör öncesinde tarla iş ve işlemleri öküz ve insan merkezli olduğu için bir hayli meşakkatlidir Bu nedenle işler, genelde birlikte ve dayanışma içerisinde yapılmaya çalışılmaktadır. Ekim döneminde öküzler, toprağı ekmek için hazır hale getirilmekte sonra çift sürülerek buğday tarlaları ekildikten sonra hasat mevsimi beklenmektedir. Ekim işleri ilkbaharda, biçim işleri ise sonbaharda yapılmaktadır. Ekme işlemi ucu demirden olan ve "pulluk" olarak adlandırılan aletlerle yapılmaktadır. Duruma göre çift bir, iki ya da kimi zaman da dört öküzle yapılmaktadır. Birden fazla öküzün kullanıldığı durumlarda öküzlerin aynı güç ve özellikte olmasına dikkat edilerek gücün dengelenmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Görüşmecilerden birisi bu durumu şöyle açıklamaktadır: “*Güçlü öküzle zayıf öküz yan yana geldiğinde zayıf öküzün dengesi bozuluyordu. Denge bozulunca hayvanlar huysuzlanıyordu. Bu huysuzluğu gidermek bir hayli zaman alıyordu ve meşakkatliydi*” (E.Ö. yaş, 60). Görüşmecilerin anlatımlarından öküzle çift sürmenin çok zorlu bir uğraş ve emek gerektiren bir faaliyet olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki öküz çift sürerken bir taraftan psikolojisinin bozulmamasına özen gösterilirken bir taraftan da öküze baskı yapılmaktadır. Yaşlıların anlatımlarında ki ilginç durumlarından birisi, öküzün tarlanın ortasında durma olayıdır. Çift sürülürken öküzün tarlanın içinde bir yerde durmamasına dikkat edilmektedir. Zira bir defa dahi olsa çifti tamamlamadan duran öküz, bu durumu alışkanlık haline getirmekte, sonra ki süreçlerde de hep aynı yerde durmaktadır. *Bu yönüyle hayvanlarla çalışmak aynı zamanda bir çeşit psikoloji yönetimi gerektirmektedir.*

Olgunlaşan buğdaylar biçildikten sonra bağ haline getirilmekte, yine öküzlerle taşınarak evin yakınında bir yere stoklanmaktadır. Evin yanına stoklanan buğdaylar, öküz yardımıyla öğütülmeye çalışılmaktadır. Öğütülme işlemi için son derece ilginç ve ilkel bir teknik kullanılmaktadır. Görüşmecilerden birisi bu süreci şöyle açıklamaktadır:

“ Harmanlama işlemi çok zordu. Önce bağ haline getirilen buğdayları ortasında bir direk olacak şekilde daire olarak diziyorduk. Sonra cercele denilen aletle başak kısmının üzerinden geçiyorduk. Cercele, her tarafına kesici demirlerin saplandığı büyük bir kütük olduğu için ağırdı. Bu yüzden cercelenin döndürülmesi öküzün yardımıyla oluyordu. Öğütülme işlemi bitince rüzgârın esmesini bekliyorduk; çünkü rüzgâr gelmezse buğday taneleriyle samanı birbirinden ayırmanın imkânı yoktu.” (M. P. yaş, 70).

Görüşmecilerin üzerinde durduğu temel nokta traktör öncesinde öküzün tarımsal üretim için kritik önemde olduğudur. Tarımsal faaliyetlerin merkezinde öküz olduğundan, öküzle ilgili hurafeler de yaygındır. Bunların başında geleni, Dünya'nın öküzün sırtında olduğu inancıdır. Buna göre öküz dünyayı sırtında taşımaktadır. Depremler öküzün hareket etmesinden dolayı meydana gelmektedir.² Bu durumu anlamlı kılan husus, bu hurafenin üretimin merkezinde olan bir hayvanla ilgili olmasıdır. Öküze saygı o kadar derindir ki, köyde anlatılanlara göre, öküzü ölünce yas tutanlar ve hatta bundan dolayı taziyede bulunanlar bile olmaktadır.

² Dünyanın öküz üzerinde olduğuna yönelik inanışın sadece Yeşilalç köyüyle sınırlandırılmamalıdır. Bu inanışın halk arasında yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu inanışa yönelik bir gözlem için bk. (Minkan, 2019:241-277).

Bu son derece zor ve meşakkatli iş, köyde dayanışma kültürünü zorunlu kılmaktadır. Erkekler sabah kalktıklarında hep beraber tarlaya gitmekte, iki üç hane birlikte olacak şekilde, ekme ve biçme işlemleri yerine getirilmektedir. İkel araç ve yöntemlere dayalı olan üretim biçiminde insanlar gerçek anlamda bir birinin külüne muhtaçtır.

Teknik bir yönüyle ihtiyaçlar sonucu ortaya çıkar. Önce ihtiyaç hissedilir, sonra bu ihtiyacın giderilmesi için çözüm geliştirilir. Traktör zorlu olan tarla işlemlerine getirilen bir çözümdür. Traktörün köye gelmesi büyük değişimlerin ayak sesi gibidir. Traktör, köyün nispeten zengini olan muhtar tarafından alınır. Bundan sonra işler, daha hızlı ve verimli gitmeye başlar. Görüşmecilere göre köye traktör ilk geldiğinde kimileri bereketi kaçırdı diye karşı çıkarlar; ancak zamanla yanıldıklarını görecektir ve onlarda ilk fırsatta sahip olmaya çalışacaklardır. Öyle ki traktörle biçilen yerlerin, daha verimli olması bazı köylülerin öküzden kuşkulmasına neden olacaktır. Zira traktörün ektiği tarla ile öküzün ektiği tarla arasında bariz farklar vardır. Bu durum köylülerin değerlendirme biçimini de etkileyecektir. Köydeki görüşmecilerden biri durumu gayet “rasyonel” bir şekilde şöyle izah etmektedir:

“Öküz çifte sürerken pulluğun üstüne derine işlesin diye ağırlık konuluyordu, arkadan birisi pulluğu yeterince derine gitsin diye bastırırdı. Ancak bu hem öküzün güçlü olmasına hem de pulluğu tutanın iyi bastırmasına bağlıydı. Bu çok zor bir işti. Tohumlar üste kalıyor böylece ekin verimsiz oluyordu. Traktör için ikisini birlikte ve daha iyi yapıyordu” (M. P. Yaş, 70).

Traktör, aynı zamanda komşunun komşu külüne muhtaçlığının kalmayacağını önemli işaretlerindedir. Traktörü olan muhtar, artık köylüye muhtaç değildir. Kendi işini kendi görmektedir; çünkü teknoloji hızdır. Öküzle günlerce süren meşakkatli uğraşlardan sonra bitirilen işler, traktörle birkaç saat yapılmaktadır. Öküzle iş yapmak yavaş olduğundan köydeki diğer kişiler, parasına göre muhtarın traktöründen faydalanmaya başlar. Kimisine göre bu, komşuluk işlerinde paranın girdiği ilk zamandır. Görüşmecilerden biri durumu şöyle açıklamaktadır:

“Köyde hasat mevsimi hemen hemen iki ay sürer, süre geciktirilirse hem otlar hem de buğdayların kuruma durumu ortaya çıkıyordu. Buna rağmen insanlar öküzle uğraşmamak için traktör kuyruğuna giriyordu. Herkes biraz beklesin ama zahmetsiz iş yaparım diye düşünüyordu. Karşılığında traktör sahibine para veriyordu” (E.Ö. yaş, 60).

Görüşmecilere göre öncesinde, genelde işler takas usulü yapılıyordu. Üretim teknikleri standarttı. Bunlar öküz ve insan emeğiydi. Ne var ki traktör bu standardı ortadan kaldırır. Zira daha hızlı, güçlü ve verimli çalışmaktadır. Traktörün gücüne eş olan ve onunla takas yapılacak bir şey olmadığından, traktörü olmayanlar muhtara dönüm başı para vermektedir. Para verecek durumunda olmayanlar ise ya bunun karşılığında muhtarın işini yapmakta, ya da eski yöntemlerle işine devam etmektedir. Ne var ki bu iş orantısızdır. Örneğin traktörle yapılan bir günlük iş, bir insan emeğinin birkaç gününe bedeldir. Bu bedelse muhtarın belirleyeceği bir şeydir. Görüşmecilere göre muhtar, bazen bir iki saatlik iş yapar, bunun karşılığında iş yaptığı kişiden birkaç günlük hizmet beklerdi. Traktörün emek arasındaki orantısızlığa yol vermesi bir çeşit sömürcülüğün doğmasına da neden olmaktadır. Bu açıdan traktörün sahibine pek çok avantajlar sağladığı anlaşılmaktadır. Dünya küresel sistemi üzerinde çalışmalar yapan Wallerstein’in teknolojinin avantajlarından birisini emek sömürüsü olarak tanımlaması bu açıdan önemlidir (Wallerstein, 2004: 33-34).

Traktörün avantajını gören ancak tek başına alma imkânı olmayanlar bir araya gelerek almaktadır. Bu, bir çeşit mini şirketleşmedir. Traktörün hızlı bir şekilde tarım işlemlerinin merkezinde yer almaya başlaması gereksiz emek gücünün oluşmasını da beraberinde

getirecektir. Tespitimize göre, şehre ilk göçler traktör sonrası döneme rast gelmektedir. Traktörün göçü tetiklediğine ilişkin gözlemlere Tanyol'da katılmaktadır (Tanyol, 1958:212-213). Vilfredo Pareto'ya göre makinaya dayalı üretim arttıkça, teknik imkânlar geliştikçe insan emeğine duyulan ihtiyaç da azalmaktadır. Bu durum işsizlik meydana getirmekte böylece insanlar artık makinaların yapamayacakları işlere yönelmektedir; çünkü Makine bir taraftan insanları rahatlatırken, öte taraftan yerini aldığı insanları arayışa ve yeni çözüm yolları bulmaya yönlendirir (Pareto, 2005:79).

Traktör sürecinden sonra köydeki ilişkiler eskisi gibi sıcak ve dostane olmayacaktır. İlişkilerin içine para ve rekabet girecektir. Öyle ki insanlar, kendi tarlalarıyla yetinmeyecek ve meraları bile ekmeye başlayacaktır. Tarlalar, öküzle ekildiği zamanlar, insanlar ancak belli bir alanı ekip biçebiliyorken, traktörle (mazot olduğu sürece) sürebildikleri kadar sürebilmektedirler. Bu durum köydeki otantik ilişkilerin bozulma sürecinin başlangıcıdır. Zira köyde, özellikle hayvancılık yapanlar, bu durumdan şikâyetçidir. Çünkü ekili alanlar arttıkça, hayvanların beslenme alanları daralmaktadır. Görüşmecilerden birisi durumu şöyle izah etmektedir:

“Devlet herkese belli bir oranda tapu verdi. Ama bizim köylüler on dönümlük yeri almış dönüme çıkardılar. Eskiden ekme biçme işlemleri sadece öküzle oluyordu. İnsanlar istese de belli bir oranı geçemiyordu. İş yetişmeyince buğdaylar, arpalar ve otlar kuruyordu. Ama traktör bu işlemi daha hızlı yapıyor. Traktörü olanlar mera tapu dinlemeden ekmeye başladılar” (A.D. yaş, 65)

Traktör sayesinde köylüler doğaya hükmetme, onu ölçüp biçme ve onu şekillendirme avantajı elde etmiştir. Elbette bu, önceki dönemlerde çıkarıcılık olmadığı anlamına gelmemelidir. Ancak önceki dönemlerde köylüler sadece ihtiyaçları kadarını üretmektedir. Aslında köylülüğün karakteristik yapısı geçine bildiği kadarını üretmektir. Bu durum çeşitli gözlemcilerce de paylaşılmaktadır (Wolf, 2000:33-36; yine DPT Raporu, 1970:69). Traktörün, ihtiyaç fazlası ürün yetiştirilmesinde ve pazar kültürünün gelişmesine önemli bir etki yaptığı anlaşılmaktadır.

Traktör, sonraki dönemlerde köyü tamamen ele geçirecek sanayi ürünlerinin ilk habercilerindedir. Örneğin sanayi ürünleri köye gelmeden önce, nerede ise tüm ürünler, otantik bir şekilde üretilmektedir. Görüşmecilerin anlatımlarından anlaşıldığı kadarıyla tereyağı, peynir, yoğurt, yumurta ve benzeri birçok ürün köyde yetiştirilen hayvanlarla yapılmaktadır. Köyde üretilmeyen bir takım meyve ve sebzeler ise takas usulüyle elde edilmektedir. Örneğin, durumuna göre bir kilo peynir ile iki veya üç kilo sebze alınmaktadır. Bu ticarete para neredeyse hiç kullanılmamaktadır. Ürünler, parayla alınıp satılmadığı için köylü bir nevi ürettiğini tüketmektedir. Sadece yiyecek ve içecek değil aynı zamanda elbiseler de el emeği ile üretilmektedir. Köyde elbise olarak giyilen çoğu şey, genelde koyun yününden yapılmaktadır. Koyun kırpma işlemi Haziran'da festival havasında yapılmaktadır. Kadın görüşmecilerden biri durumu şöyle açıklamaktadır:

“Koyunlar kırıldıktan sonra yünleri yıkıyorduk, sonra kurutup örekelerle ipe çeviriyorduk. Bazılarını yorgan, döşek ve yastık için kullanıyor, bazılarını da ipe dönüştürdükten sonra elbise olarak dikiyorduk. En zor kısımlarından biri renklendirme işlemiydi. Bazen dışarıdan renkli ipekler geliyordu. Elimizdeki yünleri değişik renkte iplerle değiştiriyorduk. Bazen de toz halinde renk alıp suda yünle birlikte kaynatıp renklendirmeyi kendimiz yapıyorduk. Pek çok şeyi kendimiz yapıyorduk. Şimdi artık her şey hazır, şimdiki kızlar her şeyi dışarıdan alıyorlar. Geçenlerde ip alıp örmeyi denedim ancak gözüm iyi görmediği için bıraktım.” (F. P. yaş,70).

Anlaşıldığı kadarıyla örme gibi ince işlemler kadınlar tarafından yapılmaktadır. Erkekler (kırpma işlemi zor olduğundan) sadece bu kısım ile ilgilenmektedir. Diğer tüm ince teknik detaylar kadınlara aittir. İpleri hazırlama işlemi imece usulü ile yapılmaktadır. İp hazır olduktan sonra çorap, kazak, yelek ve benzeri elbiseler örülerek üretilmektedir. Tüm bu süreçler birlikte yapılmaktadır. Bu faaliyetler kadınlar için adeta bir eğlence çeşididir. Evlerde televizyon ve benzeri oyalanma aletleri olmadığından, kadınlar çözümü örgü örmede bulmuşlardır. Bu açıdan kadınlar üretimin merkezindedir.

Sanayi öncesinde elbise çeşitliliği genelde azdır. Hata desenler hariç, çoğu kazak ve çoraplar benzerdir. Daha da önemlisi bu durum, köyde ki dayanışmaya katkı sağlamaktadır. Örneğin önemli bir yere gidecek olan kişi neredeyse imece usulü giyinmektedir. Ceketini bir komşusundan, ayakkabısını öbüründen ödünç alan insanlar birbirinin elbisesini giymektedir.

Traktör ve akabinde gelen sanayi ürünleri bu üretim biçimini, alış verişi şeklini ve insanlar arasındaki ilişkiyi radikal bir şekilde değiştirecektir. Bugün Çeşitli ürünlerin piyasaya girmesi, fabrikaların birçok ürünü kısa zamanda üretmesi, bu ürünlerin piyasaya sürülmesi, köydeki bakkalların raflarının envai çeşit ürünle doldurulması köydeki üretim ve tüketim dengesindeki bozulmayı göstermektedir.

Farklı çeşitteki ürünlerin köye gelişi, takasa dayalı ticari alış verişi yerini paraya dayalı alış verişi almasıyla sonuçlanacaktır. Bakkal, bir ölçüde şehirle köy arasında köprü görevi gören çerçilerin ayağını kesse de bir müddet sonra, gözle görülür değişmelerin meydana gelmesine neden olur. Bakkal açılmadan önce lazım olunan bir şeyi bulamayanlar, komşusundan ödünç almaktadır. Örneğin şeker bitince ya da çaya ihtiyacı varsa komşusuna, onda yoksa diğerine gitmektedir. Üstelik bu durum ayıplanan bir şey değildir. Zira her an herkesin başına gelebilecek bir durumdur. Komşusuna yardım eden kişi, bunu bedava yapmamakta, verdiği ürünü veresiye vermektedir. Örneğin eğer çaya ihtiyacı varsa çay ödünç almakta, aynı miktardaki çayı yeri ve zamanı geldiğinde geri vermektedir. Bakkal komşunun komşudan ödünç alma sistemini değiştirerek, parayla ihtiyaçların karşılandığı bir mekâna dönüşecektir. Görüşmecilerden birisi bu durumu şöyle izah etmektedir:

“Köyde özellikle kışın mutlaka bir şeyler biterdi. Elektrik gelmeden önce gazyağı bitince karanlıkta kalıyorduk, şeker, çay bitince yollar olmadığından bahara kadar beklemek durumunda kalıyorduk. Bu tür durumlarda komşulardan ödünç alıyor ya da takas yapıyorduk. Örneğin birinin şekere ihtiyacı var ve gaz yağı fazlaysa gaz yağı verip şeker alıyordu.” (S.G. yaş, 65).

Anlaşıldığı kadarıyla günümüzde yolların kapanması olağan üstü durumlarda olabilmektedir. Bizim tespitimize göre altmış hanelik köyde güncel olarak traktör haricinde on beş tane araç bulunmaktadır. Araç köy ve kent arasındaki hareketliliği göstermesi açısından önemlidir.

Giddens’a göre tüm ilişkilerin temelini para endeksli olması modern döneme özgü bir durumdur (Giddens, 2014).Modernleşme bu açıdan paranın her yerleşmesidir. Bu yerlerden biriside periferide kalan köylerdir. Merkezi kent olan her buluşun köye gelmesi kendisiyle beraber bir yaşam biçimi aynı zamanda para merkezli bir ilişki biçimini de getirmektedir. Para endeksli ilişki üzerinde çalışmaları olan Geroge Simmel kentin kritik özelliğinin para merkezli olduğunun altını çizmektedir; çünkü para sonsuz ve bağımsız bir mübadeleyi imlemektedir (Simmel, 2014).Takas merkezli bakış açısının para merkezli bakış açısına evrilmesi insanların para kazanabilecekleri işleri aramasıyla sonuçlanacaktır. Tespitimize göre, insanların şehre kitlesel olarak göç etmek durumunda kalmaları, biraz da bu durumun sonucudur. Bugün köyde peynir ve yoğurt dışında elle üretilen bir şey kalmamıştır. Gündelik hayatta kullanılan pek çok şey, parayla alınmakta ve dışarıdan gelmektedir. İnsan emeği merkezli tarım toplumunda

insanların yönü tarlaya doğru olur. Tekniğin ve teknolojinin geliştiği fabrika toplumlarındaysa insanlar sanayiye yönelirler.

Gelinen bu noktada köyde hiçbir şey eskisi gibi değildir. Görüşülen tüm görüşmeciler özelde yaşlı jenerasyon, eskiyi özlemle yad ediyor ve eski komşuluk anlayışının kalmadığını ifade ediyordu. Onlara göre bunun nedeni dini yozlaşma ve merhamet duygularının azlığıydı. Oysa insanlar dinsel inançta biraz daha bilinçli gibiydiler. Özellikle yeni nesil daha fazla bilgi sahibidir. Teknoloji hegemonik ve gizli bir dönüştürücüdür. Bu açıdan köydeki yaşantının ve ilişki biçiminin değişmesinin teknik gelişmelerle doğrudan ilişkisi vardır. Köydekiler farkında olmasa da yaşam hızlı bir şekilde değişmekte ve insan ilişkileri dönüşmektedir. Köydeki dönüşüm teknolojinin sosyal inşası şeklinde değil, tekniğin bizzat sebep verdiği bir dönüşüm görünümündedir; çünkü teknik köylülerin ürettikleri bir şey değil tüm varyantlarıyla dışarıdan gelen bir olgudur. İthal edilen teknik elbette ki kendi kültürünü yaşam biçimini ve ilişki şeklini de beraberinde getirmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla köydeki komşuluk ve ilişki giderek şehirleşmekte ve insanlar bireyleşmektedir. Teknoloji bu süreci etkileyen/tetikleyen en önemli unsur olarak belirlemektedir.

5. Sonuç

Yazı boyunca teknik gelişmelerin otantik ilişkiye dayalı yaşamı, nasıl değiştirdiğini ifade etmeye çalıştık. İki teknik yeniliğin köyde meydana getirdiği değişim ve dönüşümü, gündelik hayatın otantikliğine ne şekilde etki ettiğini yapılan görüşmeler ve gözlemler çerçevesinde analiz ettik. Teknik ve gündelik faaliyetler, birbiriyle bağlantılı iki husustur. Gündelik hayatın bir anlamda kendisi, teknikle bir bütündür. Her teknik, kendisi ile birlikte yeni bir yaşam stili ve biçimini getirmektedir.

Teknik, bugün hayatımızın her alanını kuşatmış ve nerede ise gündelik hayatın tüm unsurlarını biçimlendirmiş ve formatlamıştır. Bugün evlerimizin nerede ise her köşesinde teknik bir alet bulunur. Öyle ki kimi zaman tekniğin kendisi yeni hizmet alanları ve biçimleri ortaya çıkarmaktadır. Çamaşır makineleri, buzdolapları, elektrik süpürgesi, telefon, televizyon, bilgisayar şeklinde liste uzayıp gitmektedir. Bizim asıl odaklanmamız gereken nokta, bu ürünlerin gündelik hayatın akışını, insan ilişkilerini nasıl ve ne şekilde etkilediğini ortaya çıkarmaktır. Bu, teknolojiye ontolojik bir itiraz değildir. Bilakis onun bizim hayatımızı hangi ölçüde etkilediğini, bizi ne şekilde dönüştürdüğünü, gündelik hayat akışını nasıl etkilediğini anlamaya çalışmaktır.

Bugün insanlar, başta alışveriş olmak üzere nerede ise tüm işlemlerini internet üzerinde yapmaktadır. Elektronik kitaplar kütüphanelerin, sanal para olan Bitcoin gerçek paranın, evde eğitim okulların yerlerini almaya başlamıştır. Kısaca her şey bir tık kadar insana yakın olurken, insanın kelime anlamı da olan ünsiyet kavramı ve sosyal iletişim ortadan kalkmakta ve insan insandan uzaklaşmaktadır. Bu anlamda tekniği salt teknik olarak değil, onun kendisi ile beraber felsefi bir anlayışı da getirdiğini akılda tutmak gerekir.

İki temel teknik buluş olan elektrik ve traktörün köye geliş öncesi ve sonrasında insan ilişkilerinin analizi bu açıdan fikir vericidir. Nihayetinde hem elektrik hem de traktör köye geldiğinde temel değişimlerin meydana gelmesine yol açmıştır. Bu değişimin temel karakteri bireyselleşme, parasallaşma, standartlaşma, belli açılardan rasyonelleşme ve göç gibi olgulardır. Teknik kolaylıktır onun bu kolaylığı kimi açılardan üzerimizdeki etkisini görmezden gelmemize neden olmaktadır. Nitekim köyde bulunan orta yaş ve üstü bireylerin hemen hemen hepsi değişim ve dönüşümü kabul etmekte ancak değişimin neden kaynaklandığıyla ilgili net bir sebepten söz edememektedir. Özellikle tekniğin tedrici ve yavaş bir şekilde meydana getirdiği değişiklik fark edilmemektedir bile. Koltukların ortaya çıkması yerde oturma kültürünü, kaşıkların ve tabakların ortaya çıkması beraber bir tasta yemek yeme kültürünü

ortadan kaldırır. Aynı masada yenilse bile her bireyin kendi tabağı, kedi kaşığı ve kendi çatalı vardır. Bu durum bile bireyciliği imlemektedir. Bu açıdan elektrik ve traktör köydeki üretim biçimini, zamanını, insan ilişkilerini, eğlence biçimlerini ve komşuluk ilişkilerini değiştirmiştir. Bu gün sahip olduğumuz her teknik bizleri etkilemekte, ilişki biçimimizi dönüştürmektedir. Bu duruma ufakta olsa not düşmeyi hedefleyen bu araştırma boyunca yaptığımız gözlemler, tekniğin salt teknik olmadığını zaman da kendisiyle birlikte bir ilişki biçimi ve yaşam felsefesi getirdiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- ARSLAN**, Hüsamettin. (1992). *Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi*. İstanbul: Paradigma Y.
- BARNES**, Barry. (1990). *Bilimsel Bilginin Sosyolojisi*. çev. Hüsamettin Arslan, Ankara: Vadi Y.
- BECK**, Ulrich. (2014). *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*. çev. Bülent Doğan, İstanbul: İthaki Y.
- BELLİ**, Oktay ve **VELİ**, Sevin. (1976). “Yeşilalç Urartu Kutsal Alanı ve Kalesi”, *Anadolu Araştırmaları Dergisi*. 4-5, s. 367-393.
- BERGER**, Peter ve **LUCKMAN**, Thomas. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası (Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi)*. çev. Vefa Saygın Öğütle, İstanbul: Paradigma Y.
- BOZKURT**, Veysel. (2015). “Toplumsal Dönüşümün Evreleri: Pre-endüstriyel, Endüstriyel ve Post- endüstriyel Toplamlar”, *Endüstri Sosyolojisi*. İçinde (2-36), 5. Bs. Eskişehir: Anadolu Üni. Y.
- CASTELLS**, Manuel.(2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomik, Toplum ve Kültür (Ağ Toplumunun Yükselişi)*. Çev. E. Kılınç, Cilt. 1, 2.bs. İstanbul: Bilgi Üniv. Y.
- COOPER**, James Fenimore. (2008). *Son Mohikan*. çev. Okan Özler, Ankara Abis Y.
- CRESWELL**, John W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. çev. Üstün ve Diğerleri, Ankara: Siyasal Y.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI RAPORU**.(1970). Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması: Rapor 1. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- ELLUL**, Jacques.(2003). *Teknoloji Toplumu*. çev. Musa Ceylan, İstanbul: Bakış Y.
- ENGLES**, Friederich ve **MARX**, Karl. (2013). *Alman İdeolojisi*. çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Y.
- ERSOY**, M. Akif. (2007). *Sefahat*. (hz. A. Vahap Akbaş), İstanbul: Beyan Y.
- FLANAGAN**, Kieran. (2007). *Teolojideki Sosyoloji: Düşünümsellik ve İnanç*. çev. Emrullah Ataseven, İstanbul: Ayrıntı Y.
- GIDDENS**, Anthony. (2012). *Sosyoloji*. çev. Cemal Güzel, İstanbul: Kırmızı Y.
- GIDDENS**, Anthony. (2014). *Modernliğin Sonuçları*. çev. Ersin Kuşdil, 14. bs. İstanbul: Ayrıntı Y.
- GÖLE**, N. (1986). *Mühendisler ve İdeoloji*. çev. Eli Levi, İstanbul: İletişim Y.
- HARVEY**, David. (2015). *Kent Deneyimi*. çev. Esin Soğancılar, İstanbul: Sel Y.
- HARVEY**, David.(2015). *Asi Şehirler: Şehir Hakkında Kentsel Devrime Doğru*. çev. Ayşe Deniz Temiz, İstanbul: Metis Y.
- KARA**, Selin. “Teknoloji ve Toplumsal Değişim İlişkisinin Sosyal İnşa Kuramı Bağlamında İncelenmesi”, *Dört Öge*. Sayı: 12, (Ekim 2017), 117-131.
- KURTKAN**, Amiran. (1969). *Köy Sosyolojisi*, İstanbul: İstnabul Üniversitesi Y.
- MİNKAN**, Ferya Çalış.(2019). “Dünyanın Altında Atlas Üstünde Öküz: ‘Dünya Neyin Üzerinde’ Sorusunun Mitolojideki Cevabı ve Uygulamalı Halk Bilimindeki Sonucu”, *Mitoloji Araştırmaları*. (Ed). İbrahim Gümüş, 241-277. İstanbul: Hiper Y.
- PARETO**, Vilfredo. (2005). *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü*. İstanbul: Doğubatı Y.

- RITZER**, George. (2011). *Toplumun McDonaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme*. çev. Ş. Süer Kaya, 2.bs. İstanbul: Ayrıntı Y.
- ROSTOW**, W.W. (1971). “Sanayi Devrimi Nasıl Başladı?”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*. Cilt. 30, (Eylül-Ekim).
- SIMMEL**, George. (2014). *Paranın Felsefesi*. çev. Yavuz Alogan, 1. bs. İstanbul: İthaki Y.
- ŞAHİN**, İbrahim ve **ÖMER** Güneş. (2019). *Antolojiyan Dengbejan*. 2. İstanbul: Nübuhar Y.
- TANYOL**, C.(2014). “Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İctimai Değişimlerin Kontrolü”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*. 2 (13-14), 198-218.
- TOURAINE**, Alain. (2012). *Modernliğin Eleştirisi*. çev. Hülya Uğur Tanrıöver, 9.bs. İstanbul: Yapı Kredi Y.
- TÖNNIES**, Ferdinand. (2019). *Cemaat ve Cemiyet*. çev. Emre Güler, İstanbul: Vakıfbank Kültür Y.
- TÜRKDOĞAN**, Orhan.(1977). *Türkiye’de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*. 2 bs. İstanbul: Dede Korkut Y.
- TÜRKDOĞAN**, Orhan.(2009). *Türk Sanayi Toplumu*. İstanbul: Timaş Y.
- Uluslararası Dengbejlik Kültürü ve Dengbejler Sempozyumu*.(2019). (ed). Baz ve diğerleri, Şırnak: Şırnak Üniversitesi Y.
- WOLF**, Eric R. (2000). *Köyler*. çev. Abdulkerim Sönmez, Ankara: İmge Y.
- YASA**, İbrahim. (1956). *Hasanoğlan Köyü’nün İctimai-İktisadi Yapısı*. Ankara: Doğuş Ktd Matbası.

TEKNOLOJİK YENİLİKLERİN İŞE YABANCILAŞMA ÜZERİNE ETKİLERİ

Kübra Aybike KOCADAŞ¹

ÖZ

Teknolojideki hızlı gelişim yeni çalışma biçimleri oluşturmaktadır. Yeni ekonomi de denen bu sistemde, üretim sürecindeki Post-Fordist anlayışların da etkisiyle çalışma hayatında esneklik uygulamaları ve bunun sonucu olarak işgücünde kuralsızlaştırma uygulamaları hâkim olmaktadır. Esneklik uygulamaları olarak adlandırdığımız kısmi zamanlı çalışma, evden çalışma, tele-çalışma gibi birçok yeni kavram, çalışma hayatının kilit noktaları olarak gündeme gelmektedir. Yeni teknolojilerin beraberinde getirdiği yeni çalışma biçimleri, fiziksel etkilerden sosyal problemlere kadar birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Çalışma hayatında, çalışanlar, üretim sürecinin tamamında yer alırken gelişen teknolojinin etkisiyle belli alanlarda uzmanlaşmak durumunda kalmış, bir diğer ifadeyle kendi emeğine yabancılaşmıştır. Burada başlayan yabancılaşma bireylerin kendi benliklerine yabancılaşmasına kadar giden bir süreçtir. Bu çalışma, teknolojideki bu hızlı dönüşümün çalışma hayatına, çalışma ilişkilerine ve aktif çalışan işgücüne olan etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Teknoloji, Esneklik, Yabancılaşma

THE EFFECTS OF TECHNOLOGICAL INNOVATIONS ON JOB ALIENATION

ABSTRACT

The rapid development in technology creates new ways of working. This system, also called the new economy, is dominated by the applications of flexibility in work life and consequent deregulation in the workforce as a result of the Post-Fordist approaches in the production process. Many new concepts, such as part-time work, working from home, and tele-work, which we call flexibility applications, come to the agenda as key points of working life. New ways of working with new technologies bring many problems from physical effects to social problems. In working life, employees, while taking part in the entire production process, had to specialize in certain fields with the effect of developing technology, in other words, they became alienated from their own labor. The alienation that begins here is a process leading up to the alienation of individuals to their own selves. This study aims to reveal the effects of this rapid transformation in technology on working life, working relations and active labor force.

Keywords: New Technology, Flexibility, Alienation

---

¹ Bilim Uzmanı, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Mezunlu.
DOI Numarası: <https://doi.org/10.37991/sosdus.826584>

1. Yeni Teknolojiler

Yeni teknolojiler, teknolojik değişim sürecinin günümüzde geldiği son noktadır. Teknolojik değişim toplumsal yapıdaki değişimlerden sanayileşmeye; sanayileşmeden günümüz yeni teknoloji aşamasına ulaşmıştır. Bu süreç içerisinde teknolojik değişimlerin toplumsal ve ekonomik gelişmeler ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Teknolojik değişimler temelde üç aşamadan meydana gelmektedir. Bunlar; buluş, yenilik ve yayılmadır. Buluş kavramı bilimsel ve teknolojik alandaki gelişmeleri ifade ederken; yenilik kavramı ise bu gelişmelerin ekonomik faaliyetlere yansımaları ifade etmektedir. Buluşlar ekonomik açıdan uygulanabilir hale getirilerek yeniliklere dönüştürülüp, bu aşamadan sonra üretim sürecine geçilmektedir. Teknolojik değişim, birikime bağlı bir süreçtir. Yani teknolojilerin oluşum sürecinde hem mevcut teknolojilerde sağlanan küçük gelişmeler, hem de köklü yenilikler rol oynamaktadır (Erdut,1998:1). Teknolojik değişimin, birbiriyle ilgili bir dizi değişkenlerden oluşmuştur ve süreklilik arz etmesi açısından da değerlendirildiğinde dinamik bir süreç özelliği taşır.

Günümüzde teknolojik değişimin kaynağı yeni teknolojilerdir. Yeni teknolojiler, ürünlerin üretiminde yeni yöntemler geliştirilmesi, yeni ürünler üretilmesi ve yönetim tekniklerinde yenilik öngören bir sistemdir. Kısaca, mevcut üretim teknolojilerindeki ilerleme sürecidir (Yıldırım,1973:1). Bir başka görüşe göre yeni teknolojiler; bilginin küresel paylaşımını sağlayan, bilginin aktif bir şekilde kullanılmasını amaçlayan ve üretimin yapısını etkileyen bir sistemdir (Vural ve Can,2004:35). Kısacası yeni teknolojiler kavramı uygulama alanı nedeniyle işletmelerde verimliliği arttırarak maliyetlerin düşmesini sağlayan, üretim sürecini esnekletiren, mevcut ürünlerin kalitesini arttıran bir sistem olarak görülebilir.

1.1. Yeni Üretim Teknolojilerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

1.1.1. Fordist Üretim

“İkinci Dünya Savaşı sonrasında sanayileşmiş ülkeler kitlesel üretime geçerek üretimde ve verimlilikte bir artış sağlamışlardır. Bu üretim sürecine bakıldığında Taylorizm e dayalı bir Fordist üretim sisteminin hâkim olduğu söylenebilir. Sanayi toplumunun şekillenmesinde etkili olan Fordist üretim ile birlikte fabrikalar, sanayi toplumunun odak noktası haline gelmiştir. Böylece fabrikalar, eğitimden aile yapısına kadar birçok alanda etkili olmaya başlamıştır. Savaş sonrası dönemde ise günümüzün sanayileşmiş ülkeleri, ekonomik ve sosyal tabanlı bu politikaları izleyerek hızlı ve büyük bir ekonomik büyüme oranına ulaşmışlardır. Ancak savaştan sonra varlığını devam ettiren enflasyon sorunu sanayileşmiş ülkeler için ciddi boyutlara ulaşmıştır (Selamoğlu,1998:9). Ortaya çıkan verimliliğin düşmesi, kamu harcamalarının artması, işsizlik oranlarının artması gibi enflasyonla mücadele konusundaki başarısızlıklar yeni ekonomi politikalarının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Ay vd.,2005:212-213). Değişen ekonomi politikaları ile birlikte üretim biçimlerinin değişmesi de gerekli hale getirmiştir. Post Fordist Üretim biçimi bunlardan biridir.

1.1.2. Post-Fordist Üretim

Fordist üretimdeki kriz ile birlikte, krizin aşılması yönünde üretim teknolojilerinde değişime gidilmiştir. Post-Fordist dönemi olarak adlandırılan bu dönemin en önemli özelliği esnek üretim sistemlerinin uygulanmaya başlamasıdır (Bilgin, 1999: 14). 1980’lerden itibaren kitle üretimi yerini uzmanlık üretimine; katı kurallar yerini esnek kurallara bırakmıştır. Böylece post-Fordizm kavramı ortaya çıkmıştır. Post-Fordizm, üretimde yeni teknolojilerin sağladığı

ekonomik imkânları ve esnekliği ifade eder. Üretimde mikro teknolojilerin kullanılmasını ve farklı tüketici tercihlerini ve beklentilerini esas alarak çok çeşitli üretim yapılmasına esnek uzmanlaşma denilmektedir. Fordist üretimin yerini alan esnek uzmanlaşma anlayışı ile birlikte, hükümetlerin II. Dünya Savaşından sonra sendikaların yanında yer alan yaklaşımlarından, işverenlerin (Öksüzömer,2000:41) tarafına doğru yönlendiği açıkça görülmektedir.

Esnek üretim düşüncesi, bilgisayar destekli tekniklerle ilk olarak ABD ve Japonya’da gerçekleştirilmiştir. Esneklik düşüncesinin temelinde üretilen ürünlerin gelecekte ne kadar talep edileceğinin bilinmemesi yatmaktadır. Bu nedenle üretimde esneklik kavramı, genellikle tüketicilerin değişen ürün çeşidine ilişkin taleplerine en hızlı şekilde uyum sağlama olanağı olarak ifade edilebilir (Erdut,1998:44). Bir başka görüşe göre esnek üretim sistemleri teknoloji ağırlıklı üretimin yapıldığı, ürünlerin tüketicilere hızla ulaştırıldığı ve para akışının sağlandığı, eskiye kıyasla değişikliklere kolay adapte olunabilen bir üretim sürecidir. Esnek üretim tarzının bir sonucu olarak kitlesel üretimin parçalanıp daha küçük birimler haline dönüşmesi yani taşeronlaşmanın gelişmesi ile üretimi farklı bölgelere kaydırması bunun sonucu olarak sendikaların merkezi gücünün giderek azalmasına neden olmuştur (Kocabaş,2004:46). Kısacası büyük kitlesel üretimden vazgeçilmesi sendikaların oldukça fazla güç kaybetmesine ve otoritesinin dolayısıyla da pazarlık gücünün zayıflamasına neden olmuştur. Yeni çalışma biçimlerinin oluşmasının en önemli sebebi teknolojik yeniliklerdir.

2. Yeni Teknolojilerin Çalışma Biçimlerine Etkileri

Teknolojinin hızla gelişmesi sonucu, küreselleşme olgusu daha güçlü bir hal almış, toplumun her alanında büyük etkiler yaratmıştır. Bu gelişmelerden en fazla etkilenen alanlardan biri çalışma hayatıdır. 1980’li yıllara kadar Fordist/Taylorist bir üretim anlayışına sahip olan çalışma hayatı, bu yıllardan sonraki süreç içerisinde temeli “esneklik” olan Post-Fordist üretim yapısına yönelmiştir (Şahin vd,2015:98). Dolayısıyla Tokol (2000)’a göre, yeni teknolojilerin üretim sürecinde kendisine uygulama alanı bulması sonucu üretim esnekleşmiştir. Yani teknolojiye gelişim piyasadaki rekabet koşullarını değiştirmiş ve buna uyum ihtiyacı sonucunda esnek üretime ve işgücü istihdamında esnekliğe gidilmiştir.

2.1. Yeni Teknolojiler Bağlamında Esneklik Kavramı

Esneklik, kısa sürede en az maliyet ve çaba ile piyasada meydana gelen değişimlere uyum sağlama yeteneği olarak tanımlanabilir. Bu yetenek, işletmelerin küresel piyasa içerisinde rekabet gücünü koruyabilmeleri açısından çok önemlidir. Çalışma hayatında esneklik uygulamaları sonucunda işçilerin zaman içerisinde çok ağır bedeller ödemesine karşın; bu uygulamalar işletmeler açısından son derece faydalı olmuştur (Parlak ve Özdemir,2011:3). Bu sebeple işçi sendikalarına göre esneklik kavramı iş güvencesizliği, ücretlerin düşmesi ve kötü çalışma koşullarını ifade etmektedir.

Esneklik kavramını Parlak ve Özdemir (2011:3), işgücü piyasasının bir olgusu olmasına rağmen bu kavramın ne ifade ettiğine dair küresel bir fikir birliğine varılmadığını ifade ederler. Çünkü zamanla değişen piyasa koşulları sebebiyle kavram, yeni anlamlar kazanmaktadır. Emek piyasalarında esneklik kavramı; esnek üretim, esnek çalışma, ücret esnekliği, emek süreci esnekliği, pazarlama esnekliği gibi kavramlarla ilişkilendirilmesine rağmen oldukça farklı anlamlar taşımaktadır. Bunun yanı sıra, ülkeler bazında yapılan tanımlamalara baktığımızda yine bir farklılık olduğu söyleyebilir. Bunun sebebine ise ülkelerin endüstri geçmişlerindeki farklılıkları ve geleneklerini gösterebilir. Örnek vermek gerekirse ABD’de geçmişten beri esnek çalışma kavramı yerine “durumsal istihdam” kavramı kullanılmaktaydı. Fakat son yıllarda bu kavram yerini, daha geniş bir anlam ifade eden “standart olmayan istihdam”

kavramına bırakmıştır. Bu yeni kavram işverenin konumu itibariyle bu tip çalışmanın zorunluluğunu ifade etmektedir. Avrupa’da ise genellikle a-tipik istihdam kavramı kullanılmaktadır. Bu kavram, olağandışı ve saygın olmayan çalışma şekli anlamını taşımakta ve belirsiz süreli hizmet akdi dışında kalan istihdam türlerini ifade eder.

Esnek çalışma olarak bilinen yeni istihdam biçiminin kaynağının Eryiğit (2009:9), yeni teknolojiler ve buna bağlı olarak değişen rekabet ortamı olduğunu ileri sürmektedir. Esnek çalışma dendiğinde aklımıza çok boyutlu bir yapı gelmelidir. Teknolojik gelişmeler her şeyden önce klasik işyeri, işveren ve işçi anlayışlarının değişmesine sebep olmuştur. Şöyle ki esnek çalışma; işyerinin, işin ve işçinin esnekleşmesi, ücretin esnekleşmesi, çalışma sürelerinin esnekleşmesi süreçlerini içinde barındıran bir kavramdır. Aynı zamanda üretim şekillerini değiştiren yeni teknolojiler esnek uzmanlaşmaya geçişi beraberinde getirmiştir.

Esnek çalışma genel bir ifade geleneksel çalışma düzeninin terkedildiğini ifade eder. Şöyle ki, çalışanın iş yerindeki konumunun, işe başlangıcı ile bitişinin önceden belirlenmiş kurallarla yasalar tarafından korunması yerine; çalışanın çalışma şartlarının toplu iş sözleşmesi veya hizmet akdi gibi araçlar kullanılarak işverenin ve işyerinin değişen ihtiyaçlarına göre bu şartların düzenlenmesine imkân sağlayan bir sistemdir. Esnek çalışma biçimleri ile ilgili temelde iki görüşten bahsedebiliriz. İlki işgücü piyasasında değişen rekabet koşullarına uyumu kolaylaştıran, çalışanların iş yaşamı ile özel hayatı arasındaki dengeyi kurmalarına yardımcı olan, daha çok işveren odaklı bir bakış açısıdır. İkincisi ise bu çalışma biçimlerinin iş güvencesizliğini ortaya çıkardığını, örgütlenmeyi engellediğini, ücret ve çalışma koşullarının işveren lehine düzenlendiğini savunan bir görüştür (Eryiğit,2009:9). Esnekliğin pek çok çeşidi olduğu kolayca söylenebilir. Kısaca bunlara değinmek yerinde olur.

2.1.1. Esneklik Türleri

Esneklik türlerini kendi içerisinde üç ana başlık altında inceleyebiliriz.

2.1.1.1.Fonksiyonel Esneklik

Çalışanların gelişen teknolojik koşullar sonucu işyerinin değişen taleplerine yetişebilmeleri için farklı yetenekler gerektiren işleri yapabilmelerini öngören bir esneklik türüdür. Bunu gerçekleştirebilen çalışanlar işyerindeki farklı işleri de yapabilir ve farklı sorumluluklar üstlenebilir. Öte yandan işletmelerde yeni ihtiyaçlar ve işler için yeni istihdam yapmak durumunda kalmazlar (Eryiğit,2009:11).

2.1.1.2. Sayısal Esneklik

Tanım olarak sayısal esneklik, firmaların piyasa şartlarına bağlı olarak çalışanlarının sayısında ihtiyaç duyduğu oranda değişiklik yapabilmesidir (Eryiğit,2009:10). İlk ortaya çıktığı dönemde fazla beceri gerektirmeyen işlerde tercih edilen bir istihdam biçimi olmasına karşın günümüzde yüksek nitelik gerektiren işlerde de kullanılmaktadır. Yüksek vasıf gerektiren, istihdam güvencesine sahip ve çalışma şartları yasalarla düzenlenmiş olan bu sınıf çekirdek işgücüdür. Değişen şartlar işletmeleri esnekliğe ittiğinden yasalar ile uygulamalar arasında çelişkili durumlar meydana gelmiştir. Avrupa ülkeleri katı yasaları yumuşatarak esneklik uygulamalarına daha fazla alan tanımak istemektedir (Nusret,1999:12). Geçici süreli işler, fason iş yaptırma, taşeronla çalıştırma vb. işler bu istihdam biçiminin uygulama alanını oluşturmaktadır (Tarcan,2000:2). İşveren piyasanın değişen koşullarına bağlı olarak işçi alma ve işçi çıkarma konusunda ciddi bir esnekliğe sahiptir.

2.1.1.3. Ücret Esnekliği

Ücret esnekliği; çalışanların ücretlerinin artması ve azaltılması konusunda işverenlerin sahip olduğu esnek davranabilme özgürlüğüdür. Ücretlerin becerilere, mesleklere ve işi etkilemeyen başka dış faktörlere bağlı olarak belirlenmesi işletme düzeyindeki ücret esnekliği kapsamındadır. Bu sistemde yüksek nitelikli çalışanlar ödüllendirilebilirken, öte yandan ekonomik kriz veya işletmenin dar boğaza girmesi durumunda ücretler düşürülerek piyasada rekabet avantajı sağlanabilir (Eryiğit,2009:11).

2.2. Esneklik Bağlamında Yeni Çalışma Biçimleri

1970’lerde yaşanan ekonomik kriz sebebiyle küresel anlamda ortaya çıkan işsizlik sorununa karşı işverenler daha az maliyetli istihdam biçimleri arayışına girmişlerdir. Bu sebeple özellikle ilk zamanlar işsizliği ortadan kaldıracı bir inancıyla esnek çalışma biçimleri hükümetler tarafından ara ara desteklenmiştir. Yeni çalışma biçimlerinin ortaya çıkmasında bir başka sebep olarak da yeni teknolojilerin ortaya çıkmasıyla birlikte endüstrideki dönüşüm karşısında klasik istihdam biçimlerinin yetersiz kalması gösterilebilir. İşletmeler bu nedenle yeni yöntem arayışına girmişlerdir (Yavuz,1995:4-5). Günümüzde ise yeni istihdam biçimlerinin ortaya çıkmasında en önemli nedenlerin başında işletmelerin kendi faaliyetlerini alt sözleşmeler aracılığıyla başka işletmelere devretmesi gelmektedir (Selamoğlu,1998:48). Buna sebep olarak yine artan rekabet ve gelişen teknolojiyi gösterilebilir

2.2.1. Kısmi Süreli Çalışma

Esnek çalışmanın en yaygın şekilde karşımıza çıkan türlerinden birisi kısmi süreli çalışmasıdır. ILO, “*normal çalışma süresinden az, sürekli ve düzenli olarak yapılan çalışma*” olarak tanımlamıştır (Yavuz,1995:38). Serter (1991:105)’e göre normal çalışma süreleri altında kabul görmeyen işgücünün işsiz kalma sorununa ciddi bir çare olarak görülmekte, işsiz kişiler işsiz kalmak yerine kısmi çalışmayı tercih etmektedir. Fakat emeğini tüm gün sunmaya hazır olan bu kişiler belli bir zaman ile kısıtlandığından eksik istihdama tabi olmaktadır. Eğer kişi kendi isteğiyle ve herhangi bir zorunluluk durumu olmadan kısmi çalışmayı tercih etmişse eksik istihdamdan söz edilemez.

Tuncay (1999:68)’a göre, kısmi süreli çalışmanın normal çalışma süresinden ne kadar az olacağı ülkeden ülkeye değişmektedir. Örneğin, Almanya, İrlanda, Lüksemburg ve Hollanda’da haftalık 38 saatin altındaki çalışma kısmi süreli sayılırken; İspanya’da normal sürenin 2/3’ü, Fransa’da yasal sürenin %80’inden az çalışma kısmi süreli çalışma sayıldığını belirtmektedir. Ayrıca İtalya, Yunanistan ve Portekiz’de haftalık 30 saatin altında çalışsalar da kadınlar tam zamanlı çalışmış kabul edilmektedir.

2.2.2. Tele Çalışma

1970’lerden sonra hızlan gelişen teknoloji işyeri kavramını da değiştirmiştir. Bu değişikliğin temelinde işyerinin merkezî yapıdan uzaklaşması ve çalışanların daha bağımsız olması vardır. Tanımlamak gerekirse tele çalışma; firmaların ana ofisinde ya da üretimin gerçekleştirildiği yerin dışında bulunan bir yerde faaliyetin sürdürülmesidir. Bu çalışma şeklinde, çalışanlar çalışma arkadaşları ile iletişimini yüz yüze değil, bilişim teknolojileri ile gerçekleştirmektedir. Tele çalışma diğer esnek çalışma modellerine göre, günümüzde en popüler olanıdır. Birçok şirket çalışanlarına bu fırsatı sunmaktadır. Bu şekilde çalışmanın, çalışanlarını özgürleştirirken yaratıcılıklarını da arttırdığını düşünülmektedir (Yıldırım,2018:26). Tele çalışma modelinde çalışanların işe gidip gelmelerinin azalması sebebiyle hava kirliliğinin ve trafik sıkışıklığının da azalacağı şeklinde avantajları görülmektedir. Fakat toplum açısından bakıldığında önemli bir soruna da yol açabileceği söylenebilir. Bu sorun, sosyal izolasyon sorunudur. Çalışanların evde çalışmalarından ötürü sosyal ilişkilerin içine girdikleri zamanın

kısalacağı ve mesleki sosyalleşmenin azalacağı düşünülmektedir (Moss,1998:6). Bu çalışma modelinin avantajlarından bahsetmek gerekirse bunlar; maliyet ve zamandan tasarruf, belirli bir mekâna bağlı kalınmaması sebebiyle yaratıcılığın artması gibi etkilerden bahsetmek mümkündür. Bunun yanında bazı dezavantajları vardır bunlar ise, çalışma ortamının eve taşınması sebebiyle iş hayatı ile özel hayat arasındaki dengenin bozulması ve bu denge bozulmasının çalışanın verimini düşürebilmesi, bunun yanında disiplin ve motivasyon kayıplarına sebep olabileceğini söylemek mümkündür.

2.2.3. Çağrı Üzerine Çalışma

Çağrı üzerine çalışma, önceden iş sözleşmesi gereğince işçinin işveren tarafından çağrıldığında iş yerine gelip çalışmasıdır. Bu çalışma türünde çağrı olmadan çalışmak mümkün değildir çünkü çağrı çalışmanın önkoşuludur. Bu çalışma ürünün bir başka görünümü ise, çalışanın toplamda ne kadar çalışacağına işverene bağlı olmasıdır. Çalışan tamamen işyerinin ihtiyaçlarına göre hareket eder; talebin arttığı zamanlarda daha uzun süre, azaldığı dönemlerde ise daha kısa süre çalışmak durumunda kalır. Bu durum çalışanın bütün hayatını işyerinin taleplerine göre düzenlenmesini gerektirir (Şen,1999:50). Yıldırım (2018:24)'a göre özellikle zamanı ve kapsamı önceden belli olmayan hastane, otel, lokanta, gazetecilik işletmelerinde ve bazı endüstri kollarında uygulanan bu çalışma şeklinde işçi işe hazır biçimde beklemek durumundadır.

2.2.4. Evde Çalışma

Eve iş verme olarak da adlandırılan evde çalışma, sanayi devrimi sürecinde yani kapitalizmin ilk yıllarında uygulanıyor olması sebebiyle çalışma biçimlerinin en eski modeli olarak gösterilebilir. Bu model, hizmet sektörünün yaygınlaşması ile günümüzde kendini bu sektörde de göstermektedir (Hatman,2002:71). ILO evde çalışmayı şu şekilde tanımlamıştır: *“Bir işveren veya aracı için işçinin seçtiği bir yerde, genellikle işçinin seçtiği kendi evinde, işveren veya aracının denetimi olmaksızın bir sözleşme gereğince bir malın üretilmesi veya hizmetin sunulmasıdır.”*

Evde çalışma modelinde işin yapıldığı yer önemli bir ayrıntıdır. İşin yapıldığı yer işverenin bina ve eklentilerinin dışında olmalıdır. Eğer işyerinin eklentisi ise de işverene ait olmamalıdır. Bunun dışında, atölyelerde veya diğer çalışanlarla beraber ortak kullanılan bina ve eklentilerde de olabilmektedir. Fakat bunların da hiçbirinin işverene ait olmaması gerekmektedir. Bu durumda evde çalışan kişi, diğer çalışma modellerinden farklı olarak, işini gerçekleştirme faaliyetini iş yerinde yapmıyor olmalıdır. Evde çalışma modelini diğer çalışma modellerinden ayıran diğer bir özelliği ise, ağırlıklı olarak bir cinsiyetten oluşmasıdır. Evde çalışma, kadınların yoğun olduğu bir çalışma modelidir (Lordoğlu,1997:7). Bu çalışma modeli kadınların çalışma yaşamına katılması bakımından ciddi avantajlar taşıyan bir çalışma modelidir.

2.2.5. Taşeronlaşma

Taşeronlaşma işletmelerin işletme içinde yapılabilecek bazı işleri işletme dışına yaptırarak hem işletmeye zaman tasarrufu sağlar hem de işlerin daha uzman kişilerin elinden çıkmasını sağlar. Taşeronlaşmanın en somut örneği inşaat sektörüdür. Taşeron firmalar kendilerine verilen görevleri en iyi şekilde yerine getirmekten sorumludur. Taşeron sözleşmeleri yasalarla düzenlenmektedir. Taşeron firma yapılan sözleşmede projeyi ne kadar zamanda bitireceğini taahhüt etmektedir. Sözleşme devam ettiği sürece ortaya çıkacak herhangi bir problemde taşeron firma sorumludur. Taşeron uygulamaları günümüzde giderek artmaktadır çünkü günümüzde uzmanlaşmaya çok önem verilmektedir (Göktürk,2007:109). Şöyle ki, firmalar faaliyetlerini kurum içinde yapabilecek olsa dahi uzman kadrolara bırakmayı tercih etmektedir bunun sebebi rekabetin artması ve ortaya çıkan ürünün en iyi kalite olmasının istenmesidir.

3. Yeni Teknolojiler Bağlamında İşe Yabancılaşma

3.1.Kavramsal Olarak Yabancılaşma

Temelinde kişinin içinde bulunduğu kültür, yaşam koşulları, inanışlar veya çevresel faktörler ile tam anlamıyla bir bütünleşme sağlayamamasını anlatan bu terim özünde çok eskidir. İçsel ve dışsal koşullar ile etrafı sarılan insanın; benliğinin, yaratıcılık ve etkinliğinin geri planda bırakılması, hatta işlevsizleştirilmesi sonucunda kişinin yaşadığı ötekileşme hali de denebilir (Taştan vd.,2014:122). Can (2016:231), Sanayi Devrimi sonrası kent yaşamında oluşan karmaşık yapının, yabancılaşma kavramının oluşumunda ciddi bir etkiye sahip olduğunu belirtir. Bir diğer etken ise küreselleşme sonucu ortaya çıkan yeni kapitalist düzen ve teknolojik gelişmelerdir. Ancak yabancılaşma kavramının ortaya çıkışı 18. ve 19. Yüzyıla kadar dayanır. Yabancılaşma kavramını ilk kullanan J. J. Rousseau ile birlikte Marx ve Hegel'in konu ile ilgili çalışmaları literatürde önemli bir yere sahiptir. Hegel yabancılaşmayı olumsuz bir olgu olmaktan ziyade kişinin kendini geliştirmesi için bir araç olarak görür. Hegel'e göre bireylerin kişisel gelişimleri için bir dönem içinde buldukları çevreden uzaklaşması gerekir. Yabancılaşmayı inceleyen bir diğer kuramcı Karl Marx ise yabancılaşmayı Hegel'in aksine olumlu bir olgu olarak değil, toplumun gelişmesindeki en büyük engellerden biri olarak görür (Artar,2018:6). Marx'a göre yabancılaşma süreci dört aşamada meydana gelir. Bunlar; kişinin emeğine yabancılaşması, kendi ürününe yabancılaşması, çalışma arkadaşlarına ve en nihayetinde kendine yabancılaşmasıdır.

Bireyin emeğinin sonucunda çıkan ürün hakkında bir söz hakkının bulunmaması emeğe yabancılaşmaya neden olmaktadır. Marx (2010:28)'a göre, emeğe yabancılaşma en çok işçi sınıfında ortaya çıkmaktadır. İş süreçlerinde yabancılaşma ise çalışanın iş sürecinde kontrole sahip olamaması nedeniyle ortaya çıkmakta ve bunun sonucunda kişi yaptığı işi, isteyerek değil zorunlu olarak yapmakta ve işine yabancılaşmaktadır. İşçi bu düzende emeğinin karşılığı olarak sadece maddi bir kazanç elde etmektedir. Fakat yaratıcılığını, fikirlerini ve düşüncelerini işine aktaramayan birey zaman içerisinde, yaptığı işe bir anlam yükleyemeyecek ve iş anlamsızlaşacaktır. Emeğine ve iş süreçlerine yabancılaşan insan ise insanı diğer tüm canlılardan ayıran doğaya egemen olma, doğayı değiştirebilme ve geliştirebilme gibi özelliklerinden uzaklaşmakta ve kendi doğasına yabancılaşmaktadır. Burada bahsedilen doğa; içinde bulunduğu çevre, iş ortamı ve sosyal çevresi olabilmekte iken kişi bunları değiştirmek ve geliştirmekten vazgeçer. En son aşamada ise bireyin kendine yabancılaşması; yaptığı işe yabancılaşması, mesleğe yabancılaşması, kültürüne yabancılaşması, topluma yabancılaşması gibi pek çok şekilde de ortaya çıkabilmektedir. Bunlara yabancılaşan, insan en sonunda ise kendi öz kimliğine yabancılaşarak aslında olmak istediği ile olduğu arasındaki büyük uçurum ile karşılaşır. Bütün yabancılaşma türleri özellikle sanayi toplumuna geçişle birlikte ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır.

Özbek (2011:233)'e göre çalışanın işe yabancılaşması, işin gerektirdiği roller ile çalışanın kendi öz doğası arasındaki uyumsuzluğun bir sonucu olarak gösterilmektedir. İş süreçlerinin çalışanın katılımı olmaksızın belirlenmesi ve gelişmesi, çalışanın işte duygusal ihtiyaçlarının karşılığını bulamaması ve kendine özgü olanı bastırmasına yol açabilmektedir. Böyle bir çerçeve içinden bakıldığında ise çalışanın işe yabancılaşması kaçınılmaz olmaktadır.

3.2. İşe Yabancılaşmanın Boyutları

Yabancılaşma ile ilgili tanımlamaları sübjektif ve objektif olmak üzere iki başlık altında ele alabiliriz. Sübjektif değerlendirmeler yabancılaşmanın bireyin kişisel özelliklerine bağlı olduğunu kişiden kişiye sebeplerinin ve sonuçlarının değişebileceğini ifade ederken; objektif değerlendirmeler ise kişisel olarak değişimin dışında yabancılaşmanın politik ve ekonomik faktörlere bağlı olarak gerçekleşeceğini söylemektedir. Araştırmalar sonucunda yabancılaşmanın sadece bireyi etkilemekle kalmayacağını topluma da önemli etkileri olabileceğini vurgulanmıştır. Yabancılaşma yaşayan birey bunu çevresine, iş arkadaşlarına, ailesine, arkadaşlarına kısacası sosyal çevresine yansıtacaktır. Seeman (1975:93) yabancılaşmayı açıklamak için 5 boyut kullanmaktadır. Bu boyutları açıklarken psiko-sosyal bir bakış açısı benimsemiştir. Boyutlar sırasıyla; güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, topluma yabancılaşma ve kendine yabancılaşmadır.

3.2.1. Güçsüzlük Boyutu

Güçsüzlük boyutu, bireyin üretim süreci ve ürün üzerinde söz hakkı olmadığını düşünmesi ve ulaşmak istediği sonuçlara ulaşamaması sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Birey bu basamakta hayatı üzerindeki denetimi kaybettiğini düşünür. Bireyin çevresini kuşatan koşullar üzerinde kontrol sağlayamaz. Buna bağlı olarak varmak istediği sonuçlara ulaşamaz. Güçsüzlük bireyin yönetimin dışında kalması, istediği sonuçlara ulaşamaması, bundan dolayı yaşadığı çaresizlikle birlikte gelen olumsuz duygularının bütünüdür. Bu duygular ile birlikte çalışanların moralinin düştüğü ve işe karşı motivasyonunun azaldığı gözlenmiştir. Çalışan bu dönemde kendi doğrularını yansıtamadığı ve bu konuda bir şey yapabileceğine yönelik inancını kaybettiği için tükenmişlik, yorgunluk ve umutsuzluk gibi olumsuz duygulara kapılabilir (Artan,2018:8). Güçsüzlük kavramı Marksizmin kapitalist toplumda işçinin üretim araçlarından ve karar almada soyutlanmasının işçinin ruh hali üzerindeki etkileri bağlamında kullanılmıştır.

3.2.2. Anlamsızlık Boyutu

Bireylerin içinde bulunduğu durumu ve yaptıkları işleri anlamlandırmak istemesi temel güdülerden biridir. Anlamsızlık boyutunda bireyler, içinde çalıştığı yapıyı anlamakta sorunlar yaşar. Çalışan, içinde bulunduğu yapının ne iş yaptığını, kendi yaptığı işin bu sürece nasıl bir fayda sağladığını, yapının diğer birimlerinin birbirleri ile nasıl bir ilişki içinde olduğunu ve bu birimlerde çalışanların ne iş yaptığını anlamakta sorun yaşamaktadır. Artan (2018:9)'a göre bu durum ise çalışanın yaptığı işe bir anlam yüklemesine engel olur. Anlamsızlık boyutunda çalışan kendi işini anlamsız bularak, diğer çalışanlar ile kendisi arasında bir bağ oluşturamaz

Seeman (1959)'a göre anlamsızlık boyutu; bireylerin çevresindeki olaylar ile ilgili yeterli bir bilgiye sahip olmadığı için bir anlam karmaşası yaşamasıdır. Çalışanlar çevresindeki olaylar ile ilgili neye inanması gerektiği ve hangi inancı desteklemesi gerektiğini bilemediği için kararsız bir tutum sergiler. Yaşadığı anlamsızlık hissi ise çevresi ve toplumla bütünleşmesini engeller. Anlamsızlık boyutu, bireyin içinde bulunduğu toplumdan biraz daha soyutlanmasına sebep olur. Günümüzde çalışanların bir kısmı yoğun iş hayatı ve iş yükü yüzünden yaptığı işin içinde bulunduğu yapıya bir faydasını görememektedir. Yaptığı işi anlamsız bulan çalışan ise işe yönelik motivasyonunu kaybetmektedir (Güney,2006:52). Aynı zamanda organizasyonlar, karmaşık bir takım iş ve sosyal örüntüleri içerisinde barındırmaktadır. Bu sırada anlamsızlık basamağında bulunan çalışan kendine organizasyonda bir yer bulamayacak ve buna bağlı olarak bu ilişkiler ağını sağlıklı bir şekilde yönetemeyecektir (Başaran,2008:37). Yapılan çalışmalar

sonucunda çevresindeki olayları anlamlandıramayan bireylerin kendilerini geriye çektiği, toplumsal ve bireysel konularda çaba harcamaktan vazgeçtiği görülmüştür.

3.2.3. Normsuzluk Boyutu

Yabancılaşmanın üçüncü boyutu olan kuralsızlık, bireyin amaçlarına ulaşmak için toplumsal kurallardan çıkararak kendi yararına olan davranışları benimsenmesi olarak tanımlanmaktadır. Birey, grup üyelerinin davranışlara yönelik inançlarını dikkate almaz. Kuralsızlığın ortaya çıkması için bireyin her zaman ulaşmak istediği bir hedefinin olması gerekmez (Elma,2003:32). Artan (2018:9-10)'a göre kuralsızlık bireyin amacının olmadığı ve kendi normları ile toplumsal normların çatıştığı yerlerde de ortaya çıkabilir. Çalışma ortamlarında, çalışan, inançları ve kendinden beklenenler arasında bir çatışma yaşadığı zaman kuralsız davranışlar sergileyebilir. Kuralsızlık iş yerinde var olan düzenin bozulması ve rekabet duygusunun artması ile de ortaya çıkabilmektedir.

3.2.4. Topluma Yabancılaşma Boyutu

Toplumların düzeni sağlamak için kendi içlerinde ve kendilerine özgü birtakım değerleri ve amaçları vardır. Toplumda yaşayan bireylerden de inanç ve amaçlara uygun davranmalarını beklerler. Fakat topluma yabancılaşma boyutunda birey için toplumun değerleri ve amaçları önem taşımamaktadır. Toplumun kendine biçtiği rolleri yerine getirmekte güçlük çeken birey, toplumsal normlar ile kendi doğası arasında kaldığını hissedebilir (Artan,2018:10). Topluma yabancılaşma süreci, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde gerçekleşebilir.

Yapılan araştırmalar topluma yabancılaşan bireylerin toplum tarafından dışlandığını, istenmediğini düşündüklerini göstermiştir. Bununla birlikte bireylerin kendileri de çevresi ile iletişim kurmakta çekinip, geri durmaktadır. (Başaran,2000:51). Fakat Seeman (1959), topluma yabancılaşmanın toplumsal bir bozulma olmadığını belirtmiştir. Topluma yabancılaşma, öznel bir durumdur. Burada önemli olan kişisel değerlendirmeler ve eğilimlerdir. Bireyin bu süreçte çevresi ile iletişimini en az düzeye indirmesinin sebebi, toplumun yapısından ziyade bireyin psikolojik durumudur. Bolton (1972:542)'a göre ise, topluma yabancılaşma düzeyi güçsüzlük ve anlamsızlık boyutundan farklı olarak amaçlar ve hedefleri gerçekleştirmek ile alakalı değildir çünkü topluma yabancılaşan bireyler için bu amaç ve hedefler anlamını yitirir.

3.2.5. Kendine Yabancılaşma Boyutu

Kendine yabancılaşma boyutu bireyin öz benliğinde bulunmayan, tamamen başkalarının beklentilerine yönelik davranışlar sergilemesidir. Birey kendi yeteneklerini göz ardı ederek başkalarının kendisine belirlediği hedefleri yerine getirmek için çalışır. Bu durum ise bireyin kendine yabancılaşmasına neden olur (Seeman,1983:178). Birey iç dünyasında başkalarının değerlerini hayatının merkezine koyar ve bu kişilerin beklentileri doğrultusunda davranışlar sergilemeye başlar. Bu kişileri, kendi yaratıcısı olarak konumlandırır. Fakat bu süreçte kendi yeteneklerinin farkına varmaz. Uzun bir süre merkeze koyduğu insanların beklentileri doğrultusunda davranmaya devam eden birey kendi isteklerini artık hatırlamaz. Bunun sonucunda ise aslında olduğu kişiye yani kendine yabancılaşır. Kendine yabancılaşan birey özünden uzaklaştığından, çevresi ile iletişim kurmakta da zorlanır ve sosyal hayata uyum sağlayamaz (Şimşek vd.,2008:67). Birey özüne döndüğü zaman ise aslında olduğundan ne

kadar farklı davranışlar sergilediğini fark etmesi ve ulaşmak istediği hedefleri yerine başkalarının amaçlarını gerçekleştirmiş olması bir kaybolmuşluk hissi yaratacaktır.

3.3. İşe Yabancılaşmanın Nedenleri

Yabancılaşma; iş ortamı, örgüt yapısı, çalışma arkadaşları gibi çevresel faktörler ile bireyin istek, davranış ve algıları gibi birçok faktör ile bağlantılı bir kavramdır. Bundan dolayı işe yabancılaşmanın birçok sebebi olabilmektedir. Marx'a göre kapitalizm ile birlikte çalışanlar, yaptıkları işin süreçlerinden uzaklaştırılmıştır. Çalışanlar sadece kendi yaptıkları işte uzmanlaşmaya yönlendirilmiştir. Uzmanlaşmayla birlikte işçi, ürünün bütününden uzaklaşmış ve sadece bir alanında uzmanlaşmıştır. Aynı zamanda uzmanlaşma sonucunda yaptığı iş monoton bir hale gelmiştir. İşçi, işyerinde kendini geliştirememekte ve işi ile ilgili yeni bir şeyler öğrenememektedir. Teknolojinin gelişmesi sonucu iş yerlerinde makine kullanımının artması da işçi aleyhinde birtakım gelişmelere sebep olmuştur. Çalışanların kontrolü kendisi tarafından değil genellikle makineler tarafından yapılmaktadır. Bu da işçinin kendine olan güveninin ve öz saygısının azalmasına sebep olmaktadır. Bu değişimler ile birlikte işçi artık kendini ve yaptığı işi geliştirme isteğini kaybetmiştir (Başaran,2000:39). İşçinin bu şekilde sistemin dışına itilmesi kaçınılmaz olarak işe yabancılaşmasına sebep olacaktır.

Özbek (2011:233) işe yabancılaşmanın nedenleri arasında çalışma koşulları, iş çevresi ve işin gerektirdikleri gibi unsurların önemli etkileri olduğu söylemektedir. Bireylerin kendini ifade edemediği, işin süreçlerinin çalışanlar tarafından belirlenmediği ve bireylerin günlük yaşamlarının başkası tarafından belirlendiği çalışma ortamlarında çalışanlar kendilerini çaresiz hisseder ve bu sebeple zamanla içinde bulunduğu örgüte yabancılaşır. Tüm bunlardan yola çıkarak yabancılaşmanın aslında kişisel bir özellik olmaktan çok durumlara bağlı gelişen bir kavram olduğunu; önlemler ve politikalar aracılığıyla engellenebileceğini söylemek mümkündür.

Yabancılaşma konusunda Türkiye'de yapılan çalışmalarda, çalışanların karar alma sürecine katılamaması, yapılan işin monoton olması ve çalışma koşullarından duyulan memnuniyetsizlik yabancılaşma duygusunu artıran sebepler olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir çalışmada ise bireylerin yabancılaşmasının sebebi olarak; sabit bir işte çalışma, bürokratik yapı, işbölümü, yönetim biçimi, yöneticiler ve diğer çalışanlarla iletişim kuramama, kararlara katılamama gibi sebepler çalışanın hem kendisine hem de işine yabancılaşmasında son derece etkili olabilmektedir (Ulusoy,1988). Tüm bu etkenlerin iş gücü piyasasına belli yansımaları olmuştur.

3.4. İşe Yabancılaşmanın Sonuçları

Günümüz çalışma hayatında işe yabancılaşmanın göz ardı edilemeyecek bir şekilde artması sebebiyle bu konuda yapılan araştırmalar da artmıştır. Öncelikle işe yabancılaşan bireyler işin süreçlerinden uzaklaşacak ve dâhil olmak istemeyecektir. Bununla birlikte yapılan araştırmalar sonucunda bireylerin işe yabancılaşmasının sadece iş yapısı içerisindeki hal ve tutumlarını etkilemediği, aynı zamanda genel hal ve tavırlarında da bazı değişikliklere sebep olduğu görülmüştür. İşe yabancılaşma, işin süreçlerini etkileyecek ve sonrasında ise örgütün sunduğu ürün ve hizmetin kalitesinin olumsuz yönde etkilenmesine sebep olacaktır (Elma, 2003: 36). Bu durum ise hem bireyin hem bağlı olduğu işyerinin hem de bir parçası olduğu toplumun gelişmesinin önünde engel niteliği taşıyacaktır. İşe yabancılaşmanın sonuçları, kişisel özelliklerin devreye girmesinden dolayı çok farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Fromm (1995:52)'a göre, işe yabancılaşma bireyin işi yapış şeklini etkilemesinin yanında örgüt içerisindeki düzeni bozabilecek önemli bir duygusal durumdur. Birey bu süreçte kendi

potansiyelini ve yaratıcılığını fark etmeden, kendi hayatı üzerinde söz hakkı olmadığını düşünür. Çalışan bu düşünceler sebebiyle kendini, kendi hayatında bir özne olmaktan ziyade bir nesne olarak konumlandıracaktır. Araştırmalar işe yabancılaşan bireylerin iş yerinde düşük performans gösterdiğini ve olumsuz davranışlar sergilediğini ve böylelikle hem birlikte çalıştığı iş arkadaşlarını hem de örgütü olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Bu durum ise işyeri açısından mali kayıplara sebep olmaktadır. Ayrıca işe yabancılaşma yaşayan bireyler, işini ve kendini geliştirmek için uğraşmayacak, yaptıkları işi bir zorunluluk olarak görecektir.

4. Sonuç

Teknolojinin günümüzde insanın bulunduğu her alanda yerini alması ve yaygınlaşması sonucu insan teknolojiye bağımlı hale gelmiştir. Yabancılaşma ve teknoloji arasında ilişkiyi olumlu ve olumsuz olarak yorumlamak mümkündür. Olumlu görüşe göre, teknoloji insanoğlunun gelişimini ve kurtuluşunu sağlamaktadır. Olumsuz görüşe göre ise teknoloji insani değerlerin kaybolmasına neden olmakta ve kontrolü ele geçirmektedir. Teknolojik gelişmeler, iş yaşamını daha düzenli bir hale getirirse de bireylerin tatminsizlik yaşamalarını ve duyarsızlaşmalarını önleyememektedir. Çünkü teknoloji bireylerin kendilerini işlerinde ifade edebilmelerini engellemekte, kendi çalışma biçimlerini makineye uyarlamalarını beklemektedir.

Teknolojinin gelişmesiyle özellikle makinelerin yaygınlaşması ve aktif şekilde kullanılmaya başlanması, çalışanları makinenin birer parçası haline getirmiştir. Makinelerin hâkim olduğu iş ortamlarında çalışandan sadece makineyi çalıştırması ve bir takım bedensel hareketler yapması beklenmektedir. Böylelikle çalışanlar yeteneklerini ve hayal gücünü kaybetmiştir. Usta ve çırak arasındaki emek ve sanat farkı önemini yitirmiştir. Üretim sürecinin sadece belirli bir kısmında yer alan, her gün tekdüze iş yapmak zorunda kalan çalışan diğer çalışanlardan, onların yaptıkları işlerden ve ortaya çıkan üründen habersizdir. Teknolojinin ve makineleşmenin oluşturduğu bu yeni çalışma ortamı, çalışanın işe anlam verememesine, kendisine, emeğine ve işine yabancılaşmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

- ARTAN Ç. C. ve VURAL İ. İ.** (2018). “Bilgi Yönetimini Ortaya Çıkaran Temel Unsurlar”. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/bilgiyonetimi/unsurlar.htm>. Erişim Tarihi: 21.04.2019.
- AY, A., KARAÇOR, Z., ACET, H. ve ÇETİNKAYA, M.** (2005). Güvenilirlik İhtiyacı ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Enflasyon Hedeflemesi Politikaları. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 12(2). ss. 211-226.
- BAŞARAN, İ. E.** (2008), “Örgütsel Davranış: İnsanın Üretim Gücü”. Ekinoks Yayınevi, Ankara.
- BİLGİN, M. H.** (1999). Değişen Rekabet Dengeleri, Yeni Yönetim Anlayışı ve Türkiye. *Çimento İşveren Dergisi*. 13(6).
- BOLTON, C. D.** (1972). Alienation and Action: A Study of Peace-Group Members. *The American Journal of Sociology*. 78(3). Ss. 537–561.
- CAN, G.** (2016). Küreselleşmeyle Gelişen Yabancılaşma Kavramı ve Sanat. *International Journal of Social Science*. 51. Ss. 229-236.
- EKİN, N.** (1999). Esneklik Çağı. *Mercek Özel Sayı*, ss. 6-16.
- ELMA, C.** (2003). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İşe Yabancılaşması Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. Ankara.
- ERDUT, T.** (1998). *Yeni Teknolojilerin İş İlişkileri Üzerindeki Etkisi*. Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası. Ankara.
- ERYİĞİT, S.** (2009). Esnek Üretim, Esnek Organizasyon, Esnek Çalışma. <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/5411.pdf>. Erişim Tarihi: 01.05.2019.
- FROMM, E.** (1992), “Marx’ın İnsan Anlayışı” (Çev: Yurdanur Salman ve Zeynep Tanrısever). Arıtan Yayınevi. İstanbul.
- GÖKTÜRK, M.** (2007). Sosyo-Psikolojik Sorunlar Çerçevesinde Bilgi Teknolojileri Ve Yeni Çalışma Biçimleri. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F Dergisi*. 12(9). ss. 207-220.
- GÜNEY, S.** (2006), “Davranış Bilimleri”. Nobel Yayın. Ankara.
- HATMAN, Ü.** (2002). Esneklik Kavramı Neyi İfade Ediyor. *TMMOB Dergisi*, 131(2), ss. 64-68.
- LORDOĞLU, K.** (1990). Eve İş Verme Sistemi İçinde Kadın İşgücü Üzerine Bir Alan Araştırması. Freidrich Ebert Vakfı. İstanbul.
- MARX, K.** (2010). Yabancılaşma. çev. Barış Erdost. Sol Yayınları. İstanbul.
- MOSS, L. M.** (1998). Technology and Cities. *A Journal of Policy Developmen and Research*. 3(3).
- ÖZBEK, M.F.** (2011). Örgüt İçerisindeki Güven ve İşe Yabancılaşma İlişkisinde Örgüte Uyum Sağlamanın Aracı Rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 16/1. ss. 231-248.

- PARLAK, Z. ve ÖZDEMİR, S.** (2011). Esneklik Kavramı Ve Emek Piyasalarında Esneklik. *Sosyal Siyaset Konferanslar Dergisi*. (No. 60).
- SEEMAN, M.**, (1975), “Alienation Studies”, *Annual Review of Sociology*, 1, ss. 91–123.
- SEEMAN, M.** (1983), “Alienation Motifs in Contemporary Theorizing: The Hidden Continuity of the Classic Themes”, *Social Psychology Quarterly*, 46(3), ss. 171–184.
- SELAMOĞLU, A.** (1998). Küreselleşme Sürecinde İnsan Kaynakları Yönetimi. *TÜHİS Dergisi*. Yayın No: 27.
- SELAMOĞLU, A.** (1998). Yönetim ve Üretim Anlayışında Değişim. Japon Modelinin Artan Etkinliği ve İnsan Unsuru. *Çimento İşveren Dergisi*. 12(6). ss. 11-14.
- ŞAHİN, L., AYDIN, E., ve GÜLER, M.** (2015). Teknolojik Gelişmelerin İşin Yapısı Ve İşgücünün Nitelikleri Üzerine Etkileri: Hastane Çalışanlarının Algılarına Yönelik Bir Araştırma. *İş ve Hayat Dergisi*, 1(1), ss. 97-130.
- ŞEN, S.** (2000). Esnek Üretim ve Esnek Çalışma. *Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası İş Hukuku ve İktisat Dergisi*. 16(6).
- ŞİMŞEK, Ş. A., ÇELİK, T., AKGEMCİ, T. ve FETTAHLIOĞLU T.** (2006). “Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış”. Gazi Kitabevi, Ankara.
- TARCAN, E.** (2000). Esnek İstihdamdaki Trend ve İşletmelerle Çalışanlar Üzerine Etkileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(3). ss. 1-18.
- TAŞTAN, Ş., İŞÇİ E. ve ARSLAN B.** (2014). Örgütsel Destek Algısının İşe Yabancılaşma ve Örgütsel Bağlılığa Etkisinin İncelenmesi: İstanbul Özel Hastanelerinde Bir Çalışma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 19. ss. 121-138.
- TOKOL, A.** (2000). Yeni Teknolojiler ve Değişen Endüstri İlişkileri. *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*. 2(1).
- TUNCAY, C.** (1999). Değişim, Esneklik ve Türkiye İçin Çözüm Önerileri. *Mercek Dergisi*. 15.
- YAVUZ, A.** (1995). “Esnek Çalışmanın Fayda ve Sakıncaları ile Esnek Çalışma Hakkında İşçi ve İşveren tarafının Görüşleri”, *Çimento İşveren Dergisi*, Sayı: 3, ss.4-5.
- YILDIRIM, N.** (1973). Neoklasik İktisadın Teknolojik Gelişme Yaklaşımı, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara.

SOSYAL MEDYANIN NELİĞİ, GELİŞİMİ VE KULLANIM ALANLARI ÜZERİNE KURAMSAL BİR İNCELEME

Cansel GÜZEL¹

ÖZ

Sosyal medya önemli bir iletişim ağıdır, fakat o bundan daha fazlasına işaret eden, birey-birey ve birey-grup ilişkilerine dayalı toplumsal pratikleri de kapsayan ve günümüzde yediden yetmişe herkese çok yönlü bir yaşam alanı sunan oldukça popüler bir etkileşim mekânıdır. Teknolojik araçların giderek yaygınlaşması ile bu alana erişim oldukça kolaylaşmıştır. Sosyal medyanın türleri ile birlikte, kişilere iş yaşamından özel hayata birçok mecrada kendini ifade etmenin yeni donanımlarını ve araçlarını sağladığı görülmektedir. Bu bakımdan, etkileşim, eşzamanlılık ve kitlesizleştirme özellikleri ile de kişilerin kullanımına sunulan ve yaşamın efektif oluşuna katkıda bulunan bir mecradır. Sosyal medya, etkililik düzeyi açısından da önde gelen bir alan olmasından dolayı öğrenimde ve iş yaşamında da kurumlar tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla sosyal medyanın yaşamın her alanına uzanan kullanım tarz ve türevlerine sahip olduğu görülmektedir. Bu gerçeğin ışığında, çalışmamız, sosyal medya platformuna yönelik kullanım alanlarını ortaya koymak, bu mecraların ayırıcı amaçlarına, içeriklerine, özelliklerine, niteliklerine, etkililiğine değinerek, geniş bir yelpaze içinde gündemden güne farklı kollarla büyüyen sosyal medya olgusuna ilişkin bütünsel bir açıklama yapma amacındadır. Çalışmamız, bir anlamda, bu konuda inceleme yapmaya yönelmiş araştırmacılara mütevazı bir kuramsal rehberlik yardımı sağlama maksadındadır. Bu uğurda ortaya konulacak küçük bir katkı amacına ulaşması adına fazlasıyla yeterli olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Sosyal Medya, Sosyal Medyanın Türleri, Sosyal Medyanın Özellikleri, Sosyal Medyanın Etkililiği.

A THEORETICAL INVESTIGATION ON THE ENTITY, DEVELOPMENT AND USAGE AREAS OF SOCIAL MEDIA

ABSTRACT

Social media is an important communication network, but it is a very popular place of interaction that refers to more than that includes social practices based on individual-individual and individual-group relations, and offers a versatile living space for everyone today. With the increasing widespread use of technological tools, access to this area has become quite easy. Along with the types of social media, it is seen that it provides people with new equipment and tools to express themselves in many mediums from business life to private life. In this respect, it is a medium that contributes to the effectiveness of life and is available to people with its interaction, simultaneity and non-mass features. Social media is also actively used by institutions in education and business life, as it is a leading area in terms of effectiveness. Therefore, it is seen that social media has usage styles and derivatives that extend to all areas of life. Through this fact, in the current study, to reveal usage area for the social media platform and mention the separative aims, contents, properties, qualities, and effectiveness of these ducts about the social media matter which is growing in different branches making a total explanation is aimed. This study, in a sense, aims to provide theoretical guidance to researchers who are inclined to investigate this issue. In this target, a small contribution in this regard will be more than enough to achieve its goal.

Key Words: Social Media, Types of Social Media, Features of Social Media, The Effectiveness of Social Media.

¹ Yüksek Lisans, İzmir Bakırçay Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı, canselguzel96@gmail.com.
DOI Numarası: <https://doi.org/10.37991/sosdus.834698>

1. Giriş

İnsanlık tarihi dönemleştirilirken ya dönüm noktası teşkil eden ve küresel ölçekli dönüşümleri başlatan tarihsel olaylardan ya da üretimden sosyal hayata kadar pek çok yönde fraktal bir devrimsel merhale kat edilmesini sağlayan teknolojik ilerlemenin neligi ve mahiyetine bakılır. Bu anlamda, Fransız İhtilali tarih sayfası açıp kapayan bir olgu, Sanayi Devrimi ise yeni bir toplumsal sürecin kendisini yansıtan teknolojik bir merhaledir. Bu sınıflandırmalara göre, toplumlar sanayi öncesi-sonrası, tarım toplumları-sanayi toplumları gibi farklı tasniflerle ele alınabilmektedir. 20. yüzyılın ikinci evresinde, özellikle de kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve küreye yayılan bir bilgi paylaşımını üst düzeye taşınmasıyla enformatik toplum söylemi de bu sınıflandırma içindeki yerini aldı. 21. yüzyıl enformatik toplumu, yeni teknolojik gelişmelerle, özellikle de internetin daha aktif kullanımı ile beraber, daha “sanal” ve daha “ikincil” bir sosyal etkileşim biçimi halini aldı. Bu hususu oluşturan ve yaygınlaştıran yegâne unsur, hiç şüphesiz ki sosyal medya oldu. Sosyal medya, 20. yüzyılın sonunda basit türevleri ile piyasaya çıkmışsa da yetkin ve etkili hüviyetine 21. yüzyılın başlarında kavuşmuş, ilerleyen süreçte gündelik yaşamımızın bir parçası haline gelen bir platform olarak karşımıza çıkmıştır.

Tarihsel dönem içerisinde, 20. yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan ve neredeyse vazgeçemediğimiz bir hal alan internet teknolojileri yeni bir aşamanın başlangıcı niteliğinde görülebilmektedir. İnsanlığın bu yeni merhalesi ile toplumsal yaşamda iletişimin farklı bir boyuta taşındığı açıktır. Teknolojinin ilerleyişi ve internetin katlanan bir hızla gelişimine ve farklı alanlara uyarlanmalarına tanık olunan bu süreçte, sosyal medya en başat dinamiklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte teknolojinin, kişileri kendi değişim ve dönüşümüne internet ve sosyal medya dâhilinde uyarladığı açık bir şekilde gözlenmektedir. Sosyal medya mecrası gerçek yaşamdaki aynısını yansıtmasa da buna benzer olarak hayatımızda yer almaktadır. Sosyal medya kullanım alanları ile birlikte teknolojik ortamda gerçekleştirilen aktiviteler geçmiş gibi sanal mecrada ortaya konmaktadır (Tektaş, 2014: 853). Aynı zamanda sosyal medya ortamına yansıyan toplumsal yaşam aktiviteleri, aynı anda birçok kişiye de iletilmektedir (Fuchs, 2014: 6). Toplumsal yaşam içerisinde iletişimde, geleneksellikten uzak, sanal bir aşamanın hüküm sürdüğü görülmektedir. Sosyal medya gündelik yaşam pratiklerine dâhil olmakta iş alanından öğrenme alanına, alışveriş alanından hobi alanlarına kadar ulaşmaktadır. Sosyal medya ile toplumsallaşma yeni bir boyut kazanmıştır. Sosyal medya, kullanım alanlarının çeşitliliği ile pek çok alana hizmet etmektedir. Aynı zamanda sosyal medya kurumlar, kişiler ve toplumlar arasındaki iletişimin boyut değiştirdiğinin göstergesidir (Kulandairaj, 2014: 22). Toplumsal yaşam içerisine gün geçtikçe daha fazla dâhil olan sosyal medyanın, geleneksel yaşamdaki pratikleri değişime uğrattığı görülmektedir. Bu durumun örneklerine özel günlerde rastlanmaktadır. Özel gün kutlamalarında sosyal medya birbirinden uzakta yaşayan tanıdıkları bir araya getirerek kutlamanın bu ortamdaki gerçekleşmesine kaynaklık etmektedir. Etkileşim şeklinin böylelikle değiştiğini söyleyebilmek mümkündür (Aydın, 2016: 375). Sosyal medya, gerçek yaşamın simgesel bir yaşam haline dönüşmesinin adeta bir temsili gibidir. Gündelik yaşamımız içerisindeki ritüeller sosyal medya ile birlikte bir nevi sanal hale gelmiştir. Her geçen gün yenilenerek yaşamımıza dâhil olmaya devam etmektedir. İstedığımız an ulaşabildiğimiz akıllı telefonlar, bilgisayarlar, tablet bilgisayarlar ile sosyal medya alanında yer almak oldukça kolay hale gelmiştir. Hayatımız içerisinde önemli yer tutan ve giderek büyüyen sosyal medya, toplumda her kesime hitap eder bir hal almıştır.

Toplumsal yaşamda sosyal medyaya dâhil olan kuşaklar arasında daha çok genç neslin yer aldığı görülmektedir. Özellikle sosyal medyanın içerisine doğan yeni neslin bu alana adapte olması daha kolay bir şekilde gerçekleşmektedir. Sosyal medyanın iyi yanlarının yanında bir bağımlılığa dönüşmesi de söz konusudur. Bu duruma karşılık bu alanın dikkatli bir şekilde

kullanılması gerekmektedir (İnce ve Koçak, 2017: 747). Günümüzde sosyal medyanın kolaylıkla ulaşılabilir olması her an her durumda elimizin altında olan bir platform olarak varlığını sürdürmesi, bağımlılık konusunda etkili olmaktadır (Babacan, 2016: 19). Toplumsal hayatta sıklıkla kullandığımız sosyal medyanın kullanım biçimlerinin değiştiği görülmektedir. Ancak yine de söz konusu alanın kullanım oranları oldukça fazladır. Sosyal medyanın kişilere iş alanından eğlence alanına kadar imkânlar sunması bu oranın fazla oluşunda oldukça etkilidir. Kısacası, bugün sosyal medya farklı türev ve biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Her geçen gün yeni nitelikler kazanmakta ve kendine yeni yaşam alanları açmaktadır. Bu çalışmada, onun derli toplu bir görüntüsünü sunmak adına hangi biçimleriyle, hangi amaçlar doğrultusunda kullanıldığını sunan kapsamlı bir değerlendirme sunmak maksadındayız. Zira sosyal medya bireyler arası etkileşimin yeni toplumsal mekânı halini almıştır. Ancak bu yeni etkileşim, irili ufaklı sosyal etkileşim biçimlerinin “sanal” bir kapsama taşınması anlamına da gelmektedir. Sosyal medya, belki de herkesin hâkim ve aşına olduğunu düşündüğü bir alan olarak onun neliğini düşünme konusunda bir körlük oluşturmaktadır. Zira yabancılaşma, çoğu zaman en bilinende başlar. Bu makale, sosyal medyanın ne tür görünüşler içinde ve ne gibi kullanım alanları ile ilişkili olduğu hususunda genel bir resim çizmek için, kuramsallaştırma imkânı sunmayı amaçlamaktadır. Sosyal medyanın kullanım alanlarına yönelik oluşturmayı amaçladığımız bütüncül resmin, gelecekte sosyal medyayı konu edinen araştırmalara kaynaklık etmesi, incelememizin en büyük beklentisidir.

2. Sosyal Medyanın Tanımı

Sosyal medyanın, ortaya çıktığı dönemden bu yana toplumsal yaşamda aktif bir şekilde rol aldığı görülmektedir. Kişiler yaşamlarına dair birçok şeyi sosyal medya aracılığıyla paylaşabilmekte ve birbirleriyle etkileşim kurabilmektedirler. Bu durumda ilerleyen süreçte insanların sosyal medyada daha fazla vakit harcadıklarını ve ihtiyaçlarını bu şekilde karşılamaya çalıştıklarını söylemek kaçınılmazdır. Bireylerin kimliklerinden sosyal yaşamlarına kadar birçok alanda sosyal medyanın etkisi yadsınamayacak derecede fazladır. Günümüzde genel olarak kişilerin sosyal medyayı sosyalleşebilmek için kullandıklarını söyleyebiliriz. Sosyal medyayla birlikte çoğu şey sanal hale gelmiş, arkadaşlık kurma, iş bulma, alışveriş yapma gibi çoğu ihtiyaç bu ortamdan sağlanır hale gelmiştir.

Sosyal medyanın kesin bir tanımı olmamakla birlikte birçok araştırmacı tarafından yapılmış farklı tanımlamalar karşımıza çıkmaktadır. En basit şekilde sosyal medya internet kullanıcılarının birbirleriyle çevrimiçi etkileşim kurmalarına yardımcı olan, paylaşımlar, kişisel yorumlar gibi aktivitelere dayalı sosyal ağ siteleri şeklinde açıklanabilir. Başka bir tanıma göre ise sosyal medya, bireylerin enformasyon, düşünce, ilgi ve bilgi paylaşımına olanak sağlayan, iletişim ortamı yaratan çevrimiçi araçlar ve web sitelerini ifade etmek için kullanılan bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır (Özdemir vd., 2014: 59). Sosyal medyanın bu yönü bireyler arası ilişkilerde reel boyutu sanala taşıyan bir sürece karşılık gelir. Sosyal teorinin önemli simalarından Jean Baudrillard, sosyal medya kullanımının yaygınlaşmaya başlamasından kısa bir süre önce, sanal teknolojilerin gelişmesiyle gerçeklik kuralının, gerçekliğini yitiren toplumsal hayatın sanal hayata dönüşmesini yansıtan bir sürece işaret etmişti (Baudrillard, 2014: 115). Baudrillard’ın sanallık ile gerçek arasında kurmuş olduğu bağ, sosyal medyanın tanımlanmasında, toplumsal yaşam içerisindeki pratiklerin sanal bir platform üzerine aktarılma sürecinin daha çok öne çıkmasını açıklamaktadır. Bunun yanında, *nesnenin* kendisinden ziyade *faidden* yola çıkan tanımlamalar da söz konusudur. Sözelimi, Kaplan ve Haenlein’in sosyal medya tanımına bakıldığında, sosyal medyanın kullanıcı odaklı olduğu görülmektedir. Böylece sosyal medya, kullanıcılarının içerikleriyle oluşturulan ve bu içeriklerin yayılımının gerçekleştiği bir meca olarak tanımlanmaktadır (Kaplan ve Haenlein, 2010: 62). Bir başka betimlemede Safko ve Brake ise sosyal medyayı, söyleşiye dayalı olan, çoklu platform (kelimeler, resimler, videolar ve işitsel öğeler) görüşüyle meydana getirilen ve basit bir şekilde

yayınlanabilen, oluşturulabilen Web tabanlı pratikler olarak açıklamaktadır (Safko ve Brake 2009: 6). Medya ve iletişim konusunda önde gelen teorisyenlerden olan Fuchs ise sosyal medya kavramının blogları, mikroblogları, sosyal ağları tek bir çatı altında toplamak için oluşturulduğunu ifade etmektedir (Fuchs, 2014: 35). Sosyal medyanın bir diğer tanımı ise kişilerin kolaylıkla dâhil olabileceği, sosyal ağ siteleri ve blogların oluşturduğu bir platform olarak açıklanması şeklindedir (Singh ve Siddiqui, 2016: 71). Söz konusu tanımlara göre sosyal medya, bu alana dâhil olan kişilerin yönetmiş olduğu ve aynı anda birçok olguyu içerisinde barındırabilen bir mecra olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal medyanın iş yaşamında da oldukça etkili bir hal aldığı görülmektedir. Bu bağlamda sosyal medyanın açıklanmasında, içerik ve veri arasındaki etkileşimi kolaylaştırmanın amaçlandığı ve bununla birlikte yeni iş şekilleri, sosyal yapılar ve teknolojik sunumların teşvikinin hedeflendiği süreçler öne çıkmaktadır (Özdemir vd., 2014: 59). Sosyal medya böylelikle toplumsal yaşamda özel alanın yanı sıra iş yaşamında da efektif bir hal almaktadır. İş yaşamında sosyal medyaya başvurularak daha geniş bir kitleye ulaşılabileceği düşünülmekte hatta sosyal medya yeni iş alanlarının gündeme gelmesinde etkili olmaktadır. Bu anlamda iş yaşamında, sosyal medya uzmanı gibi alanların açıldığı görülmektedir. Bir başka açıdan ise sosyal medya yeni meslekî rol tanımlarında etkili olmaktadır. Sözelimi, son dönemde *blogger* ve *vlogger* olarak tanımlanan ve sosyal medya alanından gelir elde eden çok sayıda kişiden söz edilebilmektedir.

Toplumsal yaşam içerisinde önde gelen kavramlardan, alanlardan biri olarak karşımıza çıkan sosyal medyanın, hiyerarşide de rol oynadığı görülmektedir. Bu bağlamda H. Burak Hatipoğlu sosyal medyayı, iletişim, etkileşim, enformatik ve paylaşma dönemi olarak açıklamaktadır. Aynı zamanda bu dönem içerisinde toplumda alt kısım ve üst kısım ilişkisi yerine, alt kısımdakilerin üst kısımdakileri denetleyebileceğini, uyarabileceğini ve gelişmesinde etkili olacağını bu nedenle de alt kısımdakilerin kontrol edilmesinin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda yeni bir alan olan sosyal medyada bireyler arasındaki etkileşim geleneksel medyadan farklı olarak daha hızlı ve kolay hale gelmiştir (Hatipoğlu, 2009: 72). Diğer bir deyişle, günümüzde her alanda karşımıza çıkan hatta başlı başına bir platform haline gelen sosyal medya toplumsal yaşamda hiyerarşinin de yön değiştirmesinde etkili olmuştur. Denetleyen ve denetlenen rollerini değiştirmiştir.

Genel olarak sosyal medya bireylerin daha kolay bir araya gelerek topluluk oluşturmalarında, bireysel ve toplumsal hareketlere katkı sağlamada ve toplumsal değişim sürecinde oldukça etkilidir. Sosyal medya sınırların ötesinde global ve büyük bir ağın oluşmasına ve sosyal iletişimin çoğalıp önemli değişimlerin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır (Baş, 2015: 16). Sosyal medya devamlı yenilenebilmesi, fazla kişi tarafından kullanılabilir olması ve sanal gönderilerde etkili olmasından dolayı etkileşim için en uygun ortamlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişiler güncel fikir açıklamalarını sosyal medya ortamında yapmakta bu fikirlerle ilgili etkileşim kurmakta ve yeni düşünce paylaşımları yapabilmektedirler (Vural ve Bat, 2010: 3349). Geleneksel medyada, kişilerin ortaya koyduğu metin ve görseller basit ve yalın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ancak ilerleyen süreçte sosyal medyanın ortaya çıkışıyla var olan durumun karmaşıklaştığı ve sosyal medyanın çok fazla alana birden hizmet eder hale geldiği görülmektedir (Couldry, 2016: 17). Bu bakımdan sosyal medya, kişilerin özel hayatlarından iş yaşamına kadar her alanda yer edinmekte, toplumsal yaşamın bir parçası haline gelmektedir. Sosyal medya aynı zamanda kişilerin bu ağlara katılmadaki amaçlarına ve sitelerin içeriklerine göre farklı kategorilere de ayrılabilir. Arkadaşlık için oluşturulan sosyal ağlar, iş toplulukları, belli bir kesimi etkisi altına alarak bunu bir işe dönüştüren özel alanlar (*vlog*, *blog* vb.) bu kategorilere örnek verilebilmektedir.

Günümüzde toplumsal yaşamın bir parçası haline gelen sosyal medyanın özelliklerine de değinmek yerinde olacaktır. Sosyal medya bireyselliği öne çıkaran bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medya alanında geri dönüş oldukça hızlı bir şekilde

gerçekleşmekte ve aynı zamanda alıcı ve verici arasında statü farkı azalmaktadır. Sosyal medyanın en belirgin özellikleri arasında “etkileşim”, “eşzamanlılık” ve “kitlesizleştirme” daha çok öne çıkmaktadır. Söz konusu özelliklere kısaca değinmek gerekirse aşağıdaki tanımlar aydınlatıcı olacaktır;

Etkileşim Özelliği: Sosyal medya kullanıcılarına etkileşim imkânı tanımaktadır. Sosyal medya üzerinde etki ve tepki aynı zamanda meydana gelmektedir. Buradan hareketle sosyal medyanın çift yönlü olduğu ifade edilebilmektedir. Aynı zamanda sosyal medya ile birlikte alıcı ve kaynak arasındaki statü farkı artık söz konusu olmamaktadır (Kılıç, 2015: 54-55). Bu bakımdan, sosyal medya yaşamımız içerisine interneti daha çok dâhil ettiğimiz, buna bağlı olarak daha fazla etkileşim kurduğumuz bir mecra olarak karşımıza çıkmaktadır (Weinberg'den akt., Solmaz vd., 2013: 24-25). Sosyal medya ile kısa sürede daha çok alana erişilebilmekte ve bunun sonucunda etkileşimin de arttığı görülmektedir.

Eşzamanlılık (Asenkronizasyon) Özelliği: Sosyal medya ortamında zaman problemi olmamakla birlikte, bir paylaşım gerçek zamanlı, aynı anda birçok kişiye iletilebilmektedir. Kişiler içeriklere ve yapılan yorumlara istedikleri zaman geri dönüş yapabilmektedirler. Geleneksel medyada ise bu özellik anlık olarak karşımıza çıkmaktadır (Kılıç, 2015: 54-55). Aynı zamanda sosyal medya alanında farklı uygulamalar kullanan kişinin bir uygulamadaki paylaşımı, eş zamanlı olarak başka bir uygulamaya da taşınabilmektedir (Öze, 2017: 209). Böylelikle sosyal medyanın eş zamanlılık özelliğinin, avantaj sağladığı görülmektedir.

Kitlesizleştirme Özelliği: Sosyal medya kitlesizleştirme özelliği ile de gündeme gelmektedir. Sosyal medyada kişiler çift olarak iletişime geçebildiği gibi toplu halde de iletişim kurulabilmektedir. Bu özelliğinden dolayı sosyal medyanın kitleleştirici olduğu söylenebilmektedir (Kılıç, 2015: 54-55). Genel olarak yeni medyanın etkileşimli olması kullanıcıların da iletişim kurabilmesine, geri dönüşler alabilmesine katkıda bulunmaktadır. Eşzamanlılık ise kullanıcının istediği bir zamanda veri paylaşabilir, iletişim kurabilir ve geleneksel medyanın aksine zaman yönetimini elinde tuttuğunu gösterir. Bir diğer özellik olan kitlesizleştirme ise bireye özel ileti gönderme ve alma olanağı tanımaktadır. Geleneksel medyada iletiler kitleler için oluşturulur ve aktarılırken, yeni medyada bireye özel içerikler hazırlanır ve her şey daha da kişiselleştirilmiş haldedir (Yılmaz, 2017: 73). Dolayısıyla, sosyal medya, etkileşim, eş zamanlılık ve kitlesizleştirme özellikleri ile küresel anlamda etkin bir alan haline gelmiştir. Sosyal medyanın bu özellikleri, kişilerin yaşam pratiklerinde özel alanlarına da nüfuz eden bir mecra olmasını kolaylaştırmıştır. Sosyal medyanın kullanım alanlarını daha net anlayabilmek için şimdi de onun türlerine değinmek yerinde olacaktır.

3. Sosyal Medya Türleri

Sosyal medya, içerik ve biçimsel olarak insanların hayatında çok büyük bir yer tutmaktadır. Sosyal medya bloglar, mikro bloglar, sosyal ağlar, sosyal imlemeler, podcastler, wikiler, video paylaşım siteleri ve forumlar şeklinde çeşitli kullanım alanları sunan bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu biçimler insanların birbirleriyle bilgi ve içerik paylaşımına yardımcı olmakta ve böylelikle kullanıcılara aradıkları ve ilgilendikleri içeriklere ulaşma imkânı sağlamaktadır (Kılıç, 2015: 49-50). Farklı kullanım alanlarına ayrılan sosyal medya, kişilere zaman açısından tasarruf elde etmelerinde katkıda bulunmaktadır. Çalışmamızda sosyal ağlardan başlayarak sosyal medyanın farklı kullanım alanlarına açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Böylece, günlük yaşamımızın neredeyse vazgeçilmez bir parçası haline gelen sosyal medya mecrasının, gelişim aşamaları ile ilgili genel bir bilgi sahibi olunacağı düşünülmektedir.

4. Sosyal Ağlar

Sosyal ağ kavramının tanımına bakıldığında; farklı kişilerin sanal bir ortamda sosyal olarak etkileşime geçmesine ve duygu, düşüncelerini bu ortamda birbirleri ile paylaşmasına kaynaklık

eden bir alan olarak görülmektedir (Tektaş, 2014: 852-853). Bir kavram olarak sosyal ağ ilk kez 1930’larda sosyometri ve grup dinamikleri çalışmalarında karşımıza çıkmıştır (Kılıç, 2015: 50). Ünlü sosyal teorisyen Manuel Castells, ağ toplumunu açıklarken bilgi ve iletişim teknolojilerinin oluşturduğu dönüşümün bu alanı açığa çıkardığını ifade etmektedir. Ağ toplumu, ortaya koyduğu yeni iletişim yapıları ile sosyal ilişkiler ve kişiler arası ilişkiler üzerinde de etkili olmuştur. Ağ toplumunun internet ortamındaki temsili sosyal medya olarak adlandırılır. Üyeler tarafından oluşturulan içeriklerle ve bu içeriklerin üyeler arasında oluşan ağda dolaşıma girmesiyle meydana getirilen sosyal medya siteleri yeni medyanın sosyal boyutunun oluşmasında etkili olmaktadır (Castells ve Gustavo, 2005: 123-130). Sosyal medya söz konusu sosyal ağlarla birlikte kişilerin yaşamlarına dâhil olmaktadır. Sosyal ağlar yeni bir iletişim boyutunun açığa çıkmasında rol oynamakta, kişilerin yaşamında gün geçtikçe daha fazla yer almaktadır.

Sosyal ağların tarihsel süreç içerisinde gelişimini ele aldığımızda ilk girişim 1979’da Duke Üniversitesinden Tom Truscott ve Jim Ellis’in internet kullanıcılarının herkesin görebileceği mesajlar göndermelerine imkân sağlayan *Usenet*’i geliştirmesi olarak bilinmektedir. Fakat bugünkü anlamıyla sosyal medyanın kökenleri Bruce ve Susan Abelson’un çevrimiçi günlük yazarlarını bir araya getiren ilk sosyal ağ sitesi olan “*Open Diary*”’yi kurmalarıyla başlamıştır. “*Open Diary*” yazarlarından birisi “*Weblog*” terimini kullanmış daha sonra ise bunu “blog” şeklinde kısaltmıştır. Bugün bilinen anlamıyla ilk sosyal ağ sitesi ise 1997 yılında kurulmuş olan “*SixDegrees.com*” sitesidir (Yılmaz, 2017: 75). *SixDegrees*’in ardından 2001 yılında, iş yaşamından kişilerin, yeni girişimlerin aynı düşünce alanında bir araya gelip etkileşim kurmasından hareket eden *Ryze.com* açılmıştır. Bunun ardından Jonathan Abrams’ın 2002 yılında kurmuş olduğu *Friendster* üzerinde de *Ryze.com*’un etkisi büyüktür. *Friendster*’ın amacı, iş dünyasının dışına çıkarak daha büyük topluluklara ulaşmak olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski arkadaşlarla etkileşimi devam ettirebilme, yeni kişilerle tanışabilme ve kendi içeriklerini paylaşabilme çerçevesinde hareket eden *Friendster*’in ünü giderek yayılmış ve 2003 yılında 300 bin üyenin üzerine çıkmıştır (Erdem, 2010: 52). Sosyal ağların yirminci yüzyılın sonlarından başlayarak kısa süre içerisinde farklı alanları içerisine dâhil ettiği ve büyüdüğü görülmektedir. 2004 yılına geldiğimizde ise Mark Zuckerberg’in kurmuş olduğu tüm dünyada yankı uyandıran *Facebook* karşımıza çıkmaktadır. *Facebook* önce üniversiteler arasında yaygınlaşarak büyük bir platform haline gelmiş, ardından finansman, medya gibi noktalara değinilerek sosyal medyaya dâhil olmuştur (Ayan, 2016: 5). Teknolojik değişim ve dönüşümlerin bu dönemde oldukça etkili bir hale gelmesi sosyal ağları etkisi altına almış ve kısa sürede çok sayıda kişiye ulaşmasında etkili olmuştur. 20. yüzyılın sonu, 21. yüzyılın başında gündeme gelen sosyal ağlar, hızla yayılım göstermiş, kişileri kolaylıkla bu alana dâhil etmiştir.

Özellikle 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren yayılan sosyal medya platformları sayesinde kullanıcıların, bilgisayar ve cep telefonları üzerinden dijital içerik üretimine katılmasına ve bu içeriklerin telekomünikasyon ağları üzerinden zaman-mekân sınırlaması olmaksızın paylaşılmasına ve etkileşim kurmasına olanak tanımıştır. Bu noktada ise kültür teorisyeni Henry Jenkins’in de ifade ettiği üzere geleneksel medyada tüketici olan izleyiciler, yeni medya diliyle ise kullanıcılar haline gelerek katılımcı kültürün üretici bir parçası olmuşlardır (Jenkins’ten akt., Yılmaz, 2017: 75). Böylelikle sosyal ağların kişilerin yaşamlarında gün geçtikçe daha fazla yer edindiği gözlemlenmiş ve kişilerin gündelik yaşam pratiklerini buradan paylaşır hale gelmeye daha istekli oldukları kaydedilmiştir.

Sosyal ağlara her geçen gün yenileri eklenmektedir. Birçoğu, mevcut sosyal ağların bir yansıması ve görünmeyen veya ihmal edilen yanlarının ön plana çıkmasına yardımcı olan uygulamalardır. Görünürlüğün gündelik yaşam pratiklerinin sosyal ağlara aktarılmasının yanında gündelik bilginin, akademik bilginin, gündelik pratiklerin yaşam biçimlerinin, hayat tarzlarının ve kültürel birlikteliklerin sunulduğu bir mecra olarak yeni sosyal ağlar

geliştirilmektedir. Sosyal ağlar, her kullanıcının kişisel sayfasını ve profil bilgilerini bulunduran ve bunların diğer kullanıcılar ile paylaşımını, üyelerle iletişimini mümkün kılan çevrimiçi iletişim ağı sistemleridir. Sosyal ağlar aracılığıyla kişilerin istedikleri gibi fotoğraf, video, içerik paylaşımları yaparak sosyalleştiği görülmektedir. Bu uygulamalar ile bireyler sosyal ağlarda istedikleri kimliklere özgürce bürünebilmekte ve bu kimliklerini özgürce paylaşabilmektedirler. Oluşturulan bu profillerde bireyler belli bir kimliğe ait olma davranışı sergilerler. Söz konusu profilin isteğe göre düzenlenebilir oluşu ise kimlik inşasına olanak sağlamaktadır. Sanal bir kimlik oluşturan bireyler, bu kimliğe yönelik benliklere uygun beğeniler ve paylaşımlarda bulunurlar. Sosyal ağlar vasıtasıyla kullanıcıların, birden çok kimlik oluşturarak her ideolojiye ve çeşitli fikir akımlarına dâhil olarak, zaman içerisinde kendi sanal kimliğini oluşturma sürecine katkıda bulunmaktadır. Oluşturulan benlik birbirinden farklı mecralara göre değişkenlik göstermektedir. Birey, içerisinde bulunduğu sosyal paylaşım sitesinde kullanmış olduğu sanal kimliği başka bir sosyal paylaşım sitesinde farklı biçimlerde sunabilmekte ve sosyal ağ kullanıcılarını yanıltabilme olanağına sahiptir. Bu bağlamda yeni iletişim biçimlerinden biri olarak karşımıza çıkan bireyin; paylaşımlarıyla ön plana çıkması, gerçekliğin, sanal bir gerçekliğe dönüşmesine zemin hazırlayarak toplumsal, kültürel dönüşüm sürecini hızlandırmıştır (Baş, 2015: 20-51). Sosyal ağların kişilerin isteklerine göre düzenlenebilir olması toplumsal yaşamda güven konusunda bir problemi açığa çıkarmaktadır. Sanal bir kimliğin gerçeği yansıtmayacak şekilde inşa edilmesi kişiler arasındaki etkileşimde sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Böylelikle kişiler gerçek yaşamda aslında hiç olmayan bir kişiyi veya şeyi varmış gibi düşünebilmektedir. Bu alan yeni bir problemi açığa çıkarmakta ve incelenmeye açık bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu alana yönelik geleneksel kültürden farklı bir sosyal medya kültürünün açığa çıktığı söylenebilmektedir. Bu kapsamda sosyal medyanın bir başka türü olan blog'lara değinmek yerinde olacaktır.

5. Bloglar (Web Günlükleri)

Sosyal medyanın bir başka türü olan blogların, 1999 yılında kurulmuş olan *Blogger* adlı bir blog sitesiyle ünü yaygın hale gelmiş ve 2003 yılında ise *Blogger*'ın *Google* tarafından alınmasıyla blogların kullanımı oldukça fazlalaşmıştır. Web günlüğü olarak açıklanan weblog kelimesinin kısaltılması ile üretilen blog, genel anlamda bireysel ilgi alanları etrafında web sitesi sahiplerinin çeşitli konulardaki düşüncelerini paylaştıkları ve internet kullanıcılarının da bu düşüncelere yorum yapabildikleri web sitelerini tanımlamaktadır (Kılıç, 2015: 50-51). *Weblog* web'de oluşturulmuş olan günlüklerdir. Sürekli olarak güncellenebilir olmalarının yanı sıra oluşumlarında teknik bilgiye ihtiyaç duyulmamaktadır. Ağ günlükleri olarak da tanımlanabilen bloglar kişisel günlüklerdir. Bloglara, metinler, bağlantılar, resimler, ses kayıtları, videolar yüklenebilir, yüklenen, paylaşılan içerikler metin ve grafiklerle desteklenebilir, yapılan yorumların kronolojik olarak arşivlenmesini sağlayan, kullanıcıları belirlemenize, sınırlandırmanıza imkân sağlayan, diğer web sayfalarına, videolara vb. uygulamalara bağlantı sağlayabilen “çevrimiçi günlükler” olarak tanımlanmaktadır (Babur, 2010: 431). Kişiler bloglar aracılığı ile bilgi birikimlerini, deneyimlerini çevrimiçi olarak birçok kişiye iletmektedir. Etki alanı oldukça yaygın olan bloglar çok sayıda kullanıcıya sahiptir. Günümüzde, weblogların bir türü olan kişisel blogların yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Kişiler sosyal medyada kendilerine özel hesaplar edinmekte ve bu hesaplar üzerinden farklı konularda paylaşımlarda bulunmaktadır. İlerleyen süreçte “blogger, vlogger” kimliklerinin gündeme gelerek yaygınlaştığı görülmektedir. Sıradan kişiler bu hesaplar ile yeni bir iş alanına dâhil olmakta hatta bu alanla birlikte tanınır hale gelmektedirler. Böylelikle kişiler bu kişisel bloglar üzerinden aynı zamanda para da kazanmaktadır. Giderek yaygınlaşan kişisel blogların günümüzde oldukça popüler olduğu görülmektedir.

6. Podcastler

Sosyal medyanın bir başka türüne baktığımızda podcast karşımıza çıkmaktadır. Podcasting ses, görüntü ve yazı içerikli yayınların yayımlandıktan sonra da izlenebilmesi için özel bilgisayarlara, cep telefonları, MP3 çalar, video oynatıcı ya da laptop benzeri cihazlarla aktarılmasıdır (Keskin ve Baş, 2016: 55). Aynı zamanda podcast'ler videoların çevrimiçi olarak sunulmasına da olanak sağlamaktadır. Podcast alanında, *iPod*, MP3 çaların geliştirilmesinden sonra iTunes yazılımı süreci başlamıştır ve giderek yaygın hale gelmiştir (Andersen, 2007: 10). Günümüzde yaygın kullanım açısından podcast'e örnek olarak *Apple iTunes* verilebilir. *iTunes* bilgisayarımızdaki müzikleri, filmleri oynatmamıza yardımcı olan *Apple* ürünleri ile birlikte çalışan bir programdır. *iTunes iPad, iPhone, iPod Touch*'a müzik, videoların yüklenmesini sağlamaktadır. *iTunes* üzerinden MP3 cd'leri oluşturulabilmektedir, kişiler istedikleri zaman ve yerde bu cd'leri dinleyebilmektedirler, dilerlerse bu MP3 dosyalarını ağ paylaşımı sayesinde istedikleri kişilerle paylaşabilmektedirler. Kişiler bu program üzerinden farklı radyo programlarını da takip edebilmektedirler. Aynı zamanda *iTunes* cihazın yedeklenmesini ve bir sorun olduğu zaman yeniden geri yüklenebilmesini sağlamaktadır. Podcastlerin ardından bir başka sosyal medya türü olan forumlara değinmemiz yerinde olacaktır.

7. Forumlar

Sosyal medyanın bir diğer türü ise forumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Orijinal konu başlıkları ve ilgi alanları etrafında tartışmaya olanak sağlayan alanlar forumlar olarak ifade edilmektedir. Başka bir açıklamayla ise, web sahasında özel konular ve ilgi alanlarında çevrimiçi tartışmaların konuşmaların yapıldığı yerler forum şeklinde tanımlanmaktadır (Myfield, 2008: 23). Günümüzde belli konularda bilgi edinmek, diğer bireylerin deneyimlerini öğrenmek ya da onlarla deneyimlerimizi paylaşmak için forumlardan yararlanabilmek mümkündür. Bu alanda kişiler bilgi birikimi ve deneyimlerini paylaşarak birçok kişiye ulaşmakta ve birbirlerine destek sağlamaktadırlar.

Forumlarda tartışmalar belli kurallar içinde yürütülmekte ve devamlı olarak forumların yöneticileri tarafından kontrol altında tutulmaktadır. Bu platformda tartışılan temalar bazen silinebilmekte veya kilitlenebilmektedir. O konuyla ilgili yorumların kapatılması kilitlenmenin sonucunda olmaktadır. Forumlarda din, etnik kimlik, politika gibi belli konularda yapılan tartışmalara olanak tanınmamaktadır ya da belli kurallar çerçevesinde gerçekleşmesi sağlanmaktadır. Aynı zamanda forum yöneticilerinin uygun olmayan içerikleri silebilmesi söz konusu olmaktadır. Bunun yanında belirtecek olursak forumlar ve bloglar arasında belli farklılık söz konusu olmaktadır. Bloglar belli kişilere ait olabilirken forumların belli bir kişiye ait olmadığı söylenebilmektedir. Forumları yönetme işi düzgün işletildiği takdirde, önemli bir bilgi kaynağı olarak düşünülebilirler (Kılıç, 2015: 52-53). Söz konusu forumlar kişilerin özel alanlarının dışarıda bırakılarak genel alana dâhil olan konularda bilgi edindikleri bir platform olarak gündeme gelmektedir. Düzenli ve kurallara uygun olarak kullanılan forumlar kişilerin yaşamına katkı sunmaktadır.

8. Video Paylaşım Siteleri

Sosyal medyanın içerisinde farklı bir tür olarak video paylaşım siteleri de yer almaktadır. Kişilerin bir siteye üye olarak orada bir profil oluşturdukları ve kendi içeriklerini paylaştıkları sitelerin video paylaşım siteleri olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde en yaygın kullanılan video paylaşım sitesinin *Youtube* olduğu bilinmekle birlikte *Vine* da bir süre oldukça popüler hale gelen bir video paylaşım sitesidir. Sosyal ağlar ve sosyal paylaşım sitelerinde önemli bir yere sahip olan *YouTube* ise video paylaşımlarının yapıldığı, yeni bir iş alanı olarak gündeme gelen *Youtuber*lığın açığa çıkmasında etkili olmaktadır. *Youtube* ile kişilerin popülerite düzeyinin arttığı ve sıradan kişilerin, ünlü kişiler haline geldiği görülmektedir.

Youtube birçok kişinin oluşturulmuş olan videoları izleyebildiği, kendi oluşturmuş olduğu videoları paylaşabildiği bir alandır. 2005 yılında kurulan *Youtube* dünyanın en yaygın olarak kullanılan video paylaşım ağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu platformda dünyanın her yerinden kişiler birbirleriyle etkileşim kurabilmekte ve bu etkileşim sayesinde kişiler birbirlerini teşvik edebilmektedirler. Aynı zamanda *Youtube* içerik oluşturucularına ve reklam verenler için bir dağıtım alanı konumundadır. *Youtube* hızla büyüyen bir platform haline gelmiştir (Edosomwan vd., 2011: 5). *Youtube*'un 21. yüzyılın başında oluşturulmuş olmasına karşın tarihsel bir dönüm noktası olduğunu söylemek mümkündür. İnternetin görselliğinin *Youtube* sayesinde gün yüzüne çıktığı söylenebilmektedir. *Youtube* 'la birlikte video dönemi ortaya çıkmış ve sanal video maddileşmiştir. Bu platformda herkes farklı işler yapabilmektedir. Örneğin herkes izleyici, dinleyici, yayıncı veya kameraman olabilmektedir. “Kendini yayımla (Broadcast yourself)” sözüyle *Youtube* bunu ifade etmektedir. *Youtube* Şubat 2005'te *PayPal*'ın geçmişteki üç çalışanı tarafından ortaya konmuştur. Sitenin geçmişinde Chad Hurley, Steve Chen, Jawed Karim adlı üç arkadaşının birbirleriyle videoları paylaşırken çekmiş oldukları zorluklar yatmaktadır. Bunun sonucunda rahatça paylaşım yapılabilen bir site yaratmak istemişlerdir. *Youtube*'un ilk videosu Nisan 2005'te Jawed Karim tarafından yüklenmiştir. *Youtube*'un resmi açılışı ise Kasım 2005'te gerçekleşmiştir. Hızla büyüyen *Youtube*'a gün geçtikçe yüklenen video sayısı artmaktadır. Verilere göre Temmuz 2006'da siteye her gün 65 bin video yüklenmiş ve 100 bin video izlenmiştir. *Google* Kasım 2006'da siteyi satın alarak 1.65 milyar dolar ödemiştir. *Youtube* kullanıcıların video paylaşımları sınırsızdır ve paylaşılan videolara yorum yapabilmektedirler (Erdem, 2010: 112-114). *Youtube*'a dakikada 300 saate denk gelecek şekilde video yüklenmesi yapıldığı görülmektedir. Böylelikle 2022 yılına gelindiğinde, internette aktif olarak yer alan kişilerin %82'sinin *Youtube* mecrasına dâhil olacağı düşünülmektedir (www.brandingturkiye.com, 2019). Kısa süre içerisinde oldukça büyüyen tüm dünyada yankı uyandıran *Youtube* video paylaşım sitelerinde en önde yer almaktadır. Söz konusu platform ile birlikte sosyal alandaki etkileşim çoğalmış sanallık ileri boyutlara ulaşmıştır.

Youtube ile birlikte vlogger kimliklerinin popüler hale geldiği görülmektedir. Birçok hesabın takipçi sayısı artmakta kişiler büyük kitleler tarafından tanınır hale gelmektedirler. Bu anlamda sosyal alanlardan ön sahnada yer alan *Youtube*'da yalnızca “tık” önem kazanmaktadır. Tık sayısına göre videonun yaygınlığı artmakta büyük kitlelere ulaşmaktadır. Günümüzde vlogger kimliklerinin yanında *Youtuber* kimliklerinin de sık sık kullanıldığına tanık olunmaktadır. Sıradan kişiler bu platformda *Youtuber* kimlikleriyle günlük hayatta ünlü olabilmektedirler. Tüm bunların yanı sıra *Youtube* üzerinde çeşitli kanalların videoları da paylaşılmaktadır. Kişiler dizi, film, belgesel, yarışma gibi farklı konu başlıkları altında toplanan videoları bu platformdan kolaylıkla izleyebilmektedirler.

9. Fotoğraf Paylaşım Siteleri

Sosyal medyanın kullanım alanlarından bir diğerine değinecek olursak fotoğraf paylaşım sitelerini incelemek yerinde olacaktır. Günümüzde sosyal medya olarak adlandırılan platformda video paylaşım sitelerinin dışında fotoğraf paylaşım sitelerinin de oldukça yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Gün geçtikçe üye sayısı artan *Facebook*, *Instagram* ve yeni gelen bir güncelleme ile *Twitter* fotoğraf paylaşım sitelerinin önde gelen alanları arasında yer almaktadır. Kişiler söz konusu platformlarda aynı zamanda belirli dakikayla kısıtlanmış olmakta birlikte video paylaşımlarında da bulunmaktadır.

Fotoğraf paylaşım sitesi ve aynı zamanda arkadaşlık sitesi olarak aktif bir şekilde kullanılan *Facebook*'un kurulmasının kökeni incelendiğinde, Zuckerberg'in kurduğu ilk site olan “*Facemash*” Harvard'lı öğrencilerin bilgilerini ve resimlerini içeren yine bir sosyal ağ içerikli sitedir. Ancak izinsiz bir şekilde okulun veri tabanına giriş sağlanarak öğrencilerin bilgilerine erişilmiş olup, sonucunda ceza alınmıştır. Zuckerberg, ceza süreci içerisinde, *Facebook*'un

yazılımını gerçekleştirmiştir. Sosyal ağ olarak ifade edildiği şekilde *Facebook*, bireylerin kendilerini ifade edebilecekleri ikinci en etkili sosyal medya uygulaması olarak yaşam alanını kullanıcıların oldukça artmasıyla genişletmiştir. Geleneksel iletişim teknolojileri ve araçları, yeni iletişim teknoloji ve araçlarının sosyal ağlar içerisinde kendilerine yeni bir yaşam alanı bulması sosyal ağlar içerisinde *Facebook*'un da yeni medya iletişim araçlarına eklenmesi sonucunu doğurmuştur. Kullanıcıların, gerek toplumsal sistemin kuralları olan din, ahlak, görgü vs. kurallarını yeniden inşa ettiği, aynı zamanda içerisinde gelenekseli de modernize etmeye çalıştığı ve toplumsal dönüşüm sürecinin temel dinamiklerini barındıran bir mecraya dönüşmüştür (Baş, 2015: 50). *Facebook* kişilerin arkadaşlık kurabilmelerinde etkili olabildiği gibi aynı zamanda fikirlerini ve yaşam pratiklerini de paylaştıkları bir mecra haline gelmiştir. Neredeyse toplumsal yaşamda yediden yetmişe herkese hitap edebilen bir site olarak gündeme gelmiştir. İlerleyen süreç içerisinde kişiler geleneksel olarak adlandırdıkları çeşitli pratikleri de buradan uygular hale gelmiştir.

Ülkemizde *Facebook*'un gelişimine bakıldığında 2007 yılı itibariyle faaliyete geçtiği görülmektedir. *Facebook*'un ülkemizde kullanım amaçları ise, uzun süre görüşülmeyen arkadaşları, akrabaları bulmak ve tekrar etkileşim kurmaktır. Arkadaşlar arasında daha kolay iletişim sağlama ve birbirlerinin ne yaptıkları ile ilgili olarak takip imkânı sağlaması kullanımda önemli yere sahip olmuştur. Bir diğer kullanım faktörü ise bu mecra'nın ücretsiz hizmet sağlamasıdır. *Facebook* kısa süre içerisinde çok fazla kitleye ulaşmış aynı zamanda oldukça yaygın kullanım oranlarına sahip bir site olarak gündeme gelmiştir. Zephoria Digital Marketing'in 2017 raporuna göre dünya genelinde aylık *Facebook* aktif kullanıcı sayısı 1.86 milyar rakamına ulaşmıştır ve bir önceki yıl ile kıyaslandığında kullanıcı sayısı %17 oranında yükselmiştir. Aynı zamanda günlük aktif mobil kullanıcı sayısı 1.15 milyardır ve bu rakam 2016 yılına göre %23 artış göstermiştir. Avrupa'da 307 milyon kişi *Facebook* kullanıcısıdır. *Facebook* kullanıcılarının %29.7'sini 25-34 yaş grubu oluşturmaktadır. Bu mecra'da günde ortalama 300 milyon fotoğraf paylaşımı yapılmaktadır (Yılmaz, 2017: 77-78). *Facebook* verileri bizlere, kişilerin etkileşimsel yaşam pratiklerini sergileyebildikleri sosyal medya platformlarında oldukça aktif olduklarını göstermektedir. Kişilerin birbirleri ile etkileşim kurmalarında etkili olan *Facebook* platformu, günün çoğu kısmının geçirildiği ve yaşam pratiklerinin paylaşıldığı bir mecra haline gelmiştir.

Facebook'un yanında önde gelen bir başka fotoğraf paylaşım sitesi ise *Instagram*'dir. *Instagram* kullanım oranlarına bakıldığında günümüzde oldukça yaygın bir sosyal medya platformu olduğu görülmektedir. *Instagram* anlık anlamı taşıyan İngilizce "instant" sözcüğü ile yine telgraf anlamını taşıyan İngilizce "telegram" sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. 2010 yılında Kevin Systrom ve Mike Krieger aracılığıyla kurulduğu bilinmektedir. *Instagram* fotoğraf paylaşım sitesi olarak geleneksel fotoğraf konseptinden farklılaşmaktadır. Günümüze kadar olan süreçte, fotoğraf alanında, 3:2 oranı kullanılmış ancak *Instagram*la birlikte *Instamatic* veya *Polaroid* gibi oldukça gelişmiş fotoğraf makinelerinininkine yakın olan paylaşımların, tam kare kadrajla kaydedilmesi veya ortaya konması söz konusu olmaktadır. *Instagram*'ın, teknik olarak gelişmiş bir program olarak açığa çıkması ile kalite içerik paylaşımında etkili olduğu görülmektedir, böylelikle geniş kitleler bu mecra'ya dâhil olmaktadır. *Instagram* dünyada, Türkiye'de beğenilen ve yaygın olarak kullanılan bir sosyal medya platformudur. Kişiler çekmiş oldukları fotoğraflar üzerinde 41 çeşit özel filtre uygulayabilmektedirler. Aynı zamanda yine fotoğraflar üzerinde parlaklık, kontrast, renk, renk sıcaklığı, gölgelendirme, keskinlik, solgunluk değişikliği yapabilmektedirler. *Instagram*'da bunun yanı sıra *Tilt Shift* ile odaklanılan yerdeki derinliği değiştirebilmek mümkündür. Çekilmiş olan sıradan bir fotoğraf *Instagram* üzerinde filtreler ve efektlerle farklı hale getirilebilmektedir. Gün geçtikçe *Instagram*'a "direct message (direk mesaj)", "*Instagram stories (Instagram hikâyeleri)*" gibi yeni özellikler eklenmiştir (Yayla, 2018: 43-44). Günümüzde *Instagram*'ın, en çok kullanım oranına sahip fotoğraf paylaşım sitesi olarak, sosyal medya platformunda yer

aldığı görülmektedir. Teknolojik değişim ve dönüşümlerin getirdiği yeniliklerle söz konusu sitenin içeriklerine her gün bir yenisi eklenmektedir. Kişiler sabah uyanıp akşam uyuyuncaya dek yaşam pratiklerini *Instagram* üzerinden paylaşır hale gelmişlerdir. Aynı zamanda bir kimlik inşasının açığa çıkmasında da *Instagram*'ın oldukça etkili olduğu söylenebilmektedir. Kişiler sanal olan bu mecrada olmayan bir şeyi “-mış gibi” gösterebilmektedir. Söz konusu alanda kendine ait, istediğin gibi bir kimlik, profil oluşturmak oldukça kolay hale gelmiştir.

Günümüzde yaygın olarak kullanılan başka bir sosyal medya platformu ise *Pinterest*'tir. *Pinterest* öncelikle yaratıcı fikirlerin keşfedilmesinde ve kaydedilmesinde kullanıcılarına yardımcı ve bir görsel işaretleme aracı olarak tanımlanan sosyal medya sitesidir. 2010 yılı Mart ayında San Francisco'da kurulmuştur. *Pinterest* de görsel ağırlıklı bir sosyal paylaşım sitesidir. *Pin* ve *interest* kelimelerinin birleşiminden oluşan *Pinterest*, ilgi alanlarına yönelik görsellerden oluşmaktadır. Bu kapsamda yapılan işlemlerden birisi de “*pinlemek*” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. “*Pin*”lemek, siteye giriş yapıldıktan sonra beğenilen görsel içeriği kullanıcının kendi panosuna alması için yapılan işlem olarak tanımlanmaktadır. Görselin yanında bulunan kırmızı renkli “*Pin it*” butonu ile bu işlem gerçekleştirilmektedir. Kişinin ilgi alanlarına göre panolar oluşturularak profil düzenlenebilmekte ve görseller takipçiler ile paylaşılabilir (Yılmaz, 2017: 80). Fotoğraf paylaşım sitelerinin içerisinde yer alan *Pinterest* ile birlikte kişilerin birbirleri ile olan paylaşımları ilham kaynağı haline gelebilmekte yeni fikirlerin açığa çıkmasında etkili olmaktadır. Kişiler böylelikle kendi yaşamlarında gündelik pratiklerine farklı bir pencereden bakabilme imkânı bulmaktadır. Söz konusu platformun günümüzde verimli bir şekilde içeriğine uygun olarak kullanıldığı görülmektedir.

Fotoğraf paylaşımı ve arşivlenmesinde yaygın olarak kullanılan bir diğer uygulama ise *Yahoo*'nun sahibi olduğu *Flickr*'dir. 2005 yılına kadar *Flickr*'da 4 milyon yüklenmiş fotoğraf mevcuttur, fakat *Yahoo*'nun 30 milyon dolara siteyi satın almasından sonra 2006'da 130 milyon ve 2007'de 400 milyon fotoğrafa ulaştığı görülmüştür. 2009'da ise *Flickr* genel müdürünün ifadesine göre sitede bir günde ortalama 3 milyon fotoğraf yüklenmektedir (Köksal, 2013: 38). *Flickr*'in son dönemlerde çok fazla gündemde olmadığı ancak ortaya çıktığı dönemde oldukça ses getirir bir uygulama olduğu görülmektedir.

Popülerliğe sahip olan ve sosyal medya araçları arasında son derece moda olan uygulamalardan birisi de, anlık içerik paylaşımı ve bunun kısa bir zamanda yok olmasına dayanan *Snapchat*'tir. Vaterlaus'a göre *Snapchat*, kullanıcılarına fotoğraf, video ve yazınsal içerik göndermesine olanak tanıyan ve bunu onların belirlediği zaman doğrultusunda takipçilerinin zaman tüneline sunan bir sosyal medya platformudur. *Snapchat* 2011 yılında üç Stanford Üniversitesi öğrencisi Evan Spiegel, Bobby Murphy ve Reggie Brown tarafından temelleri atılan ve arkadaşlar arasında zaman kısıtlı fotoğraf/video paylaşımına olanak tanıyan gizlilik temelli mobil paylaşım uygulamasıdır (Vaterlaus'tan aktaran; Kara, 2016: 266). Gönderi paylaşımını yapan kişi paylaşılan *Snap*'lerin ne kadar süre (1-10 saniye) görüntülenebileceğini belirleme yetkisine sahiptir. *Snap*'lerin kişinin arkadaşları tarafından ekran görüntüsünün alınarak kendi cihazlarına kaydedilmesi mümkün olmasına rağmen *snap*'in kaydedilmesi durumunda içeriği paylaşan kişiye bildirim gönderilmektedir. *Snapchat* ayrıca hangi kullanıcının en iyi arkadaşımız olduğu, kimin en çok *snap* paylaştığı gibi içerikler sunan algoritmaları kullanmaktadır. The Pew Research Center tarafından yapılan araştırmalar göstermektedir ki *Snapchat* kullanımı en çok gençler arasında yaygındır. Yetişkinler bu mecraya yeni dâhil olmaya başlarken sadece %17 oranında yetişkin akıllı telefonlarında *Snapchat* uygulamasına sahiptir. 18-29 yaş arasında kullanım oranı ise %41 oranındadır ve en yaygın kullanım yaş aralığını bu grup oluşturmaktadır (Yılmaz, 2017: 81). Sosyal medyanın kullanım alanlarından biri olarak karşımıza çıkan *Snapchat*'in kişilerin kendi istekleri doğrultusunda kontrol edebildikleri ve kontrol edilebildikleri bir mecra olduğu görülmektedir. *Snapchat* uygulamasının da ortaya çıktığı dönem itibari ile kısa sürede çok sayıda kullanıcıya eriştiği açıktır.

Popülaritesi gün geçtikçe artan uygulamanın Nisan 2016 verilerine göre dünya genelinde 100 milyon aktif kullanıcısı bulunmaktadır. Tüm dünyada toplam sosyal medya kullanıcılarının %18'i *Snapchat* kullanırken, saniyede ortalama 9 bin *snap* paylaşmakta ve günde 10 milyon video izlenmektedir (Kara, 2016: 267). Fotoğraf paylaşım siteleri sosyal medya kullanım alanlarından önde gelen bir platform olarak görülmektedir. Kişiler söz konusu alanlarda tanıdıkları veya tanımadıkları kişiler ile etkileşim kurmakta hatta toplumsal yaşamda fenomen hale gelmiş kişilerin yaşamları hakkında fikir edinmektedirler. Fotoğraf paylaşım siteleri ile tanınır olmayan kişiler bile tanınır hale gelmekte kendilerinin ünlü kategorisinde yer alabilmeleri gündeme gelmektedir. Fotoğraf paylaşım sitelerine gün geçtikçe katılım oranları artmakta ve toplumsal yaşamda ses getirir bir alan haline geldikleri görülmektedir.

10. Mikro Bloglar

Sosyal medyanın türleri arasında yer alan bir diğer alan ise mikro bloglardır. Mikro blogların diğerlerinden ayrılan en önemli özelliği, anlık ve kısa içeriklerle paylaşımında bulunmayı sağlamasıdır. Mikro bloglar dünyadaki gelişmelerin kolay bir şekilde duyurulması açısından en hızlı alanlardır. Az sayıda cümleyle kısıtlı içerikle yenilenebilir olmaları ve cep telefonu ve mobil cihazlarla basit bir şekilde kullanılabilmesi içeriklerin yayılmasında yardımcı olmaktadır. *Twitter* ve *Tumblr* ünü en yaygın mikro blog hizmetleri olarak ifade edilmektedir (Kılıç, 2015: 54). Söz konusu mikro blogların kişilerin yaşamlarına dair pek çok şeyi barındırdığı açıktır. Günümüzde oldukça yaygın olarak kullanılan akıllı telefonlar ile kolayca erişebileceğimiz uygulamalarla özel alanımıza dair olan şeyler başkalarının gözleri önüne serilmektedir. Mikro bloglar da bu alana dâhil olarak bunun gerçekleşmesinde etkili olmaktadır. *Instagram* da fotoğraf paylaşım sitesi olmanın yanı sıra bir mikro blogtur. *Instagram* hesapları da yine kişisel blog olarak kullanılmaktadır. *Instagram*'da kişiler kendi özel yaşamlarına dair pek çok şeyi paylaşmaktadırlar. Bu bakımdan, sosyal medya platformlarından *Instagram*'ın *blogger* kimliğinin giderek yaygınlaştıran araçlardan bir diğer olduğu söylenebilir. Kişiler *Instagram* üzerinden paylaşımlarda bulunurken fazla sayıda takipçiye ulaşarak tanınmış hale gelmektedirler.

Sosyal ağlar içerisinde önemli bir yere sahip uygulamalardan biri olan *Twitter*, kullanım oranı açısından yüzde dilimi oldukça fazla olan bir alandır (Khurana, 2015: 2). Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın, Temmuz–Eylül 2013 tarihli Gençlik ve Sosyal Medya Araştırma Raporu'na göre, 15-29 yaş aralığındaki gençlerin %45'i *Twitter*'ı aktif olarak kullanmaktadır. Genel olarak *Twitter* kullanım oranları toplum içerisindeki gruplara göre ise öğrencilerde (%56), çalışanlarda (%47), yükseköğretim mezunlarında (%49) ve bekarlarda (%49) daha yüksek olduğu görülmektedir (T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2013). *Twitter*, mikro yapıda oluşturulan blogların meydana getirdiği her türlü siyasi, ideolojik, sosyal, düşünsel ifadelerin paylaşıldığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. *Twitter* yaygın kullanıcı kitlesine sahip olan mikro blogtur. Bu mikro blog 2006 yılında Jack Dorsey tarafından faaliyete geçirilmiştir. Özellikle 2008-2009'da büyük bir güce ulaşmıştır (Yılmaz, 2017: 78). *Twitter*'da sıradan kişilerin yanı sıra dünyada önde gelen kişilerin de bu alanda etkin olması söz konusudur. Dünyada yaşanan değişimlerin, gelişmelerin kısa süre içerisinde burada gündeme geldiğini ve bu platform üzerinden tüm dünyaya yayıldığını söyleyebiliriz. Böylelikle toplumsal yaşamda olup bitenler hakkında bilgi sahibi olmayı isteyenler de bu alana başvurabilmektedirler. Böylelikle etkileşim alanına dâhil olup bu alanın bir üyesi haline gelmektedirler.

Twitter'ın özelliklerine baktığımızda, *Reply* butonu aracılığıyla tweetlere cevap verme fonksiyonunu yerine getirmektedir. *Retweet*, kullanıcıların başkaları tarafından paylaşılan tweetleri kendi hesaplarıyla paylaşması olarak açıklanmaktadır. Böylelikle bu tweetler daha da geniş kesimlere ulaşmaktadır. Bu durum ise karşımıza "*Retweeting (RT)*" olarak çıkmaktadır. Bu özellik e-postaların *forward* yapılmasıyla benzer işleve sahiptir. *Mention* (Bahsetme), "*@profil*" olarak bilinen imgelem kullanıcıların bir konuşmayı hedeflemelerine veya belirli bir

kullanıcıyı referans göstermelerine imkân vermektedir. *Direct message* özelliği ile kullanıcılar takipçileri ile iletişim kurabilmektedirler. *Twitter* bireylerin doğrudan mesajlar (DM) aracılığıyla takip ettikleri insanlara özel mesajlar göndermelerine olanak tanımaktadır. *Trending Topic*, kullanıcıların *Hashtag* (#) olarak adlandırdığı ve kelimelerin başına gelince link halini alan etiketler aracılığıyla en çok tweetlenen konu hakkında tartışmasına dayanmaktadır (Yılmaz, 2017: 79). *Twitter*, herhangi bir toplumsal olayla haberleşme ve örgütlenme amacıyla en sık kullanılan sosyal medya siteleri içinde önde gelmektedir. Dolayısıyla sosyal medya türleri içerisinde yer alan mikro bloglar mikro olarak adlandırılırlar da çok geniş kitlelere erişebilmekte ve bu alan üzerinden yankı uyandırabilmektedirler. Söz konusu alanların mikro blogtan çok daha fazlası olduğu görülmektedir.

Bir başka mikro blog olan *WhatsApp*'a baktığımızda ise; tüm dünyada en çok kullanılan mesajlaşma uygulaması olan *WhatsApp*, geleneksel iletişim araçlarının yeni iletişim araçları tarafından uygulama alanını kısıtladığı gibi mesaj, mail, vs. uygulamaların etkinliklerini olumsuz anlamda etkilemiştir. *Facebook*, *Twitter*, *Instagram*, *YouTube*, *Linkedin*, *Viber*, *Tango* vs. sosyal ağların genel bir karması şeklinde tanımlayabileceğimiz *WhatsApp* kullanılabilirliğini ve kullanıcılarının sayısını her geçen gün arttırarak sanal cemaatler içerisinde mikro yapıları bağdaştırması bağlamında etki ve kapsama alanı her geçen gün genişlemektedir. Bireyler *WhatsApp* uygulaması ile diğer sosyal ağların aksine daha küçük mikro gruplarla ve istenildiğinde makro yapılara kendini enjekte ederek bireyler üzerinde etkili olmaktadır (Baş, 2015: 54). Mikro blog alanına dâhil olan *WhatsApp*, diğer sosyal medya platformlarına göre daha özel bir alana dâhil olmakta, kişilerin mahremine girmektedir. Daha küçük bir alan içerisinde özel paylaşımların sağlanmasına aracılık etmektedir. Böylelikle *WhatsApp*, kişilerin kendilerinin kontrol edebildikleri bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medyanın kullanım alanı olarak karşımıza çıkan bu platformlar, kendi içlerinde diğer alanlara göre daha özel görünseler de geniş kitlelere de ulaşmaktadırlar. Söz konusu mikro bloglar içerisinde *Whatsapp* ve *Twitter*'ın daha çok popülerlik kazanmasında, kişilere hem mikro blog olanağı sunması hem de ünlü kişiler tarafından yaygın olarak kullanılması etkili olmaktadır.

11. Wikiler

Sosyal medyanın diğer bir türüne değindiğimizde wikiler karşımıza çıkmaktadır. Bu web siteleri, bir ortak belge ya da veri tabanı olarak kullanıcıların bunlara ilişkin bilgilere içerik eklemelerini veya düzenlemelerini sağlamaktadır. İki milyondan fazla İngilizce makalesi olan ansiklopedi *Vikipedi* en fazla bilinen wikidir (Myfield, 2008: 19). Wiki, istekli kişilerin bilgi sahibi olduğu alanlarda katkı sağlamasına ve belli konulardaki makalelere kaynak oluşturmasına olanak tanıyan tarayıcı tabanlı bir web alanıdır. Wikiler yapıları gereği işbirlikçi konumundadır ve wikiler topluluk katılımıyla içerik oluşturma temel farkına sahiptir. Wikilerde, kullanıcıların katılım sağlamaları için programlama dili gibi ileri teknik bilgi gerektiren derecede internet kullanmaları gerekmemektedir. Kullanıcıların wikilere yardım sağlayabilmesi için istekli olması yeterli görülmektedir. Wiki, kullanıcıların oluşturduğu ve bir kullanıcının, oluşturulmuş olan diğer sayfaları kendi istediği biçimde değiştirebildiği web platformudur. Kişilerin toplu bir şekilde yazmalarının ve aynı zamanda yazılanlar üzerinde değişim yapmalarının etkili olduğu bir yöntem sağlamaktadır. Wikilerde, toplu olarak bir yazı ortaya çıkarmak için yazma ve değiştirme basamakları hızlı ve aktiftir. 1990'lı yılların ortasından bu yana olmalarına karşın wikilerin ünü yakın bir dönemde yaygın hale gelmiştir. *WikiWikiWeb* 1995 yılında oluşturulmuş olan ilk wikidir. En popüler viki olarak karşımıza çıkan *Wikipedia* 2001 yılında ortaya çıkmış ve gittikçe yaygınlaşmıştır. Ansiklopedi görevi sağlayan *wikipedia.org* dünyada en fazla yaygın olan wikidir. 262 dil ve 12 milyondan fazla başlıktan meydana gelen *Wikipedia* paylaşımına açık en büyük bilgi kaynağı olarak görülmektedir (Kılıç, 2015: 51-52). Sosyal medyanın türleri arasında yer alan wikiler daha çok bilgi paylaşmak ve

bilgi edinmek için kullanılmaktadır. Wikiler diğer alanlardan farklı olarak bilgi alanına daha çok dâhil olmakta bilimsel anlamda daha fazla değer taşımaktadır.

Neticede sosyal medya, kişilerin gündelik yaşam pratiklerini paylaşmasında ve söz konusu paylaşımlarıyla birlikte diğerleri ile etkileşime geçmesinde etkili olmaktadır. Sosyal medya içerisinde yer alan forumlar, kişilerin bir tartışma ortamında bulunarak fikirlerini paylaşmasına öncülük etmektedir. Wikilerin kişilere olan katkısına bakıldığında ise ortak bir amaç olmasına rağmen bilgi toplamak için kullanıldığı ifade edilebilmektedir. Bloglar ise genellikle bilgilendirme, geri bildirim ve yansıtıcı düşünme açısından kişilere katkı sağlamaktadır (Kocadere ve Aşkar, 2013: 10). Sosyal medya türleri, birbirine benzer veya birbirinden farklı olarak kişilerin özel ve toplumsal yaşamdaki pratiklerine dâhil olmaktadır. Böylelikle ilerleyen süreçte, söz konusu alanlara katılım oranları daha da artmakta ve bu alanlar küresel dünya düzeninin bir parçası haline gelmektedir. Sosyal medyanın kullanım alanlarına dönük değerlendirmemizin daha açık ve verimli bir bütün içinde sunulması bakımından, son olarak sosyal medyanın etkililiğine de değinmek yerinde olacaktır.

12. Sosyal Medyanın Etkililiği

Sosyal medya, günümüzde etkililik açısından çok önemli bir konuma sahiptir. Eğitimde, iş hayatında, haberleşmede, sağlıkta, turizmde, siyasette kısacası her alanda karşımıza çıkmaktadır. Bugün, sosyal medyanın etkililiği neredeyse her alanda mevcuttur.

Sosyal medyanın öğrenme alanındaki etkililiğine bakıldığında, çeşitli çalışmalar karşımıza çıkmaktadır. Teknolojinin ilerlemesi ile yaşamımız içerisinde entegre olan sosyal medya alanı, öğrenmenin bu mecra üzerinden yürütülmesine yönelik uygulamaların gündeme gelmesinde etkili olmuş ve okullarda kurumsallaşarak öğrenme süreci içine etkin bir biçimde dâhil edilmiştir (Rennie ve Morrison, 2013: 2-3). Söz konusu ilişki pek çok çalışmaya konu olmuş ve önemle incelenmiştir. Söz gelimi, Siemens'in sosyal medyanın öğrenme sürecindeki etkililiğini gösteren çalışması, bu hususta aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Siemens'a göre, geçmiş dönemlerde öğrenme alanına yönelik teoriler, teknolojinin etkisinden bağımsız bir şekilde açığa çıkmıştır. Ancak, gelişen teknoloji söz konusu alana nüfuz ederek, temel ilkelerin değişmesinde etkili olmuştur. Böylelikle, kişiler, teknolojinin yeni kazanımları içerisinde karşımıza çıkan sosyal medya ile öğrenme alanında daha aktif olarak yer almaktadır. Sosyal medya, öğrenme alanında, sahip olduğu araçlar ve uygulamalar doğrultusunda bütünsel bir bağ kurulmasında etkili olmakta; insanları öğrenme faaliyetinde birbiri ile bağlantılandırmaktadır. Dolayısıyla, ortak bir bağ olarak görünen sosyal medya ile çok fazla alana erişilerek, öğrenme hızlı ve aktif bir şekilde gerçekleşmektedir (Siemens, 2005: 1-5). Ellison da aynı düşünce çerçevesinde, sosyal medyanın kullanım alanlarının, gençlerin öğrenim alanına dâhil olmasında etkili olduğunu ifade etmektedir. Sosyal medyada, öğretim üyeleri ve öğrenciler arasında kolaylıkla bağ kurulabildiğini, böylelikle öğrenmenin çevrimiçi ortamda ivedilikle sağlandığını vurgulamaktadır (Ellison, 2008: 2). Sosyal medyanın öğrenme alanına yönelik etkileri sadece öğrenciler söz konusu olduğunda baskın değildir. Sosyal medya, akademik alanda da başvurulan etkili bir alandır. *Academia* platformunu bu hususta aktif ve verimli bir mecra olarak örneklendirmek mümkündür. Akademisyenler bu mecra üzerinden etkileşim kurabilmekte ve yapılan çalışmalara erişebilmektedirler (Olgun ve Öztürk, 2020: 145). Sosyal medya, internetin aktif olarak kullanıldığı günümüzde, öğrenme alanındaki etkililiği ile son derece önem taşımaktadır. Bu bakımdan, sosyal medya için, güncel çalışmaların takibinin kolaylıkla yapılabildiği, kişilerin kendi çalışmalarını rahatlıkla aktarabildiği bir nevi eğitim ve öğretim alanıdır demek pek de yanlış olmayacaktır.

Sosyal medyanın etkililiği iş alanında da karşımıza çıkmaktadır. İş arayan ve işverenin buluşturulması amacı ile kurulan ve iş bulma sürecinin sosyal medya üzerinden yürütülmesine kaynaklık eden *LinkedIn* bu alana örnek verilebilmektedir (Olgun ve Öztürk, 2020: 145). Söz konusu alanlar ile birlikte iş yaşamına aktif bir şekilde dâhil olunabilmektedir. Sosyal medya

aynı zamanda iş yaşamındaki pazarlama alanında da etkili olmaktadır. Sosyal medyanın pazarlamadaki etkililiğine baktığımızda ise; sosyal medya, oldukça büyük bir kapsam alanı oluşturmaktadır. Bilindiği üzere, sosyal medya ile tüketiciler, edindikleri bilgi ve deneyimleri son derece hızlı ve yoğun bir şekilde aktarabilmekte ve dünyadaki diğer tüm kullanıcılara ulaşma imkânına sahip olmaktadır. Tüketiciler kullandıkları ürün ve hizmetler hakkında duygularını, düşüncelerini ve kendilerinde oluşan bu algı yoğunluğunu istedikleri gibi dile getirebilmektedirler. Bu da tüketicilerde satın alma davranışlarında olumlu ya da olumsuz bir takım etkiler oluşturmaktadır. İşletmeler de, sosyal medyadaki bu paylaşımlar sayesinde kendi ürün ve hizmetleri hakkında çeşitli geribildirimler edinebilmekte, böylelikle herhangi bir inovatif gelişme konusunda hangi adımı atabileceklerini öngörebilmektedirler. Böylelikle hem tüketiciler hem de üreticiler tarafından çift taraflı bir etkileşim söz konusu olmakta ve bununla birlikte farkındalık artmaktadır. Dolayısıyla, Web 2.0 dönüşümüyle beraber çok hızlı bir popülerite kazanan sosyal medya araçları, her geçen gün daha fazla sayıda kullanıcıyı bir araya getirmekte, yeni uygulamalarıyla adından sıkça söz ettirmekte, bireyleri kolektif üretim ve aklın birer parçası ve katılımcısı olmaya teşvik etmektedir (Bacaksız, 2016: 44). Sosyal medya pazarlama alanında, üretici ve tüketici arasındaki bağı kolaylıkla sağlamakta gelişmelerden kısa süre içerisinde haberdar olunmasında etkili olmaktadır. Söz konusu gelişmeleri takip eden pazarlama alanındaki kişiler sosyal medya aracılığı ile bu alanda daha etkin olmaktadır.

Sosyal medya doğrudan pazarlama, reklam faaliyetleri, halkla ilişkiler, satış tutundurma amaçlı kullanılabilir. Doğrudan pazarlama interaktif bir pazarlama sistemidir ve doğrudan satış çabaları taşımaktadır. Sosyal medyada gerçekleştirilen etkinlikler ise satış çabalarının ötesindedir. Sosyal medya etkinlikleriyle hedef tüketici kitlesiyle birebir iletişim kurma, onlarda marka bağlılığı oluşturma, kurumsal mesajları aktarma, doğru pazarlama kararlarına ulaşma gibi çok yönlü amaçlar gerçekleştirilebilmektedir. Sosyal medyayı iyi kullanan markaların uygulamaları ve tüketici kitleleri ile iletişimlerini incelendiğinde, tüketici şikayetlerine çözüm aramaktan ürün tanıtımına, kampanya duyurularından özel uygulamalara, ilgili tanıtıcı link yayınlamadan ürün kullanım bilgilerine pek çok alanda sosyal medyayı kullandıkları görülmektedir. Sosyal medya, kanallarının etkililiği ve mesaj içeriğinin serbestliğinden dolayı işletmelerle ilgili pek çok alanda etkili olabilmektedir (Köksal ve Özdemir, 2013: 335). Bu bakımdan, sosyal medya ile birlikte pazarlama alanında oldukça ses getirmek ve etkili olmak mümkündür. Sosyal medyanın ücretsiz olarak kişilere bir alan sağlaması da pazarlamada şirketlerin bu alanı tercih etmesinde etkili olmaktadır. Günümüzde toplumsal yaşam içerisinde pazarlama sosyal medya üzerinden daha aktif bir şekilde yürütülmektedir.

Son olarak, sosyal medyanın etkililiğinin hangi kesimlerde (hangi yaş grubunda) daha yüksek olduğuna bakıldığında, farklı uygulamaların farklı oranlarda her yaş grubundan bireyin hayatına dâhil olduğu tespit edilmekle beraber, daha baskın biçimde genç kesimi etkisi altına aldığı bilinmektedir. Eşdeyişle, tüm kuşaklarda etkili olmakla birlikte, sosyal medyanın adeta içine doğan genç kesimde daha etkilidir (Shabir vd., 2014:134). Sosyal medyanın direkt içerisinde yer alan genç nesil, geçmişten farklı olarak gündelik yaşam pratiklerini bu alan üzerinden sürdürmektedirler. İlerleyen süreç içerisinde sosyal medya şekil değiştirmiş ancak gelecek nesiller var olan bu alanın içerisinde güncel olarak yer aldıkları için adapte olabilmeleri oldukça kolay olmuştur. Böylelikle sosyal medyanın etkililiğinin genç kesimin yaşamında daha yoğun olduğu söyleyebiliriz. Geleceğin inşasında etkili olan pek çok unsur vardır; fikirler, buluşlar, keşifler ve siyasal dönüşümler bunlardan sadece bir kaçıdır. Tarih kitapları, pek çok örnekte bize bu dönüşümlerin dinamiklerini sunan olaylar aktarır. Geleceğin tarih metinlerinde de sosyal medyanın bugünün dönüştürücü dinamikleri arasında yer aldığını görmek şaşırtıcı olmayacaktır.

Sonuç

Değişen ve dönüşen teknoloji ile birlikte günlük yaşamımız içerisine dâhil olan internetin yeni bir boyuta evrildiği açıktır. İnternet ile birlikte yaşamsal evrenimize konuk ettiğimiz pek çok şey vazgeçilmez bir hal almıştır. Bu evrende ikamet eden en etkili ve kalıcı misafir, hiç kuşkusuz, gündün güne niceliksel ve niteliksel yaygınlığı durmadan arttıran, en kapsamlı etkileşim alanı olarak da kabul edilen sosyal medya olmuştur. Toplumsal yaşam içerisinde doğrudan yer alan ve onu etkisi altında tutan bu platform pek çok araştırmaya konu olmuştur. Sosyal medya, sosyal ağlardan başlayarak bloglar, podcastler, forumlar, video paylaşım siteleri, fotoğraf paylaşım siteleri, mikro bloglar, wikiler gibi kullanım alanlarına sahiptir. Söz konusu alanlar kişilerin özel alanlarından iş yaşamına kadar çoğu alana hizmet etmektedir. Tüm bu kullanım alanları ile iletişim hızlı ve kolay hale gelmektedir. Sosyal medya her kesimden insana hitap etmekte herkesin kullanımına açık bir hal almaktadır. Aynı zamanda sosyal medya, özellikleri ile de yaşamımızı kolaylaştırmaktadır. Sosyal medyanın kullanım alanları göz önünde bulundurulduğunda, öne çıkanın avantajları olduğu görülmektedir. Ancak toplumsal yaşamda önemli bir yer tutan sosyal medyanın dezavantajlarının da gündeme getirilmesi yerinde olacaktır. Böylelikle çalışmamız ile sosyal medya alanına bütünsel bir açıdan bakabilmek amaçlanmıştır.

Yaşamımız içerisinde bu denli önemli yer tutan sosyal medyanın avantajları göz önünde bulundurulduğunda öğrenim alanından iş yaşamına kadar birçok alanda etkili olduğu görülmektedir. Pazarlama evresinde çeşitli katkılar sağladığı gibi, iş yaşamının kendisine dâhil olma sürecinde kişilerin görünürlüğünü ve yetkinlik alanlarını daha çok duyurabilecekleri bir kanal sağlamaktadır. Sosyal medya bu yöndeki kariyer olanaklarını oldukça kısa sürede ve düşük bir maliyetle karşılamaya da imkân vermektedir. Bugün marketing diye anılan reklam ve tanıtım faaliyetleri, büyük oranda sosyal medya üzerinden yürütülmektedir. O kadar ki, ister sanat, ister spor ya da moda nesnesi olsun, bugün sosyal medyada görünürlük ürünün niteliğinden bağımsız bir katma değer kriteri haline gelmiş durumdadır. Sosyal medya, anlık paylaşımlara imkân veren niteliği ile de, güncelin yakalanmasına ve vuku bulan toplumsal gelişmeler karşısında daha aktif bir geribildirim sağlama hususunda da tesirli olmaktadır. Bir şey paylaşıldığı an itibari ile diğerleri ile anında etkileşime geçilmektedir. Kişilerin birbirine erişimi de yine bu alan üzerinden saniyeler içerisinde gerçekleşmektedir. Öyle ki toplumsal yaşamda var olan ritüeller dahi, sosyal medya alanından gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Sosyal medyanın kişilere sağladığı avantajların yanında dezavantajları da söz konusu olmaktadır. Gündelik yaşamımız içerisinde, diğer kişiler ile kurmuş olduğumuz iletişimin sosyal medya alanından sağlanır hale gelmesi, gerçeğin farklı bir boyutu olarak “sanallık” olgusunu gündeme getirmektedir. Söz konusu sanallık ile sosyal medya alanında duygudan yoksun, sadece bu alana ait *emoji* olarak tasvir edilen ifadelerle iletişimin kurulduğu görülmektedir. Bu anlamda sosyal mecranın, kişiler arası samimiyetin değer kaybetmesinde etkili olduğu açıktır. Sosyal medyanın dezavantajları altında güven problemine değinmemiz gerekmektedir. Bu alan üzerinden diğer kişilerle ve kurumlarla olan etkileşimde, güven problemi açığa çıkmaktadır. Sanal mecranın kurulan iletişim, kişilerin veya kurumların gerçek olup olmadığı konusunda şüpheye düşürmekte, güven konusunda olumsuz bir etki yaratmaktadır. Bunun yanında, sosyal medya, kişilerin kendilerine sanal kimlik inşa etmesine olanak sağlayan bir platformdur. Kişiler söz konusu alan üzerinden “mış gibi” bir yaşam ortaya koyabilmektedir. Gerçek yaşamda olmak istedikleri gibi bir yaşam sunabilmekte, bu yaşamı diğerleri ile sosyal medya alanı üzerinden paylaşabilmektedirler. Bu ilk etapta her ne kadar cazip görünse de, kişinin yüz yüze iletişimle kurmuş olduğu gerçek toplumsal kimliğiyle, takipçilerine sunduğu sanal kimliği arasında bir benlik krizi veya kimlik çatışması yaşamasına neden olabilmektedir. Bunun yanında, sosyal medya alanı, kişilere gerçek yaşamda gösteremeyecekleri cesareti açığa çıkarmalarına da neden olabilmektedir. Yüz yüze kurulan iletişimden farklı olarak sanal bir şekilde gerçekleştirilen etkileşim, söz konusu cesaretin açığa

çıkmasında etkili olmaktadır. Gündelik yaşamda sergilenemeyen eylemlerin açığa çıkmasında özgüven aşıl原因an pozitif bir süreç gibi görülse de, pek çok durumda hayal kırıklığı ve mutsuzlukla neticelenecek olumsuz sonuçlara da yol açabilmektedir. Böylelikle, gerçek yaşamda güvenli olan etkileşimin, sosyal medya alanında problemlili hale geldiği görülmektedir. Son olarak, sosyal medya öncesinde, kişiler arasındaki yüz yüze iletişimde ideolojik, sınıfsal vb. ayrımların belli ölçülerde iletişimde bir tür belirleyiciliğe sahipti. Ancak sosyal medya ile birlikte, katı ayrımlar sanal iletişim ve sosyal medyada sunulan benlik imajları üzerinden nispeten daha az etkili olmaktadır. Burada sosyal medyanın yine pozitif görünen bir dönüşümü gerçekleştirdiği söylenebilir. Ancak bu durum sosyal medyanın kişileri homojenleştirici etkisini gözden kaçırmamıza yol açmamalı. Sosyal medyanın, kişileri, bir içerik hakkında ortak paylaşım alanı sağlanmasında birbirine yakınlaştırması ve ortak bir dile davet etmesi, onun aynı zamanda homojenleştirici bir yanı olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Sosyal medya alanının benzer şeylere gülme, tepki gösterme yönündeki itici gücü, sanal mecrada süregelen bir tür sürüleştirmeye kaynaklık edebilir.

Neticede, sosyal medya ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar, toplumsal yaşama büyük katkıları olan ve aynı zamanda dezavantajlarını da içerisinde barındıran bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır. Avantajları ve dezavantajları ile toplumsal yaşama dâhil olan ve vazgeçilmez bir alan olarak görülen sosyal medya sürekli gelişmektedir. Uygulamaların güncellenmesi bu durumun sürekli kılınır olmasında etkilidir. Bu durumda sosyal medya alanının, her geçen gün yenilenip, kendini mevcut toplumsal ihtiyaçlar ve yönelimler doğrultusunda uyarlamakla, hayatımız içerisinde yer almayı daha da kaçınılmaz kılacaktır. Fakat bu karşı konulmaz aidiyet içinde, onun kendi imkânlarımızı geliştiren niteliklerini ön planda tutarak kullanmayı hedeflememiz, hem bireysel anlamda hem de toplumsal anlamda daha çok katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

- ANDERSEN**, Paul (2007). *What Is Web 2.0?: Ideas, Technologies And Implications For Education*. Bristol: JISC.
- AYAN**, Buğra (2016). *Sosyal Ağlar Tarihi*. İstanbul: Abaküs Yayınları.
- AYDIN**, İrem Erdem (2016). “Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir Araştırma: Anadolu Üniversitesi Örneği”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35): 373-386.
- BABACAN**, Mehmet Emin (2016). “Sosyal Medya Kullanım Alanları ve Bağımlılık İlişkisi”. *Addicta: The Turkish Journal on Addiction*, 3(1): 7-28.
- BABUR**, A. (2010). “Eğitimde Bir Günlük Uygulaması: Weblog”, Akademik Bilişim’10 - XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, 10-12 Şubat, Muğla.
- BACAKSIZ**, Pınar (2016). “Sosyal Medyada Tüketim Algısı ve Kadın Tüketicilerde Satın Alma Davranışına Olan Etkisi”. *Yorum-Yönetim-Yöntem Uluslararası Yönetim-Ekonomi ve Felsefe Dergisi*, 5(1): 43-54.
- BAŞ**, Gülsüm (2015). *Eleştirel Sosyal Medya Okuryazarlığı Bağlamında Yeni Medyada İmaj, Görüntü ve Beden Sunumu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- BAŞLAR**, G. (2013). “Yeni Medyanın Gelişimi ve Dijitalleşen Kapitalizm”, Akademik Bilişim 2013-XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, 23-25 Ocak, Antalya.
- BAUDRILLARD**, J. (2014). *Simülakrlar ve Simülasyon*. Çev., Oğuz Adanır. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- CASTELLS** Manuel and **GUSTAVO** Cardoso (2005). *The Network Society: From Knowledge To Policy*. Washington, DC: Center for Transatlantic Relations, Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, Johns Hopkins University.
- COULDRY**, Nick (2016). *Media, Society, World: Social Theory and Digital Media Practice*. UK: Polity Press.
- EDOSOMWAN**, Simeon, **PRAKASAN**, Sitalaskshmi Kalangot, **KOUAME**, Doriane, **WATSON**, Jonelle ve **SEYMOUR**, Tom (2011). “The History Of Social Media And Its Impact On Business”. *Journal of Applied Management and Entrepreneurship*, 16(3), 79-91.
- ELLISON** Nicole B. (2008). “Introduction: Reshaping Campus Communication And Community Through Social Network Sites”. In G. Salaway, J. Borreson, & M.R. Nelson (Vol. Ed.), *The ECAR Study Of Undergraduate Students And Information Technology*. *Educause Center for Applied Research. Boulder, CO: Educause*, 8: 19–32.
- ERDEM**, Elif (2010). *Elektronik Medya ve Yeni Bir Medya Olarak Sosyal Ağlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- FRANK** Rennie ve **TARA** Marrison (2013). *E-Learning and Social Networking Handbook Resources for Higher Education*. NY: Routledge.
- FUCHS**, Christian (2014). *Social Media. A Critical Introduction*. London: Sage.
- Gençlik ve Spor Bakanlığı**. (2013). Gençlik ve Sosyal Medya Araştırması. *Çevrim-içi*: <http://www.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/1/3816/genclik-ve-spor-bakanligi-turkiyenin-en-kapsamli-sosyalmedya-arastirmasini-yapti.aspx>, Erişim Tarihi: 26. 11. 2020.
- HATIPOĞLU**, H. B. (2009). Sosyal Medya ve Ticaret Hayatına Etkileri (1). 2009. (Çevrimiçi) http://www.cio-club.net/Makaleler/PDF/E-Ticaret_Eylul_09.pdf, Erişim Tarihi: 20.11.2020.
- İNCE**, Mustafa ve **KOÇAK**, Mevlüt Can (2017). “Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları: Necmettin Erbakan Üniversitesi Örneği”. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2): 736-749.
- KAPLAN**, Andreas M. and **HAENLEIN**, Michael (2010). “Users Of The World, Unite! The Challenges and Opportunities Of Social Media”. *Business Horizons*, 53(1): 59-68.

- KARA**, Tolga (2016). “Gençler Neden Snapchat Kullanıyor Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Üzerinden Bir Araştırma”. *Intermedia International e-Journal*, 3(5): 262-277.
- KHURANA**, Navkeerat. (2015). “The Impact of Social Networking Sites on the Youth”. *Mass Communication and Journalism*, 5(12): 1-5.
- KILIÇ**, Çetin (2015). *Gündem Belirleme Kuramı Çerçevesinde Siyasal Karar Verme Sürecine Sosyal Medya Etkisinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- KOCADERE**, Selay A. ve **AŞKAR**, Petek (2013). “Contributions and Usage Frequencies of Social Media Tools:Teaching Practice Example1”. *Elementary Education Online*, 12(4): 1120-1132.
- KÖKSAL**, Yüksel ve **ÖZDEMİR**, Şuayip (2013). “Bir İletişim Aracı Olarak Sosyal Medya'nın Tutundurma Karması İçerisindeki Yeri Üzerine Bir İnceleme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1): 323-337.
- KULANDAIRAJ**, Jesu (2014). “Impect of Social Media on the Lifestyle of Youth”. *International Journal of Technical Research and Applications*, 2(8): 22-28.
- MAYFIELD**, Antony (2008). *What Is Social Media? iCrossing*. http://www.icrossing.co.uk/fileadmin/uploads/eBooks/What_is_Social_Media_Crossing_ebook.pdf. Accesso em, Erişim Tarihi: 16.11.2020.
- OLGUN**, Cem Koray ve **ÖZTÜRK**, Emre (2020). “Sosyal Medya ve Dolayimli Gündelik Yaşam: Goffman ve Castells Ekseninde Sosyal Medya Kullanımının Gençler Üzerindeki Etkisi (Adıyaman Üniversitesi Örneği)”. *Gençlik ve Dijital Çağ (iç.)*. (Ed.) Aylin Görgün Baran ve M. Serhat Öztürk. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları. 139-154.
- ÖZDEMİR**, Sami Sonat, **ÖZDEMİR**, Meltem, **POLAT**, Eray ve **AKSOY**, Ramazan (2014). “Sosyal Medya Kavramı ve Sosyal Ağ Sitelerinde Yer Alan Online Reklam Uygulamalarının İncelenmesi”. *Ejovoc Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(4): 58-64.
- ÖZE**, Nuran (2017). “Toplumsal Kültür Haline Gelen Sosyal Medya Kullanımı ve Stratejik Pazarlama İletişimi Aracı Olarak Halkla İlişkilerin Diyalektiği”. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 7(2): 203-212.
- SAFKO** Lon ve **BRAKE** David K. (2009). *The Social Media Bible: Tactics, Tools and Strategies for Business Success*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- SHABIR**, Ghulam, **YOUSEF**, Mahmood Yousef Hameed, **GHULAM**, Safdar, **SYED** Muhammad Farouq Shah Gilani. (2014). “The Impect of Social Media on Youth: A Case Study of Bahawalpur City”. *Asian Journal of Social Sciences & Humanities*, 3(4): 132-151.
- SIDDIQUI**, Shabnoor ve **SINGH**, Tajinder (2016). “Social Media Its İmpact With Positive And Negative Aspects”. *International Journal of Computer Applications Technology and Research*, 5(2): 71-75.
- SIEMENS**, George (2005). “Connectivism: A Learning Theory For The Digital Age”. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1): 1-9.
- SOLMAZ**, Başak, **TEKİN**, Gökhan, **HERZEM**, Züleyha ve **DEMİR**, Muhammed (2013). “İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Uygulama”. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları*, 7(4): 23-32.
- TEKTAŞ**, Necla (2014). “Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Ağları Kullanımlarına Yönelik Bir Araştırma”. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(17): 851-870.
- VURAL**, Beril Akıncı ve **BAT**, Mikail (2010). “Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma”. *Journal of Yasar University*, 5(20): 3348-3382.
- YAYLA**, Hatice Mine (2018). “Kullanımlar ve Doyumlar Bağlamında Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımı: Instagram Örneği”. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 11(1): 40-65.

YILMAZ, Berkant (2017). *Tüketim Toplumunda Kadın Bedeni ve Güzelliğın Sunumu: Victoria Secret Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kocaeli.

Youtube İstatistikleri. <https://www.brandingturkiye.com/youtube-istatistikleri-guncel/>. Erişim Tarihi: 16.11.2020.

ALMANYA FEDERAL CUMHURİYETİ EĞİTİM SİSTEMİNİN TANITILMASI VE TÜRK EĞİTİM SİSTEMİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Semih EKER¹

ÖZ

Her ülke eğitim sistemi farklılık gösterebilmektedir. Ülkeler kendi eğitim sistemlerinde bir problemle karşılaştıklarında diğer ülkelerin problemleri nasıl çözdüklerini araştırırlar. Bu araştırma çabaları, karşılaştırmalı eğitim araştırmaları ve çalışmalarını ön plana çıkarmıştır. Karşılaştırmalı eğitim diğer ülkelerin sorunları çözmede kullandıkları yöntemleri aynen uygulama biçimi olmayıp, her ülke kendisi için bir strateji etrafında çözüm üretmeye çalışır. Bir ülke eğitim sisteminde reform yapmak istenildiğinde, gelişmiş ülkelerin eğitim sistemleri hakkında ipuçları edinilmeye ve tecrübelerden yararlanılmaya çalışılmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte teknolojinin ilerlemesi ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması bilgi alışverişini hızlandırmıştır. Bu durumla ülkeler arasında etkileşimin artması aksaklıkların hızlı bir şekilde giderilmesinin önünü açılmıştır.

Bu araştırmada; Almanya Federal Cumhuriyeti eğitim sistemi incelenmiş, tanıtılmış ve Türk eğitim sistemiyle karşılaştırılmıştır. Almanya Federal Cumhuriyeti eğitim sisteminin zeminini oluşturan faktörler; demografik yapı, dil, eğitim sisteminde yetki ve denetim açısından incelenmiş, elde edilen sonuçlar Türkiye'deki durumlar ve uygulamalarla karşılaştırılmıştır. Almanya Federal Cumhuriyeti ve Türkiye'nin eğitim sistemlerindeki benzerlik ve farklılıklarını tespit ederek Türkiye'nin eğitim sisteminde geliştirilmesi gereken boyutları ele almak ve aksaklıklara bir takım öneriler getirmektir. Araştırmada, betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Verilerin elde edilmesinde, literatür taraması yapılmış ve konuyla ilgili kitap, tez, makale, dergi ve resmi kaynakların istatistikî verilerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Almanya Federal Cumhuriyeti, Türkiye, Karşılaştırmalı Eğitim, Eğitim Sistemi.

INTRODUCTION OF THE EDUCATION SYSTEM OF THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY AND ITS COMPARISON WITH THE TURKISH EDUCATION SYSTEM

ABSTRACT

Countries may show diversity in their education system. When a country faces a problem related to its education system, then it surveys how other countries overcome the same problem. These efforts of surveys and studies into the forefront. However, these efforts of comparative education surveys ought not to be meant that a country which encounters a problem could solve that problem as completely same as the other countries to. Rather, the countries try to find a strategy about the problem in accordance with their own education dynamics and backgrounds. Thus, before starting an educational reform in a country, it is essential that a country collect some clues and information to experience how developed countries have made a progress in their education systems. The progress of technology and mass media tools with globalization has given the information exchange a way forward. Owing to globalization, the interaction between countries has increased and the short comings are dealt with in a short time.

In this survey the education system of Germany has been studied and compared to Turkish education system. The dynamics which form the basics of German education system has been surveyed in terms of demographics, language, authorization and supervision. Additionally, the results collected have been compared to implementations and conditions in Turkey. This survey brings suggestion to some setbacks and studies the aspects of Turkish education system which should be developed by spotting the similarities and differences in German and Turkish education systems. In this survey, descriptive scanning model is implemented. To collect data, literature review is conducted and some thesis and articles have been consulted to carry out the survey.

Keywords: Federal Republic Of Germany, Turkey, Comparative Education, Education System.

¹ semih.eker@gazi.edu.tr

DOI Numarası: <https://doi.org/10.37991/sosdus.828484>

1. Giriş

İnsanlık tarihi üzerinde etkili olan faktörlerden en önemlisinin eğitim olduğu bilinmektedir. Her şeyin hızlı bir şekilde değişip gelişmekte olduğu bir dünyada hayat süren toplumların kendi öz kültürünü koruyabilmesinde ve daha güçlü bir duruma gelebilmesindeki en önemli unsur yine eğitimdir.

O halde eğitim nedir? Ertürk'e göre eğitim; "bireyin kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istenilen yönde davranış değiştirme sürecidir." Toplumları yönlendiren, değiştiren eğitim sistemlerini mukayese etmek karşılaştırmalı eğitim alanını ortaya çıkarmıştır. Türkoğlu karşılaştırmalı eğitimi şu şekilde değerlendirmiştir: "Farklı kültürler ve ülkelerde, iki veya daha fazla eğitim sisteminin benzerlikleri ve farklılıklarını tanımlamaya yardım eden, benzer görünen olguları açıklayan ve insanların eğitime yolları hakkında yararlı teklifler getiren bir disiplindir (Türkoğlu, 1985).

Karşılaştırmalı eğitim, dünyadaki eğitim sorunlarının benzerliğini ortaya koymakla birlikte, bu sorunların farklı ülkelerde farklı şekilde meydana geldiğini ve çözüm yollarının da farklı olabileceğini gösteren bir alandır (King, 1979).

Bu araştırmada, aralarında birçok açıdan farklılıklar bulunan iki ülke ve onların eğitim sistemleri ele alınmıştır. Almanya; Avrupa kıtasının ortası diye tabir edebileceğimiz bir yerde bulunan, birçok gelişmiş ülke ile komşu ve 16 eyaletten oluşan gelişmiş bir ülkedir. Öte yandan Türkiye; Asya ve Avrupa kıtaları arasında konumlanmış, üç tarafı denizlerle çevrili, NATO üyesi ve AB üyeliğine aday, gelişmekte olan bir ülkedir.

2. Almanya'ya İlişkin Genel Bilgiler

- ❖ Tam adı: Almanya Federal Cumhuriyeti
- ❖ Başkenti: Berlin
- ❖ Resmi dili: Almanca
- ❖ Nüfus: 83.02 Milyon
- ❖ Para birimi: Euro
- ❖ Coğrafi özellikler: Orta Avrupa'da yer alır.
- ❖ Üye olduğu bazı önemli kuruluşlar: Avrupa Birliği, NATO ve G7
- ❖ II. Dünya Savaşı sonrası Federal Almanya Cumhuriyeti ve Demokratik Almanya Cumhuriyeti olarak ikiye bölünen ülke; 3 Ekim 1990 tarihinde yapılan antlaşmayla yeniden birleşmiştir.
- ❖ Federal Almanya Cumhuriyeti 16 eyaletten oluşmaktadır. Her eyaletin kendine özgü Eyalet Yasası ve Eyalet Hükümeti vardır.

3. Almanya Eğitim Sistemine İlişkin Genel Bilgiler

- ❖ Eyaletlerin özerk bir devlet olma özellikleri dolayısıyla anayasal olarak eğitim, bilim ve kültür alanlarında yetkileri bulunmaktadır. Kısacası birbirine benzemekle birlikte 16 eyalette 16 okul sistemi bulunmaktadır.
- ❖ Almanya eğitim sisteminin en önemli özelliği, öğrencileri yönlendirmeye erken başlaması ve yönlendirmeyi başarılı bir şekilde uygulamasıdır.
- ❖ Bir sanayi ülkesi olması dolayısıyla meslek eğitimine büyük önem verilmektedir.
- ❖ 4 yılı ilköğretim, 5 yılı ortaokul 1. devre ve 3 yılı ortaokul 2. devre olmak üzere; 12 yıllık zorunlu eğitim vardır (Berlin, Brandenburg, Bremen, Nordrhein-Westfalen eyaletlerinde zorunlu eğitim 10 yıldır).
- ❖ Zorunlu eğitim 6 yaşında başlar.
- ❖ İlkokul seviyesinde okullaşma oranı %100'e yakındır.
- ❖ Devlet okulları ücretsizdir. Ders araç gereçleri ücretsiz ya da ödünç olarak verilir. Okul öncesi masraflar ise veli tarafından karşılanır.
- ❖ Kılık kıyafet serbestliği vardır. İlkokul dışındaki okul kademelerinde bitirme sınavı vardır.
- ❖ Okula başlamadan sağlık ve zekâ testi uygulaması yapılır, test sonuçlarına göre özel eğitim okuluna yönlendirme yapılabilir.
- ❖ Yükseköğretim kurumları eyaletler tarafından finanse edilir.

4. Almanya Eğitim Sisteminin Amaçları

Herkes eşit eğitim fırsatının sağlanması, ders araçlarının ücretsiz olarak sunulması, ders araçlarının ücretsiz olarak sunulması, uluslararası hoşgörünün geliştirilmesi ve desteklenmesi, sınıf farkı gözetmeksizin tüm bireylerin ortak ve ulusal eğitim için üst düzeyde öğrenim görmelerinin sağlanmasıdır.

4.1. Okulöncesi Eğitimin Amaçları

- ❖ Çocukların kendi başına sorumluluk alabilecek ve topluma uyum sağlayacak bir kişilik oluşturmalarına yardımcı olmak,
- ❖ Aile eğitimini ve çocukların gelişiminde eksik kalan yönleri desteklemek,
- ❖ Çocuklara uygun oyunlar ve diğer etkinliklerle bedensel ve zihinsel gelişimlerini sağlamak,
- ❖ Çocukların anaokullarındaki yaşama alışmalarına düzenli bir günlük yaşam biçimi ve temizlik alışkanlığı geliştirmelerine yardımcı olmak,
- ❖ Çocukların gelişim düzeylerine uygun bir okula gitmelerini kolaylaştırmak.

4.2. Zorunlu Eğitim Kapsamındaki Öğretim Düzeylerinin Amaçları

4.2.1. İlköğretimin Amaçları

- ❖ Okulları okulöncesi eğitime benzer biçimde oyun eğitimine göre biçimlendirmek,
- ❖ Öğrencileri bir üst öğretim kurumuna hazırlamak,
- ❖ Öğrencilere algıladıkları çevreyi anlatabilme yetisi kazandırmak,
- ❖ Öğrencilerin devinimsel yetilerinin ve toplumsal davranışlarının geliştirilmesini sağlamak,
- ❖ Çocuğun kişisel özelliklerinin, ilgilerinin hayal güçlerinin geliştirilmesini sağlamak,
- ❖ Öğrencilerin toplum içinde toplumlaşmasını sağlamak

4.2.2. Ortaöğretim I. Kademenin Amacı

Öğrencilerin genel eğitimini gerçekleştirmek, bireysel gelişim özelliklerine ve yeteneklerine uygun desteklenmelerini sağlamaktır.

4.2.3. Temel Eğitim Okullarının (Hauptschule) Amacı

Öğrencilere genel kültür kazandırmak, onları başarı ve eğilimlerine uygun olarak ya bir mesleki eğitime ya da Ortaöğretim II. kademeye geçiş için hazırlamaktır.

4.2.4. Ortaokulların (Realschule) Amacı

Öğrencileri orta düzeyde iş yaşamına veya Ortaöğretim II. kademe okullarına geçiş için hazırlamaktır.

4.2.5. Liselerin (Gymnasium) Amacı

Öğrencilere kendi başlarına sorumluluk alabilecek ve topluma uyum sağlayabilecek derin bir genel kültür eğitimi sağlamaktır.

4.3. Yükseköğretimin Amacı

Üniversiteler ve eşdeğer yükseköğretim kurumları, yüksek nitelikli genç bilim insanları yetiştirmeyi amaçlar.

5. Almanya Eğitim Sisteminin Yapısı

Almanya'da okul sisteminin yapısı dört öğretim düzeyini kapsamaktadır. Bunlar okulöncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim (I. ve II. kademe) ve yükseköğretimdir. Zorunlu eğitim kapsamındaki öğretim düzeyleri ise ilköğretim ve ortaöğretimdir.

5.1. Okulöncesi Eğitim

Okul öncesi eğitim, özel sektör ve kamu tarafından çocuklara bakım amacıyla oluşturulan onları üç yaşını tamamlamalarıyla kabul eden ve ilköğretime başlayıncaya kadar (6 yaş) olan süre içerisinde eğitim veren kuruluşları kapsamaktadır. Paralı ve parasız olanları vardır. Almanya'da okul öncesi eğitim veren kurumlara gitmek zorunlu değildir, isteğe bağlıdır.

Okul öncesi okullar, genellikle mahalli idareler ile vatandaşlar tarafından finanse edilmektedir. 1994 yılı verilerine göre eski eyaletlerde (Batı Almaya Eyaletleri) anaokullarının %64'ü serbest girişimciler (kiliseler, sosyal yardım kuruluşları, dernekler ve aile birlikleri) ve %36'sı kamu kuruluşlarınca (belediyeler, bölge ve şehir yönetimleri) işletilmiştir.

Bu okulların amacı; çocukların bedeni, zihni ve sosyal yeteneklerini bir bütün olarak geliştirmek, onları kişilik bütünlüğüne erdirmeye çalışmaktır. Okul öncesi eğitimin başlangıcı için belli bir yaş sınırlaması yoktur. Okul öncesi eğitim birkaç aylıktan altı yaşa kadar olan çocukları kapsar. Ayrıca Almanya'da okul çağına gelmiş, fakat okula başlamak için gerekli gelişimi gösterememiş çocuklar için özel eğitim veren Schulekindergärten ve Vorklassen okulları bulunmaktadır (Eurydice, 2010; Eurydice, 2011; akt. Sözen, Çabuk, 2013).

5.2. Zorunlu Genel Eğitim (İlköğretim ve Ortaöğretim I. Kademe)

Almanya'da zorunlu eğitim 4 yıl ilköğretim, 5 yıl ortaöğretim I. kademe ve 3 yıl ortaöğretim II. kademe olmak üzere 12 yıl sürer, 6-18 yaş dönemini kapsar. İlköğretim ve ortaöğretim I. kademe öğretim düzeyleri "zorunlu genel eğitim" olarak adlandırılmaktadır.

5.2.1. İlköğretim

İlköğretimin (Grundschule) birinci aşaması 4 yıldır. İlköğretime zorunlu eğitime dahil olan bütün çocukların gitmesi gerekmektedir. 6 yaşını doldurmuş çocuklar başlar. Bir öğretim yılı, eyaletler arası yapılan bir anlaşmayla 1 Ağustos'ta başlar ve bir sonraki yılın 31 Temmuz'unda sona erer. Öğretim yılında, 2. Dönem halinde ortalama 188 gün ders yapılır. Okul tatil günlerinin toplamı 75 gündür. Ancak bu sayıya 10 günde resmi ve dini tatil günleri eklenmektedir. İlköğretimde dersler genellikle Pazartesi - Cuma günleri arasında verilmektedir. Bazı eyaletlerde ayın ikinci ve üçüncü Cumartesi günü de ders yapılmaktadır. Türkiye'deki eğitimin aksine dersler sabahleyin erken başlar. Birinci ders en geç saat 08.00'da başlar. Okulların büyük çoğunluğunda dersler en geç saat 13.00'da biter. İlkokulun birinci sınıfında ve bazı eyaletlerde ikinci sınıfta karne verilmez; "Öğrenme Gelişim Raporu" yazılır ve öğrenciler sadece karne alırlar. Öğrenciler 4 yıl boyunca aynı öğretmen tarafından okutulurlar, kabiliyetleri doğrultusunda ortaokula yönlendirilirler. İlköğretimin ilk iki yılında tüm dersler sınıf öğretmeni tarafından öğretilir, üçüncü sınıftan itibaren branş öğretmenleri dersleri vermeye başlamaktadır. 4. Sınıftan sonra ortaöğretim okul türlerinden birisini seçme aşamasına geçilir. Öğrencilerin hangi tür okula devam edeceklerine Matematik, Almanca ve Hayat Bilgisi derslerindeki başarılar belirleyici olmaktadır. Öğrencinin hangi okula gideceği konusunda genellikle ilkokulun verdiği tavsiye kararı etkili olur. İlkokuldan sonra ortaöğretime geçiş hemen sağlanmaz. Ortaöğretim kapsamında olan 5. ve 6. sınıf, yönlendirme dönemi olarak düzenlenir (Schmidt, Blömeke ve Tatto, 2011; akt. Sözen ve Çabuk, 2013). Bu dönem, öğrencilerin ortaöğrenimlerine devam edeceği okul türünün belirlenmesi dönemidir. Okul seçiminde aile önemli rol oynar. Bu dönemde aile, öğrenci ve okul, işbirliği içindedir. Bir sonraki kademe için öğrenciler yeteneklerine, akademik başarılarına ve göstermiş oldukları gelişime göre ortaöğretimin ikinci bölümüne geçerler (Sözen ve Çabuk, 2013). Öğrenciler notlarına göre; Gymnasium, Realschule veya Hauptschule'ye gönderilir.

Üstün başarılı öğrenciler, akademik öğrenime hazırlanan liseye yani Gymnasium'a devam eder. Orta düzeyde başarılı öğrenciler nitelikli bir meslek eğitimine hazırlayan ortaokula yani Realschule'ye yönlendirilir. Başarı düzeyleri düşük öğrencilerde alt düzeydeki meslek okuluna hazırlayan Hauptschule'ye gider. Bu okullar arasında dinamik bir süreç vardır. Üst düzey bir okulda öğrenim gören öğrenci başarısız olursa yıl kaybı olmadan bir alt okulda öğrenim görmeye devam eder. Aynı süreç alt eğitim kurumundaki üst bir eğitim kurumuna geçerken de uygulanmaktadır.

5.2.2. Ortaöğretim I. Kademe (Ortaokul)

İlköğretimin devamı niteliğindeki genel eğitim (temel eğitim) veren okullar ortaöğretim I. kademe kurumlarıdır. Eyaletlerin birçoğunda ortaöğretim kurumu olarak “Hauptschule”, “Realschule”, “Gymnasium” şeklinde bir ayırım söz konusudur.

5.2.2.1. Hauptschule (Temel Eğitim Okulu)

Genel olarak nitelikli işçi yetiştiren, Gymnasium veya Realschule’ye gidemeyecek derecede başarı durumları kötü olan öğrencilerin devam ettiği okuldur. Meslek okuluna öğrenci yetiştirir. Hauptschule’ye giden öğrencilere temel eğitim verilmektedir. Normal olarak 5. ve 9. sınıfları kapsamaktadır. Bu okulu bitirenler meslek eğitimine başlayabilir ve meslek okullarına gidebilirler (Sözen ve Çabuk, 2013).

5.2.2.2. Realschule (Ortaokul)

Yabancı dilin ve fen derslerinin temel eğitim okullarına göre daha önemli olduğu okullardır. Ortaokullar genellikle ara insan gücü yetiştiren meslek okullarına öğrenci hazırlayan okul türüdür. Realschule’de okuyan öğrenciler daha geliştirilmiş bir eğitim alırlar. Normal olarak 5. sınıftan 10. sınıfa kadar olan 6 yıllık süreyi kapsar. Başarılı öğrencilerin Gymnasium’a geçiş yapması mümkündür.

5.2.2.3. Gymnasium (Lise)

Normal olarak lise eğitimi, 5. sınıftan 13. sınıfa kadar sınıfları kapsamaktadır. 5. sınıf ve 10. sınıflar arası, ortaöğretimin birinci bölümünü; 11. ve 13. sınıflar arası ise ikinci bölümünü oluşturur. Bu okulları bitiren öğrenciler genellikle üniversite eğitimine devam eder (Sözen ve Çabuk, 2013).

5.2.2.4. Gesamtschule (Çok Amaçlı Okul)

Bir eyalet dışında tüm eyaletlerde Gesamtschule bulunur. Hauptschule, Realschule ve Gymnasium bağımsız birer okul dalları olarak bir merkez okulda, bir çatı altında toplayan okullardır. Okul türlerinin hepsi aynı binada bulunur, farklı sınıflarda dersler yapılır. Sınıflar mezuniyete göre düzenlenmiştir. Erken yönlendirmenin sakıncalarını telafi etmeye yönelik bir modeldir (Erman & Boobekova, 2016). Almanya’da ortaöğretimin ikinci basamağı zorunlu değildir. Öğrenciler bu kademedeki yeterlilik ve akademik başarılarına göre çeşitli okullar arasından seçim yapabilmektedirler. Bu kademe, mesleki eğitim veren okulları, genel eğitim veren okulları, yükseköğrenime öğrenci hazırlayan kurumları ve yükseköğretim kurumlarını kapsar (Eurycide, 2010; akt. Sözen ve Çabuk, 2013).

5.2.2.5. Sonderschule (Özel Eğitim)

İlk ve orta dereceli okulların, normal eğitim kurumlarında derslere katılmayacak öğrenim zorluğu çeken öğrenciler ile görme, işitme vb. engeller dışındaki zihinsel engelliler bu okullarda eğitilerek yaşama hazırlanır, bilgi ve beceriler kazandırılarak bir iş ve meslek sahibi olmaları sağlanır. 15 yaşına kadar eğitime devam edilir. Yaklaşık 200 yıllık bir geçmişe sahip olan engelliler eğitimi için 10 farklı okul bulunmaktadır. Öğrencilerin bir kısmı diğer eğitim kurumlarındaki öğrencilerle beraber eğitim alır. Zihinsel engeli toplu olarak eğitim almalarına engel olan öğrenciler için bire bir eğitim programı uygulanır. Öğrencilerin okul hayatından iş hayatına geçişte zorluk yaşamamaları için iş bulma kurumuna bağlı kariyer rehberlik merkezleriyle öğretmenler öğrencilere rehberlik hizmeti vermektedir. Kiliseler ve sivil toplu

örgütlerine bağlı engelliler eğitim okulları da devlet kontrolünde faaliyetlerini sürdürmektedir (İkizer, 2004).

5.2.2.6. Diğer Ortaöğretim Okulları

Son yıllarda bazı eyaletlerde yeni okul türleri oluşmuştur. Her eyalette farklı tanımlanan bu okullarda verilen eğitim ve okulun yapısı hauptschule ve realschule okullarının bir araya getirilmesi şeklindedir. Bu okullar:

Mittelschule: 1991 - 1992 öğretim yılından itibaren Saksen Eyaletinde, Gymnasium'ların yanında, Hauptschule ve Realschule'yi birleştiren yeni bir okul türüdür. Bu okul beşinci ve onuncu sınıflarda farklılaşmış bir yapıya sahip olup genel ve mesleki bir eğitim sağlar (Aytaç, 1999: 65-66).

Regelschule: Thüringen'deki yeni bir ortaöğretim türü olup Grundschule üzerine dayanır. Beşinci ve dokuzuncu-onuncu sınıfları kapsar. Bu okul kendi içerisinde çok çeşitli programlar uygular. Genel eğitim ile mesleğe hazırlık eğitimi verir.

5.2.3. Ortaöğretim II. Devre (Lise)

Bu devre okulları 16 - 19 yaşları kapsayan öğrenciler içindir. 11. ve 13. sınıfları kapsar. Bu okullarda genel eğitim, mesleki eğitim ve yetiştirme genel ve mesleki eğitimin her ikisinin de verildiği okullar olarak gruplara ayrılmıştır.

5.2.3.1. Genel Eğitim Okulları (Lise Üst Devre - Gymnasiale Oberstufe)

Lise üst devre okulları 11 ve 13. Sınıfları kapsar. Bu okullara lise alt devre ve çok amaçlı okulların (gesamtschule) 10. Sınıfını başarıyla tamamlayan öğrencilerden başka temel eğitim okulları (hauptschule) ve ortaokulların (realschule) 10. Sınıfı sonunda belli bir başarı elde etmiş öğrencilerde devam edebilir. Öğrenciler lise bitirme sınavından sonra (13.sınıfa müteakip) yükseköğretime başlamak için gerekli olan lise diplomasını alırlar. 11. Ve 13. Sınıflarda, Abitur (yükseköğrenim) denilen sınavları geçenler “Genel yükseköğretim olgunluk derecesi” alırlar. Bu derece tüm üniversite ve yüksekokullarda öğrenim görme hakkı sağlar. Olgunluk sınavını veremeyenler ise bir çıraklık eğitimi veya pratik çalışma yapması halinde “meslek yüksekokulu olgunluk derecesi” alır (Erginer, 2012).

5.2.4. Mesleki Eğitim

5.2.4.1. Mesleki Eğitim Okulları

Federal Almanya Cumhuriyetinde zorunlu eğitim, 18 yaşın tamamlanmasıyla sona erer. Ortaöğretim I. devredeki bir okulu tamamlayan ve lise üst devreye devam etmeyen öğrenciler, zorunlu eğitimlerinin kalan kısmını ortaöğretim II. devrede yer alan mesleki eğitim okullarından birinde tamamlamak zorundadır. Mesleki eğitim okulları, mesleklere yönelik bir eğitim verir. Bu okullardaki eğitim, işletmelerde uygulamalı eğitimde dâhil olmak üzere ikili sistem içinde yapılır. İşletmelerdeki uygulamalı eğitim yetkisi Federal hükümete aittir ve bunun esasları, Mesleki Eğitim Yasası ile belirlenmiştir. Uygulamalardan ise eyaletler sorumludur. Mesleki eğitim okulları eyaletler arasında da eğitim amaçları, kuruluş sistemleri, kayıt ve kabul koşulları, diplomalar yönünden farklılıklar gösterirler.

5.2.4.1.1. Berufsschule (Yarı Zamanlı Meslek Okulu)

Berufsschule’de öğrenciler “iki sistemde” yani işletmelerdeki uygulamalı eğitim ve Berufsschule’lerdeki kuramsal eğitimle yetiştirilirler. Eğitim ortalama üç yıl sürer. Çoğunlukla yarı zamanlı eğitim veren meslek okullarıdır.

5.2.4.1.2. Berufsgrundbildungsjahr (Bir yıllık Mesleki Eğitim)

Bu eğitim bir yıl sürer. Daha sonra devam edebilecek olan mesleki eğitimin ilk devresi olarak kabul edilir. Öğrenciler bu mesleki eğitim okullarında, belirli meslek alanlarında, uygulamalı ve kuramsal bir eğitim alırlar.

5.2.4.1.3. Berufsfachschule (Tam Zamanlı Meslek Okulu)

Tam zamanlı mesleki eğitim okullarıdır. Bir, iki veya üç yıl süreli olanları vardır. Bu okullara giriş koşulu, temel eğitim okulu (Hauptschule) mezunu olmaktır. Bazılarında ise, ortaöğretim I. devre okullarının onuncu sınıfından mezun olmak istenmektedir. İki yıllık bir Berufsfachschule’den başarı ile mezun olanlar, Fachoberschule’ye (Teknik Lise) devam etme ve buradan meslek yüksekokuluna geçme olanağı elde ederler.

5.2.4.1.4. Fachoberschule (Teknik Lise)

Bir mesleki branşta öğrencileri daha üst düzeyde kuramsal ve uygulamalı bilgiler, beceriler kazandırmakla görevli okullardır. Bu okullar başarılı olarak bitirildiğinde, meslek yüksekokullarına devam etme hakkı kazanılır. Eğitim tam zamanlı ve yarı zamanlı olabilir, iki yıl sürer. 11. ve 12. sınıfları kapsamaktadır.

5.2.4.1.5. Fachschule (Üst düzey Mesleki Eğitim Sağlayan Teknik Okul)

Mesleki deneyimleri olan kişilere bir meslek dalında derinlemesine bir mesleki eğitim vermeye çalışır. Mesleki eğitimin devamı niteliği taşırlar; tam zamanlı eğitim verenler en az bir yıl sürer, yarı zamanlı biçimleri ise en az iki-üç yıl sürelidir.

5.2.4.1.6. Berufliches Gymnasium/Fachgymnasium (Üst Düzey Mesleki Lise)

Ortaöğretim II. devre mesleki eğitimde, en üste Fachgymnasium’lar yer alır. Bu okullar 11. ve 13. sınıfları kapsarlar. Genel veya branşa bağlı yükseköğretim olgunluğu sağlarlar ve bir üniversitede öğrenim görme yolunu açarlar. Fachgymnasium’ların lise üst devreden farkı, genel dersler yanında ağırlıklı olarak mesleki derslere de yer vermesidir (Enginer, 2012).

5.2.4.2. Alman Mesleki Eğitim Sisteminde Odalar ve Firmalar

Alman mesleki eğitim sistemi, büyük ölçüde eğitim ve iş dünyası işbirliğine dayanmaktadır. Bu nedenle genellikle “Dual Sistem” olarak anılmaktadır. Sistemin temelleri esasen Ortaçağ’daki lonca sistemine dayanmaktadır. Dual sistem (ikili) ortaöğretim mezunlarına yöneliktir ve meslek okullarında (Berufsschule) sürdürülmektedir. Sistemde, eğitimin pratik ayağı (3-4 gün) firmalarda, teorik ayağı ise (1-2 gün) meslek okullarında sürdürülmektedir. Dual eğitimin süresi 2 - 3,5 yıl arasında değişmektedir. Öğrenciler bu sisteme genel olarak 15 yaşında dâhil olup 18 yaşında mezun olmaktadır. Bu yaş grubundaki tüm öğrencilerin yarısından fazlası dual (ikili) sistemde eğitim görmektedir. Dual sistemin, genç işsizliğin azaltılmasında da önemli payı olduğu bilinmektedir. Almanya’da genç işsizliği 2009 yılında %11’ken, bu oran AB ortalamasında %22’lere varmaktadır. Yine benzer dual sistemin uygulandığı Avusturya’da genç işsizliği %10 ‘dur (Özdemir, 2015: 4).

6. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Almanya ve Türkiye'nin eğitim sistemlerini karşılaştırmaktır. Bu karşılaştırma, Almanya ve Türkiye'nin eğitim sistemlerinde yaşanan bazı sorunların anlaşılmasını ve bu sorunlara çözüm önerileri getirilmesini sağlayabilir. Avrupa Birliği üyesi, gelişmiş bir ülke olan Almanya'nın eğitim sisteminin incelenmesi, NATO üyesi Türkiye'nin özellikle mesleki eğitim alanının geliştirilmesi ve dönüştürülmesi açısından eğitim politikacılarına ve bu alandaki araştırmacılara faydalı olabilir.

Özellikle şuna vurgu yapılmalıdır ki bu araştırma kesinlikle bir ülkenin eğitim anlayışının başka bir ülkeye örnek gösterilmesi veya bir ülkenin eğitim sistemindeki bütün uygulamaların diğer ülke tarafından model alınması değildir. Küreselleşme kapsamında her eğitim sisteminde hatalar eksiklikler olabilir ve bu eksiklikler başka ülkelerin farklı uygulamalarıyla çözülebilir.

7. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, Almanya ve Türkiye'nin eğitim sistemini karşılaştırmak amacıyla tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan, birey ya da nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez (Karasar, 2009). Tarama modelini seçmiş bir araştırmacı, araştırdığı konuyla ilgili daha önce tutulmuş kayıtları ve verileri ele alıp, kendi gözlemleriyle bütünleştirir. Tarama modeli, araştırma yapılan konuyla ilgili literatür taraması yapılmasına ihtiyaç duyar. Bunlar; tez, makale, kitap, dergi ve ulusal düzeydeki resmi kaynakların istatistikî bilgilerinden oluşur. Bu çalışmada, bu kaynaklar incelenmiş elde edilen bilgiler organize edilip, analiz edilmiştir.

Karşılaştırmalı eğitim, çeşitli toplumlarda, ülkelerde, bölgelerde ve tarihi dönemlerde uygulanan, eğitim sistemlerini bazen bütün olarak bazen de birkaç yönden karşılaştırarak ortak ve farklı yönleri tespit edip bundan eğitim teorisi ve pratiğinde, eğitim politikasında, eğitim planlamasında ve reformlarında, uluslararası ilişkilerin yumuşatılmasında ve bir barış ortamı sağlanmasında yararlanılmaya çalışılan bir bilimdir (Ergün, 1985; akt. Altıntaş ve Görgeç, 2014). Bu çalışmada, Almanya Federal Cumhuriyeti ve Türk Eğitim sisteminin benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymak için bu ülkelerin eğitim sistemleri çeşitli faktörler açısından karşılaştırılmıştır.

8. Bulgular ve Yorum

Almanya ve Türkiye Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılması

Almanya, eğitim sisteminde yönlendirmenin zorunlu süreç içerisinde yer alması, Almanya eğitim sistemini olumlu etkilemesine rağmen, erken yaşlarda olması, çocukların gelecekleri hakkında önemli karar verebilmelerini güçleştirdiği için, Alman eğitim sistemini olumsuz etkilediği belirtilmektedir.

Türkiye, eğitim sisteminde ilköğretim 1. kademedeki çocukların mesleki eğitime başlamasının pedagoji bilimi ve Milli Eğitim Bakanlığının amaçlarıyla ve dünyadaki gelişmelerle bağdaşmadığını, ayrıca dünyada mesleki eğitim gittikçe yükseköğretim düzeyine çekildiğini ifade etmektedir.

Demirel (1994)'e göre eğitime etki eden pek çok faktör vardır. Bunlardan bazıları doğal ve sosyal faktörler, dil faktörü, demografik faktörler, ekonomik durum ve din faktörüdür. Bu bağlamda, ülkelerin eğitim sistemlerini karşılaştırmak için mutlaka bu özelliklerine bakmak gerekir. Bu çalışmada Almanya eğitim sistemi, çeşitli açılardan ele alınmış, eğitim sistemini etkileyen faktörler incelenmiştir. Almanya, eğitim sistemi hakkında elde edilen bilgiler Türkiye'deki mevcut durumla karşılaştırılarak, elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 1. Almanya ve Türkiye'nin Demografik Yapısı ve Genel Özelliklerinin Karşılaştırılması

ÜLKELER	Nüfus (2020)	Resmi Dil	Okuma-Yazma Oranı	Kişi başına düşen yıllık gelir (2019)	Öğrenci başına harcanan miktar (2015)
ALMANYA	83 694 929	Almanca	% 99	44 327 Dolar	17 036 Dolar
TÜRKİYE	83 154 997	Türkçe	% 96,74	10 153 Dolar	8 901 Dolar

Ülkelerin eğitim sistemlerini etkileyen en önemli faktörlerden bir tanesi de nüfustur. Almanya ve Türkiye'nin nüfusu karşılaştırıldığında iki ülkenin nüfuslarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Ancak nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde Almanya'da 65 ve üzeri nüfusun genel nüfusa oranı %21 olduğu görülmektedir. 0 - 14 yaş nüfus ise %12.82 iken 15-24 yaş nüfusun % 11'ini oluşturuyor. Türkiye'de ise 65 ve üzeri nüfusun genel nüfusa oranı %9 iken 0-14 yaş %23,1, 15-24 yaş %15,6'sını oluşturmaktadır. Bu oranlar açısından iki ülke karşılaştırıldığında Türkiye'nin genç nüfusunun yoğunlukta olduğu ve her sene yüz binlerce çocuğun kaliteli eğitim ortamında yetişmesi için yeni okul binaları inşa etmek; malzeme, donanım ve araç-gereç temin etmek, öğretmen istihdam etmek, hizmetiçi eğitimler düzenlemek o ülkenin daha fazla mali kaynağa ihtiyacı olduğunu göstermektedir (Korkmaz, 1999, s.63-66). Bir ülkenin refah düzeyi, eğitimde sunulabilen imkânları etkilediğinden, eğitimi de doğrudan etkilemektedir. Gelişen teknolojiyi takip edebilen derslikler ve okullar elbette ki başarıyı da artırır. Bir ülkede, eğitimde sunulabilen imkânlar ise doğrudan kişi başına düşen yıllık gelir ile bağlantılıdır (Erman & Boobekova, 2016: 10). Bu açıdan bakıldığında, kişi başına düşen yıllık gelirden Almanya ile Türkiye arasında büyük bir fark olduğu görülmektedir. Bu farkın doğurduğu ekonomik zorluklar Türkiye'nin eğitimini olumsuz etkilemektedir.

Ekonomik gelişmelerin tetiklediği istihdam talebi ve nitelikli işgücü ihtiyacı gibi nedenlerin mesleki eğitime olan ilgiyi artırması beklenirken, Türkiye'de tam tersi bir durum yaşanmaktadır. Ülkemizde ilköğretimin ikinci devresinden sonra mesleki yönlendirme yapıldığından bahsedilse de uygulamada yetersiz kalmaktadır. Mesleki yönlendirmede bireyin yeteneklerinden ziyade ailenin talepleri ve çevresel faktörler belirleyici olmaktadır. "Çocuğum Üniversite okusun!" düşüncesi ile öğrencilerin enerjisi yıllarca dersane yollarında tüketilmektedir. Meslek lisesi öğrencilerinin kendi alanlarındaki mühendislik fakültelerine girişte dahi büyük dezavantajlara sahip olması meslek liselerini krize sokmuştur. Mesleki eğitim programı açısından bakıldığında ise, bu programlarla yetiştirilen becerili ve teknik işgücü ile işgücü piyasasının ihtiyaçları arasında nitelik ve nicelik yönünden bir uyum göstermediği ve programların geleneksel mesleklere dönük ve güncelliğini yitirmiş durumda olduğu görülmektedir. İş gücü piyasası ve eğitim kurumu arasındaki uyumsuzlukta mesleki ve teknik eğitime gerek ortaöğretim ve gerekse de yükseköğretim düzeyindeki ilgisizliğin bir başka nedenidir.

Tablo 2. Almanya ve Türkiye’de Zorunlu Eğitime Başlama Yaşı

ÜLKELER	YAŞ
Almanya	6
Türkiye	5,5 - 6

Okul öncesi eğitim, eğitim kademeleri dikkate alındığında, en alt kademe gibi görünse de önemi ve katkısı dikkate alındığında birinci derecede öneme sahip bir eğitim kademesidir. İnsan yaşamının en değerli ve kritik yılları okul öncesi döneme rastlamaktadır (Dalbudak, 2006; akt. Yapıcı ve Ulu, 2010). Almanya ve Türkiye’de okul öncesi eğitimin zorunlu olmadığı görülmektedir. Zorunlu eğitime başlama yaşı olarak Türkiye’de daha erken olduğu söylenebilir. Çocuklarını zorunlu eğitime erken başlatmak isteyen aileler, bir dilekçe ile okula gönderebilmektedir. Hem Almanya hem de Türkiye’de ilkokulun 4 yıl olması iki ülkenin ortak noktalarından birisidir.

Tablo 3. Almanya ve Türkiye’de Zorunlu Eğitim Süresi

ÜLKELER	SÜRE
Almanya	9-10 yıl
Türkiye	12 yıl (4+4+4)

Ülkelerin zorunlu eğitim süreleri karşılaştırıldığında Türkiye’nin, Almanya’ya göre daha uzun bir zorunlu eğitim süreci bulunuyor. Ancak bu zorunlu eğitim işleyiş açısından farklılaşıyor. Almanya’da mesleki eğitim odaklı bir sistem olduğu için bütün eğitim aşamalarında yönlendirme ve müfredat açısından farklılaşan çok sayıda okul bulunmaktadır. Öğrencinin yeteneğine odaklı bir sistem geliştirilmiştir. Türkiye’de ise, öğrenciler 4 yıl İlkokul, 4 yıl Ortaokul, 4 yıl Lise olmak üzere 12 yıl zorunlu eğitime tabi tutulur. Herhangi bir yönlendirme olmadan her kademe sonunda merkezi bir sınav yapılarak okullara yerleşirler. Bu sınavlarda yüksek puan alanlar nitelikli eğitim veren okullara yerleşirken, sınavda başarı gösteremeyen öğrenciler mesleki eğitimin verildiği okullara yerleşmektedir.

Tablo 4. Almanya ve Türkiye’de Yüksek Öğretime Girerken Uygulanan Sınavlar

ÜLKELER	SINAV
Almanya	ABİTUR (Yüksek Öğretim Olgunluk Sınavı)
Türkiye	İki aşamalı merkezi sınav (TYT - Temel Yeterlilik Testi ve AYT - Alan Yeterlilik Testi)

Almanya ve Türkiye’de yükseköğretime girişte nasıl bir yöntem izlendiğine baktığımızda iki ülkenin ortak noktası merkezi bir sınavın yapılıyor olması. Almanya’da “Abitur” sınavı yapılmaktadır. Türkiye’de ise iki aşamalı bir sistem benimsendiği görülmektedir. Bu sistem TYT (Temel Yeterlilik Testi) ve AYT (Alan Yeterlilik Testi) olarak isimlendirilmiştir. TYT kısmı daha çok her öğrencinin bilmesi gereken temel konu sorularından oluşmaktadır. AYT kısmı ise daha konuların detayının yoklandığı sorulardan oluşmaktadır.

Tablo 5. Eğitim Planlaması Karşılaştırılması

	ALMANYA	TÜRKİYE
Eğitim Planlaması	Öğretim araç ve gereçleri ya parasız ya da ödünç olarak verilmektedir. 2018- 2019 Eğitim-Öğretim yılında üniversiteye kayıtlı öğrenci sayısı 2.867.000 dir.	İlköğretim ve Lise ders kitapları ücretsiz olarak verilmektedir. 2018- 2019 Eğitim-Öğretim yılında üniversiteye kayıtlı öğrenci sayısı 7.740.000 dir.
Ders Saatleri, Sınav, Değerlendirme	Haftalık 20-30 ders saati, Bir ders 45 dakika, Yazılı ve sözlü sınavlar, İlkokulu bitirme sınavı yoktur, Ortaokul ve Lise bitirme sınavları vardır.	Haftalık 25-35 ders saati, Bir ders 40 dakika, Yazılı ve sözlü sınavların sonuçları işlenerek karnelere yansıtılır, Ortaokul ve Lise sonrası üst seviyeye geçiş sınavları vardır.
Öğretim Yılı ve Tatiller	Ortalama öğretim yılı 188 iş günüdür, Şubat ayında sömestr tatili, Noel tatili, Paskalya tatili gibi dini bayram tatilleri	Ortalama öğretim yılı 180 iş günüdür, Ocak - Şubat arası sömestr tatili, Ramazan ve Kurban Bayramları ve milli bayram tatilleri
Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	2017-2018 döneminde Ortaöğretimde 24 öğrenci	2017-2018 döneminde Ortaöğretimde 29 öğrenci

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Almanya ve Türkiye'nin üniversitede öğrenim gören öğrenci sayısında çok fazla fark olduğu görülmektedir. Bu fark iş gücüne katılım sağlayacak insan gücü açısından olumlu gözükse de ülkede iş bulma olanakları yeterli derecede gelişmezse büyük bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle planlamanın ülkenin olanakları ve iş kolu çeşitliliği açısından önemli olduğu söylenebilir. Ders saatleri ve sınavlar açısından iki ülkede benzer uygulamalar kullandığı söylenebilir. Bir yıl içerisinde planlanan öğretim gün sayısı birbirine yakındır. Derslik başına düşen öğrenci sayısı açısından ortaöğretileri değerlendirdiğimizde Almanya'da daha düşük öğrenci sayısı olduğu görülmektedir.

9. Sonuç

Bu araştırma, karşılaştırmalı eğitim kapsamında Almanya ve Türkiye'nin eğitim sistemlerini ele almaktadır. Almanya'nın eğitim sisteminde yer alan birçok unsur incelenmiş ve literatür taraması yoluyla elde edilen veriler ortaya konulmuştur. Almanya'nın mevcut durumu Türkiye'nin durumu ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda şu benzerlikler ortaya çıkmıştır:

Almanya ve Türkiye'de yaşayan vatandaşların okuma-yazma oranlarının birbirine yakın olduğu söylenebilir. Almanya'da %99, Türkiye'de %96,74 olarak tespit edilmiştir. Bir ülkenin en önemli amaçlarından bir tanesi vatandaşlarının anadil ile yazılan metinleri okuyabilmesi ve yazabilmesidir. Bu amaç birçok farklı amacın gerçekleşmesine basamak oluşturmaktadır. İki ülkenin de nüfus miktarı birbirine çok yakındır.

Almanya ve Türkiye'nin bir başka benzerlik gösterdiği konu iki ülkede de okul öncesi eğitiminin zorunlu olmamasıdır. Yani isteyen aileler bu kurumlara göndermektedir. Zorunlu eğitime başlamadan bu okullara gönderilen öğrenciler, öğrenime daha hazır hale geldikleri fark edilmektedir. Bir başka benzerlik Almanya ve Türkiye'de ilköğretim süresinin 4 yıl olmasıdır. Her iki ülkede de Yükseköğretime geçişte merkezi bir sınav uygulanmaktadır.

Almanya ve Türkiye Eğitim sisteminde bazı farklılıklar tespit edilmiştir:

İki ülkenin nüfus miktarları benzer olsa da nüfus yaş gruplarına göre farklılaşmaktadır. Özellikle Türkiye'de 0-15 ve 15-24 yaş gruplarının sayısı fazlayken, Almanya'da 45-64 ve 65+

nüfus daha fazla olduğu görülmektedir. Türkiye'nin genç nüfusunun fazla olması eğitim planlamasını güçleştirmektedir. Aynı zamanda genç nüfus potansiyeli üretim alanına kaydırılabilirse büyük bir avantaj haline dönüşebilir. Almanya'nın genç nüfusunun az olması eğitim planlamasını kolaylaştırırsa da üretim kollarında çalışacak genç nüfusun az olması ülkeyi zor duruma sokabilir.

Ekonomik veriler açısından iki ülke arasında ciddi bir fark olduğu gözlenmektedir. Almanya'da kişi başına düşen yıllık gelir 44 327 dolar iken Türkiye'de kişi başına düşen milli gelir 10 153 dolar düşmektedir.

İki ülke arasındaki bir diğer farklılık ise Almanya'da öğrenci başına harcanan miktar 17 036 dolar iken Türkiye'de ise öğrenci başına harcanan miktar 8 901 dolardır. Türkiye'de düşük olmasının nedenlerinden bir tanesi öğrenci miktarının Almanya'ya göre çok fazla olmasıdır.

Türkiye'de eğitimi koordine görevi merkezi bir sistem olan Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yapılmakta iken Almanya'da ise eyaletlerde bulunan 16 ayrı bakanlık tarafından yönetilmektedir.

10. Öneriler

Her ülkede toplumda meydana gelen gelişme ve değişimlere uygun olarak eğitimde sürekli bir yenilik arayışı olmalıdır. Yenilik arayışları araştırmalarla desteklenmeli ve uygulanmalıdır. Yapılacak olan eğitim reformlarının toplumsal gereksinimlerle uyum içinde olmasına dikkat edilmelidir.

Türkiye'de okullardaki öğrenci etkinlikleri okul dışı öğrenci etkinlikleriyle daha iyi eş güdümlenebilir. Her deneme aşamasında Almanya'da olduğu gibi uygulama sırasında bu etkinlikler için okul dışı kurumlarla daha fazla işbirliği yapılabilir. Almanya eğitim sisteminde bulunan ortaöğretime tabii tutulmaları hususu Türkiye'de de bu seviyeye çıkarılmalıdır. Böyle olunca öğrenciler daha bilinçli bir şekilde meslek seçimi yapabilirler.

Almanya'nın reform stratejisi, yapısal bir reformu, çalışmalarını yenileneceği yeni bir okulu, okulları paralel olarak çalıştığı eski duruma göre daha rahat çalışacak sistemi öngörülüdür. Aynı yapısal reform ve okulların öğretim etkinliklerindeki yenileşme Türkiye'de de denenebilir. Pedagojik, ilerencilik, sosyo-politik ilerencilikle daha fazla eşgüdümlemesi gerekmektedir. Başlangıçta ele alınan denemeler, etkinlikler, pedagojik ve sosyal yönlerden daha etkin kriterlerle yönlendirilmelidir.

Almanya'da küçük yaşta itibaren öğrencilerin yönlendirilmesi konusunda çaba harcandığı, eğitim basamaklarının ve okul türlerinin buna göre ayarlandığı görülmektedir. Öğrencilere doğru zamanda doğru şekilde rehberlik edilmesi onların geleceğine yön vermek ve onların doğru tercihleri yapabilmeleri açısından önemlidir. Türkiye'de de bu şekilde rehberliğin ve yönlendirmelerin yapılması son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

ALTINTAŞ, S. & GÖRGEN, İ. (2014). *Türkiye ile Güney Kore''nin Matematik Öğretim Programlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*. NWSA-Education Sciences.

AYTAÇ, K. (1985). *Avrupa Okul Sistemlerinin Demokratlaştırılması* Ankara: Ankara Üniversitesi.

DALBUDAK, Z. (2006). *Anaokulu öğretmenlerinin drama etkinliklerini kullanmaları üzerine bir araştırma*. Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara

DEMİREL, Ö. (1994). *Karşılaştırmalı eğitim*. Ankara: USEM.

ERGİNER, A. (2012). *Avrupa Birliği Sistemleri*. Ankara: Pegem Akademi

ERGÜN, M. (1985). *Karşılaştırmalı Eğitim*. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü.

ERMAN, Y. & BOOBKOVA, K. (2016). *Almanya, Kırgızistan ve Türkiye Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılması*. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C.2 S.2

ERTÜRK, Selahattin (1985) *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara: Yelkentepe

EURYDICE (2010). *Organisation of the education system: Germany, 2009/10 edition*.

EURYDICE (2011). *National system overview on education systems in Europe and ongoing reforms. Germany, 2009/10*

İKİZER, İ. (2004). *Almanya, Fransa ve Polonya'nın Eğitim Sistemlerine Genel Bir Bakış Bilim*. *Eğitim ve Düşünce Dergisi*. C.4 S.3.

KARASAR, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.

KING, E. (1979) *Other Schools and Ours Comparative Studies For Today*. London: Holt.

KORKMAZ, M. (1999). *Türkiye''de nüfus artışı ve genç nüfusun eğitim sürecindeki görünümü*. Ankara: MEB.

ÖZDEMİR, E. (2015). *Alman Mesleki Eğitim Sisteminde Özel Sektörün Rolü ve Ülkemiz Mesleki Eğitim ve Oda Sistemi için Çıkarımlar*. TOBB AB Daire Başkanlığı.

SCHMIDT, W. H., BLÖMEKE, S. & TATTOO, M. T. (2011). *Teacher education matters. A study of the mathematics teacher preparation from six countries*. New York: Teacher College Press.

SÖZEN, S. & ÇABUK, A. (2013). *Türkiye, Avusturya ve Almanya öğretmen yetiştirme sistemlerinin incelenmesi*. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı*.

TÜRKOĞLU, A. (1985). *Fransa, İsveç ve Romanya Eğitim Sistemleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.

YAPICI, M., ULU, B. (2010). *İlköğretim 1. sınıf öğretmenlerinin okul öncesi öğretmenlerinden beklentileri*. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 3 (1), 43-55

CİNSİYETE DAYALI MESLEKİ AYRIMCILIK: CAM TAVAN VE KRALİÇE ARI SENDROMU

Emel ÖZKAN¹

ÖZ

Eşitlik kavramının en çok vurgulandığı ve ayrımcılığın en çok yapıldığı konu, 'toplumsal cinsiyet eşitsizliği', toplumun kadına ve erkeğe karşı olan algısından kaynaklanmaktadır. Bireylerin kadınsı ve erkeksi özellikleriyle ele alındığı bir toplumda, iş hayatının ayrımcılıktan yoksun kalması mümkün değildir. Öyle ki 'cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılığın' yapılması işlerin, kadın işi, erkek işi olarak ayrılmasını sağlamıştır. Bununda ötesinde kadınlar yönetici pozisyonlarında neredeyse hiç bulunamamaktadır. Örgütsel kalıplar ve önyargılar tarafından yaratılan, kadın çalışanların üst kademe yönetici pozisyonlarına gelmelerini engelleyen yapay, görünmez engeller 'Cam Tavan' kavramı ile tanımlanmıştır. Kadınlar iş hayatlarında çoğunlukla orta kademelere kadar ilerleyebilmektedir ve cam tavan sendromunda sorunlar belirsizlik taşımaktadır. Kadınların iş hayatlarında, dikey anlamda yükselmelerini engelleyen cam tavan sendromunun dışında, hemcinslerinin de ilerlemelerinin önlerine engeller koyduğu belirtilmektedir. Yönetici pozisyonunda bulunan başarılı kadınların, hemcinslerine karşı sergilemiş oldukları bu tutumlar 'Kraliçe Arı Sendromu' olarak tanımlanmaktadır. Kraliçe arı sendromunda kadınların buldukları noktalara gelirken kadınlara yönelik uygulanmış olan tüm ayrımcılıkların onlar üzerinde bıraktığı olumsuz etkiler ve yaşadıkları zorluklar sebep gösterilerek kendileri gibi diğer kadınlarında bir o kadar emek vermeleri gerektiği düşüncesi öne sürülmektedir. Kadınların iş hayatlarında; toplumun, erkek çalışanların, hem cinslerinin ve kendilerinin kendilerine koymuş olduğu bu engeller iş hayatına tutunmalarını oldukça güç ve çekilmez hale getirmektedir.

Anahtar kelimeler: Ayrımcılık, cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılık, cam tavan sendromu, kraliçe arı sendromu.

VOCATIONAL DISCRIMINATION BASED ON GENDER: GLASS CEILING AND QUEEN BEE SYNDROME

ABSTRACT

The issue where the concept of equality is emphasized the most and discrimination is made the most, 'gender inequality' stems from the perception of the society towards women and men. In a society where individuals are handled with their feminine and masculine characteristics, it is not possible for business life to be free from discrimination. So much so that "gender-based occupational discrimination" has enabled the separation of jobs as women's jobs and men's jobs. Beyond this, women are hardly ever held in managerial positions. Invisible, artificial barriers created by organizational prejudices and patterns that prevent women from reaching senior management positions are defined with the concept of "Glass Ceiling". Women often progress to the middle levels in their business lives, and the problems in glass ceiling syndrome are uncertain. It is stated that apart from the glass ceiling syndrome, which prevents women from rising vertically in their business lives, it also puts obstacles in front of their fellow women to advance. These attitudes of successful women in executive positions towards their fellows are defined as "Queen Bee Syndrome". It is suggested that women in queen bee syndrome should work as much on other women like themselves, showing the negative effects of all the discrimination against women and the difficulties they experience. In women's business life; These obstacles imposed by the society, male employees, both their gender and themselves, make it difficult and unbearable to cling to business life.

Key Words: Discrimination, vocational discrimination based on gender, glass ceiling syndrome, queen bee syndrome.

¹ emelozkan4523@hotmail.com

DOI Numarası: <https://doi.org/10.37991/sosdus.826813>

GİRİŞ

Kadınlar tarih boyunca üretimin her aşamasında çalışmış ve bulunmuşlardır. Kadınlar ailelerine ve ülke ekonomilerine olumlu yönde katkılar sağlamaktadırlar. Ne kadar uzun yıllardır halledilemeyen bir sorun olarak devam etse de eskiye nazaran daha iyi konumda olan kadın çalışanlar, işgücü piyasalarındaki şimdiki konumlarını zor mücadeleler vererek kazanmışlardır. Yapılan araştırmalar ve çalışmalar farklı dereceleri de olsa kadınların işgücü piyasalarında hala birçok sorun ile karşılaşılıyor olduklarını belirtmektedir. Karşılaşılan sorunların nedenlerine inildiğinde temelinin cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılıktan kaynaklandığı apaçık biçimde ortaya çıkmaktadır. Cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılık, kadınların işgücü piyasalarındaki konumlarına odaklanmış bir konudur. Kadınların işgücü piyasasındaki konumlarının daha sağlıklı hale gelmesi içinde, kadınlara yönelik istihdam politikaları uygulanmaktadır. Bu politikalar kadınların hem istihdamını sağlamak amacıyla hem de gelişim göstermeleri adına yapılmaktadır. Kadınların işgücü piyasalarındaki konumlarının iyileşmesi ülkelerin kalkınma süreçlerine olumlu yansımalar yaptığı için (Parlaktuna, 2012: 1217) kadınlara yönelik istihdam politikalarının önemleri daha da artmıştır.

Kadınların uğramış oldukları olumsuz durumlar sebebi ile iş yaşamlarında, özellikle cinsiyete yönelik ayrımcılık konusu, en çok araştırılan ve konuşulan konulardan birisi haline gelmiştir. Yapılan araştırmalar, çalışanların karşılaştıkları önyargı ve cinsiyet ayrımlarının hem kadınlar hem de erkekler için çalıştıkları yerlerde önemli sorunlar ortaya çıkardığını belirtmektedir. İş yerlerinde cinsiyet ayrımcılığının en belirgin göstergesi, işin ‘kadın veya erkek işi’ olarak ayrılmasıdır. Öyle ki iş başvurusu için yapılan formlarda adayların bu özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmesidir (Alparlan vd., 2015: 67). Daha iş başvuru formlarında dahi cinsiyet ayrımı karşılımlarına çıkarken işin yürütümünde karşılaştıkları ayrım boyutlarını genişletmektedir.

1. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Eşitlik, bireylerin tüm yeteneklerini eksiksiz ve özgürce geliştirebilecekleri toplumsal ortamın oluşturulması ve bu ortam önündeki tüm siyasal ve toplumsal engellerin giderilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kaynağını, farklı boyutlarda bulunan iktidar ilişkileri sonucunda toplumda ortaya çıkan, kadın ve erkeğe ilişkin algılardan beslenmektedir (Bal, 2014: 15). Doğuştan gelip seçilemeyen insan cinsiyeti, biyolojik ve toplumsal alanlarda önemli işlevlere sahiptir. Erkek veya kadın olmak, nüfusun dağılmasında ya da artmasında dengeleri değiştirebildiği gibi cinsiyete dayalı toplumsal eşitsizlik ve ayrım konularında da önem arz eden öğelerden bir tanesidir. Bireylerin cinsiyetleri, biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet olarak farklı değerlendirmelere tabi tutulmaktadır. Biyolojik anlamda ‘kadın ve erkek olmak, doğaldır ve bu doğuştan gelmektedir. Kadınlık ve erkeklik ise toplumsallaşma süreciyle birlikte kültürel anlamda yapılanmaya işaret etmektedir’. Bu konuyu biyolojik açıdan düşünemeyenler için bir insanın dişil ve erilden çıkıp kadın ve erkeğe dönüşmesi biyolojiyle değil, tamamen kültürel ve toplumsal anlamda bir tutumdan kaynaklanmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı biyolojik ayrımdan çok daha geniş bir kavramdır. ‘Bireylerin biyolojik cinsiyetlerinin doğrudan bir sonucu olmak zorunda değildir’. Kısaca denilebilir ki ‘toplumsal cinsiyet, bireyleri kadınsı veyahut erkeksi anlamda karakter yükleyen psiko-sosyal özelliklerdir’. Kadınsılık ya da kadınlık, erkeksilik veya erkeklik tamamen toplumsal ve kültürel olaylardır. Herhangi bir coğrafyada yaşayan herhangi bir toplum, kadınlardan ve

erkeklerden beklediği roller, diğer toplumların beklediği roller ile aynı olmayabilir. Bu beklentiler toplumların yaşayış biçimlerine, kültürlerine, toplumsal cinsiyet eşitsizliği için uygulanan politikalarına göre değişiklik gösterebilir (Bingöl, 2014: 108-109). İçerisinde yaşanan toplumun önemi herkesçe bilinmektedir fakat bu nedenler ile toplumun yapısı ve bireylere karşı tutumları yaşayış biçimlerini etkilemeleri açısından daha fazla önem kazanmaktadır.

2.Ayrımcılık

Ayrımcılık bir toplumun ya da devletin bazı üyelerinin, diğer kişilere sağlamış olduğu kimi haklardan veyahut ayrıcalıklardan yoksun bırakılması olarak tanımlanabilmektedir. Ayrımcılık sonucunda aynı zamanda hak kayıpları oluşmaktadır. Bazı birey veya gruplar "kategorize edilerek ayrımcılığın" konusu olmaktadır. Çünkü toplumsal olarak 'din, ırk, cinsiyet gibi veya bir toplumun üyelerini birbirinden ayırmak için kullanılan herhangi bir tanımlamadan dolayı' belli bir sınıflandırmanın içine dâhil edilirler. Bu durum sonucunda kimi bireylerin varsayımlardan kaynaklı olumsuz meziyetlere sahip olabilecekleri gerekçesiyle daha olumsuz tutumlara hedef olacakları anlamına gelmektedir. Aşağı görülen kesimin dışında olanlar 'doğuştan gelmekte olan üstünlük ya da sahip oldukları ekonomik konumları, meslekleri ya da eğitimleri sayesinde' daha çok haklara veya ayrıcalıklara sahip olmaktadır. Irk, renk, din, engel, yaş, cinsiyet gibi etmenler ayrımcılık için birer neden olarak görülebilmektedir (Ataöv, 1996: 1). Ayrımcılığın her açıdan meydana geleceği bu etmenler ile açıklanabilmektedir.

Bu çalışmada üzerinde durulacak olan cinsiyet ayrımcılığı hakkında, Avrupa Konsey'i 2006 tarihinde bir direktif yayınlamıştır. Cinsiyet ayrımcılığı direktifte' de, doğrudan ve dolaylı ayrımcılık olarak iki şekilde tanımlanmıştır (İspir, 2016: 170): '*Doğrudan ayrımcılık*; kişinin cinsiyeti temel alınarak, karşılaştırılabileceği başka bir kişiye kıyasla daha az tercih edildiği bir muameleye tabi tutulması, şimdiki zamana kadar tutulmuş veyahut tutulabilmesinin ihtimalinin bulunması olarak tanımlanmaktadır.' '*Dolaylı ayrımcılık ise*; görünürde tarafı bulunmayan bir ölçütün, hükmün veya uygulamanın; kişiyi cinsiyeti nedeni ile farklı kişilerle karşılaştırmaya aldığı anda herhangi bir konuda dezavantajlı bir konuma düşürdüğünde, bu tarafsız ölçüt, hüküm veyahut uygulama; meşru bir amaçla nesnel olarak haklılık kazanmamışsa ve söz konusu amacı gerçekleştirmek için kullanılmış araçlar gerekli ve uygun değil ise gerçekleştiği kabul edilecektir' şeklinde tanımlanmıştır.

Ayrımcılık konusunda bilinmesi ve açıklanması gereken önemli bir ayrım da; *Negatif Ayrımcılık* ve *Pozitif Ayrımcılıktır*. Negatif ayrımcılıkta, bir grup ve kişi aleyhine yapılan davranışlardır. Diğer bireyleri aşağılama, küçük görme, 2. sınıf muamele yapma gibi olumsuz davranışlar içermektedir. Bu ayrımda bulunan kişiler, aynı zamanda kendilerini bu kişi veya grupların karşısında üstün görmektedirler. Pozitif ayrımcılık ise bir grup lehine yapılan davranışlardır. Aynı toplumda bulunan, birlikte yaşadıkları bireyleri, kendileri ile aynı duruma getirmek için yapılan davranışlardır. Aynı işi yapıyor olmalarına rağmen kadın çalışana erkek çalışana oranla daha düşük ücret verilmesi kadın çalışan açısından negatif ayrımcılık, seçimlerde kadınların lehine uygulanmakta olan kota uygulamaları ise pozitif ayrımcılığa örnek biçiminde gösterilebilmektedir (İspir, 2016: 170). Ayrımcılığın pozitif anlam taşıyor olması o ayrımcılık türünü doğru kılmamaktadır. Ayrımcılığın her türlü yanlı kabul edilmektedir. Kimi araştırmacılar pozitif ayrımcılığın, bireylere kazanımlar sağladığını öne sürmektedir. Kimi araştırmacılar ise ayrımcılığın pozitif veya negatif anlam taşımasının önemli olmadığını, ayrımcılığın her türlü yanlı olduğunu öne sürmektedirler.

2.1.Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık

Toplumsal, hukuki ve siyasal alanlarda çok fazla tartışmaya konu olan eşitlik ve cinsiyet ayrımcılığı hakkındaki düşüncelerin çoğu Eski Yunan'da tartışılmaya başlanmıştır. Örneğin, Platon bugün anladığımız haliyle hukuki eşitsizliğe neden olan cinsiyet ayrımcılığının dışında, fizyolojik bakımdan kadın ile erkeğin farklı olduklarına ilişkin bir belirlemeler sunmaktadır. Aslında bu bir belirlemeden çok doğaları gereği kadın ve erkeğin eşit olmadıklarını dile getirmektedir. Özerk ve özgür bir birey olarak kabul edilme, vatandaşlık ve yurttaşlık hakları açısından kadın ve erkeğin eşit olmayan konumları baya geçmişe gitmektedir. Aristoteles, koşullar ve aynı zamanda farklı nedenlerle, erkeklerin doğaları gereği yönetmeye kadınlardan daha yatkın olduğunu söylemektedir. Erkekler ile kadınlar arasında yöneten-yönetilen ilişkisinin süreklilik arz ettiğini, erkeklerin görevini yerine getirmek, kadının görevinin de korumak olduğunu belirtmektedir. John Stuart Mill ise, 'her biçimde ve şekildeki işlerde ve girişimlerde kadınların da erkeklerle eşit seviyelerde başarılı olabileceğini vurgulamaktadır.' Bu düşüncesinin yanında, evlenmeyi tercih eden bir kadının, aile içerisinde oluşan cinsiyete dayalı iş bölümünü de kabul etmiş olacağı gibi görüşleri bulunmaktadır (İspir, 2016: 171). Toplumlarda şefkatli olma ve daha fazla duyarlılık taşıma olguları kadınların rolleri içerisinde alınmakta ve kadınlar bu nedenle bir adım geride tutulmaktadır. Çünkü kadınlar ev işlerine bakma, evlilikten doğan sorumlulukları yerine getirme, çocukları ile ilgilenme gibi rollerini bu toplumdaki gelen tutumlar ile üstlenirken, erkekler daha atılgan ve güçlü, girişken rolleri üstlenerek (İmamoğlu Akman ve Akman, 2016: 749) liderlik konumuna uygun kabul edilmektedir.

Dünya nüfusunun yarısını kadınlar oluşturmaktadır. Fakat nüfusun yarısını oluşturuyor olsalar da kadınlar, toplum içerisinde ikinci sınıf insan muamelesi görmektedirler. Aynı zamanda kadınların toplumsal statüleri de düşüktür. Bunların sonucunda da verilen eğitim ve sağlık hizmetleri gibi hizmetleri kullanmalarındaki aksaklıklar ve bu hizmetlerden zamanında yararlanamamaları kaçınılmazdır. Tüm bu nedenlerden kaynaklı olarak kadınların güçlendirilmesi ve konumlarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan bakış açılarının bu sebep ile strateji, politika ve uygulamalara geçmeleri ciddi önem barındırmaktadır. Cinsiyetlerin arasındaki eşitliğin sağlanması ve cinsiyete dayalı ayrımcılığının yok edilmesi için Dünya'da aynı zamanda Türkiye'de yapılmış olan çalışmalara rağmen, istenilen olumlu sonuçlar hala elde edilmiş değildir (Bal, 2014: 15). Olumlu sonuçlar elde edebilmek için ummalı bir özveri, anlayış ve empati toplumca, bireyce gösterildiği takdirde elde edilebilmektedir.

2.2.İş Yaşamında Cinsiyete Yönelik Ayrımcılık

Kadınlar ve erkekler, genel olarak iş hayatında ve sosyal hayatta doğal olarak çeşitli aktiviteleri birlikte yürütmektedirler (Örücü vd., 2007: 118). Kadının ve erkeğin sosyal olarak belirlenmiş olan rol ve sorumluluklarına toplumsal cinsiyet (gender) adı verilmektedir. Gender olgusu zaman içerisinde ve toplumdan, topluma farklılık göstermektedir. Bunun sonucunda da ulusal ve uluslararası düzeyde uygulanmakta olan güncel politikalar, bireylerin aralarında eşitsizliğin oluşmasına yol açmaktadır. Oluşan bu eşitliksiz ortamlarda ise kadınlar daha kötü konumlarda bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeni ile de kadınların fiziki, psiko-sosyal sağlığının daha az olduğu, eğitimlerinin daha düşük olduğunu tespit edilmektedir. Bu sebepler ile birlikte kadınlar, işgücüne daha az katılım sağlayan ve daha az gelir getiren işlerde çalışmak durumunda kalmaktadırlar (Bal, 2014: 15). Az ücret ile çalışmaları ise onların hayatlarının daha zor idame ettirmelerine neden olmaktadır.

İşgücü piyasasında kadının olumsuz çalışma koşulları ve ikincil konumu gösteren evrensel özellikler vardır. Bunlar arasında işgücü piyasasında kadın; işe seçilmesinde, yükseltilmesinde, işten çıkarılması ve ücretlendirilmesi gibi konularda ayrımcı davranışlarla karşılaşmaktadırlar. Bunların yanında işyerlerinde hiyerarşinin alt evrelerinde çoğunlukta bulunmaktadırlar. Karar verme ve yönetim ile ilgili olan üst yönetim kademelerinde daha az yer almaktadırlar (Alparslan vd., 2015: 67). Öyle ki ‘iş adamı, bilim adamı’ gibi kavramlar geçmişten bu yana kullanılmakta ve ‘adam’ kelimesi yerine getirilen ‘insan’ kelimesine hala daha toplumlarda alışkanlık sağlanamamaktadır. Toplumda bireyler konuşurlarken, hatta bu toplumların ilerlemelerinin en önemli yapısı olan bilim insanlarının arasında bile kadını dışlayan bu hitap şekline olan dil alışkanlıklarından vazgeçilmemektedir (İmamoğlu Akman ve Akman, 2016: 749). Günlük konuşma dilinde bile ayrımcılık kavramı insanlar farkında olmadan yer etmiştir.

Kadınlar daha çok mal ve hizmet üretimi içerisinde niteliği daha düşük, tekrara dayalı ve monoton işlerde çalışmaktadırlar. Kolay vazgeçilen, sosyal güvencesi eksik(çoğu zaman yok) ve sendikal örgütlenme oranı düşük işgücü denildiği noktalarda ilk olarak kadınlar anlaşılmaktadır. Bu sebepler ile birlikte birde belli sektörler ve mesleklerde yoğunlaşmaktadırlar. Cinsiyet ayrımcılığı en çok; mesleğe başlamada, ücretlerin belirlenmesinde ve terfi alabilme hallerinde karşımıza çıkmaktadır. Çünkü daha işlerin başında işler, erkek işi veyahut kadın işi olarak belirlenmiştir. Genellikle işle ilgili bazı özelliklerin tek bir cinsle ait olduğu kabul edilmekte, diğer cinsin ise işi yapabilme niteliğinden tamamen yoksun olduğu öne sürülmektedir. Bunların yanında kadınların aile içi sorumlulukları nedeni ile işlerine gerekli önemi gösteremeyeceği veya kadınların evlenene kadar geçici süre çalışacakları düşüncesi kadınlara karşı daha işe giriş sürecinde ayrımcılığa uğramalarına sebebiyet vermektedir. İşe girerken yapılan ayrımcılığın dışında, işe girdikten sonra yerine getirilen iş aynı bile olsa kadın ile erkeğin farklı ücretler alması ayrımcılığın başlıca konulardandır (Alparslan vd., 2015: 67).

3. Kadınların İşe Seçilme ve Seçilmeme Nedenleri

Kadınların iş hayatında ayrımcılığa uğramaları daha işe başlamadan önce başvuru sırasında bile yaşanmaktadır. İşe alımlar yaşadığımız dönem içerisinde zaten oldukça zorlaşmıştır. İş başvuruları en ince ayrıntılarına bakılarak, her durum gözden geçirilerek yapılmaktadır. İşsizliğin artmış olduğu bu dönemler içerisinde tüm bu incelemelere ve elemelere kadınlara yönelik yapılan ayrımcılığın eklenmesi durumu daha karmaşık bir hale sokmaktadır. Kadın çalışanların işe alım süreçlerinde tercih edilmeleri ve edilmemelerinin birçok nedeni öne sürülmektedir.

3.1. Kadınların İşe Seçilmeme Nedenleri

Çalışanlar birbirlerine benzer özellikler taşıyor olmalarına rağmen, farklı cinsten bir kişiye ayrıcalık tanınması olarak açıklanan açık cinsiyet ayrımcılığı, örgütsel problemlerin yaşanmasını basit bir şekilde etkilemektedir. Diğer taraftan, objektif bir yaklaşım ile ayrımcılık yapıldığını sezdirecek herhangi bir şüpheli durum veya düşündürücü bir durumun olmamasına rağmen belli bir cinsiyetin durumdan olumsuz bir şekilde etkilenmesi kadın ile erkeğin arasındaki eşitsizliğin olduğu örtülü cinsiyet ayrımcılığını öne sürmektedir. Örtülü ayrımcılığı daha iyi anlamlandırabilmek için cinsiyet baz alınarak gösterilen tutumlardan kimisi şu şekilde sıralanabilmektedir (Alparslan vd., 2015: 68):

- Yeni çalışanlar seçilirken küçük çocuğu olan kadınların işlere tercih edilmemesi
- İşletmelerin işten çıkarabilecek olduğu kişilerin ilk sıralarında daha çok yarı zamanlı çalıştırılan kadınlara yer verilmesi,

- Çalışanlara verilen teşvik primleri verilirken ilk olarak tam-zamanlı çalışanların bu haktan yararlanması. Yarı zamanlı çalışan kadınların ise ilk tercih olmadıkları için bu haktan mahrum bırakılmaları,

- İşin gereği yurt içi veya yurt dışı seyahatin gerekli olduğu işlerde bekâr olan kadınların evli kadınlara oranlara daha çok tercih edilmesi örtülü ayrımcılık uygulamalarındandır.

Bunların yanında cinsiyet olgusuna bağlı olarak çalışan kadınların iş yaşantılarında karşılaşılabilecekleri en genel sorunlar 5 grupta toplanmaktadır. Bunlar kısaca aşağıda belirtilmiştir (Alparslan vd., 2015: 68):

- Eğitimlerde ve mesleki eğitimlerde eşitsizlik,
- İş bulmada ve kademe atlamakta eşitsizlik,
- Ücretlendirmelerde eşitsizlik,
- Sosyal haklardan yararlanmalarda eşitsizlik,
- Cinsel taciz.

Çalışma hayatında erkekler ile kadınlar aynı işleri yapıyor olsalar da kadınlar farklı muamelelere tabi olmaktadır. Kadınlar iş yerlerinde; ‘işe girme sürecinde başlayarak, tayinlerde, ücretlendirme, yükselme/ terfi alma ve işten çıkarılmayla diğer maddi olan veyahut maddi olmayan tüm haller ve haklar’ bakımından erkeklerden farklı uygulamaları yaşamaya maruz kalmaktadırlar. Bu gibi haller istihdamın farklı derecelerinde, kadınların aleyhine mevcut eşitsizlik göstergesidir. Kadın çalışanlar, bunların yanında mesleklerinde ilerlemek istediklerinde erkek meslektaşlarına oranla daha çok çalışmaya ve daha fazla sürelerde beklemeye maruz kalmaktadırlar (Alparslan vd., 2015: 69). Kadınların bu gibi tutumlar nedeni ile iş hayatında daha fazla yıpranmaları apayrı bir konu olarak ele alınıp, incelemelerde bulunulabilir.

3.2.Kadınların İşe Seçilme Nedenleri

Bu olumsuzluklar ile birlikte aslında çalışma hayatında kadınların tercih edilmesi veya erkeklerden ayrı tutulmamaları için oldukça önemli unsurlar vardır. Kadınların hem günlük yaşantılarında hem de iş yaşantılarında erkeklere oranla daha düzenli ve sorumluluk sahibi olacakları bilinmektedir. Çalışan arkadaşlarının yanında işverenlerin göstermiş oldukları önyargılar nedeni ile bu olumlu özellikleri ya hiç bilinmemekte ya da görülmemektedir.

Bunun yanında çalışanların işe seçilmelerinin yanında yönetici pozisyonlarında kadınların erkeklere oran ile daha fazla tercih edilmeleri hakkında İngiltere’de bir araştırma yapılmıştır. Yapılan bu araştırma ile kadınların yönetici pozisyonlarına erkeklere nazaran daha fazla seçildikleri tespit edilmiştir. İngiltere’de en çok okunan gazetelerinden biri olan Times gazetesinde yayınlanmış olan ve 3500 çalışan üzerinde yapılmış bir araştırmaya göre çalışanlardan patronlarını tanımlamalarını ve nasıl bir patron istediklerini açıklamaları istenilmiştir. Yapılan araştırmaların sonucunda, çalışan kişilerin kadın bir patron ile çalışmayı tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Çalışan kişilerin daha çok kadın patron tercih etmelerindeki nedenler ise şu şekilde sıralanmıştır (Örücü vd., 2007: 121):

- Kadınların, bir iş için erkeklere oranla daha çok çaba sarf etmeleri ve daha dikkatli olmaları,
- Kadınların, gerekli eğitimleri çalışanlara daha iyi verebiliyor olmaları,
- Kadınların öğreticilik yanlarının erkek çalışanlara oranla daha gelişkin olması,
- Kadınların yeni durum ve değişimlere kolay ayak uydurabiliyor olmaları,

- Kadınların erkek çalışanlara oranla, yanlarında çalışan işçileri iş konusunda heveslendirmesi ve teşvik etmesinin daha gelişmiş olması,
- Kadınların yeni fikirlere daha açık olmalarının yanında kadınların iş yaşamında yaratıcılıkları da başarılı olmalarını sağlaması,
- Kadınların iş yaşamında gözlem yeteneklerini daha başarılı bir şekilde kullanması,
- Kadınların, çalışanları ile iletişime geçerken sağladıkları başarının daha iyi bir yönetici olmalarına olumlu bir etkiler yapması,
- Kadınların problem çözümedeki başarısının, yönetici sıfatıyla erkeklerden daha başarılı olmasını sağlaması,
- Kadınların özel yaşantılarında olduğu gibi, iş yaşantılarında da açık bir stratejiye sahip olmaları,
- Kadınların iş yaşamında erkek çalışanlara oranla daha eğlenceli ve neşeli olmaları,
- Düşünülenlerin aksine kadınların iş yaşamlarında kararlarını daha kolay vermeleri ve kararlarında daha ısrarcı olmaları olarak sıralanabilmektedir.

Yapılan bu araştırmanın yanında Özdevecioğlu ve arkadaşlarının, kadın ve erkek yöneticileri altında çalışan bireylerin ‘motivasyon, iş tatmini ve stres’ bakımından farklılık olup olmadığını tespit etmek amacı ile yaptıkları çalışmaların neticesinde, ‘erkek yöneticilere oranla kadın yöneticilerin, daha demokratik oldukları (Özdevecioğlu, vd. 2013: 137), erkeklerin otoriter davranışları yanında, kadın yöneticilerin destekleyici ve insan odaklı yönetim tarzlarının daha belirgin olduğu, diğer taraftan, kadınların kendine olan güvenlerinin az olması ve iş arkadaşlarına patronlukta bulunmaktan çekindikleri’ (Örücü vd., 2007: 122) şeklinde bulgulara erişmişlerdir. Bunların yanında (Özdevecioğlu, vd. 2013: 137); ayrımcılığın tüm sektörlerce değerlendirilmesi, sektörler arasında ayrımcılığın ve sonuçlarının farklılık gösterebileceğinin incelenmesi Özdevecioğlu ve arkadaşlarınca öne sürülmüştür.

Bu araştırmalara bakıldığında aslında kadın çalışan ile erkek çalışan arasında seçimlerini erkek çalışandan yana kullanan işverenlerin yapmış oldukları seçimlerin doğruluğu tartışmalıdır. Seçimlerin, kişilerin cinsiyetlerine bakılmadan yeteneklerine ve iş görme edimlerine bakılarak yapılması gerekmektedir.

4. Cam Tavan Sendromu

Dünya nüfusunun yarısını oluşturanların kadın olması ya da son zamanlarda kadınlara yönelik olumlu değişiklikler yapılmış olmasının iş hayatında bulunan kadınlara yönelik aynı oranda düzenlemelerin yapılmadığı belirtilebilmektedir. Bu durumdan daha garip olan durum ise eşit olan dünya nüfusunun yanında iş hayatında kadın yöneticilerin üst düzey yönetim pozisyonları oranlarına bakıldığında erkeklere oranla çok daha düşük bir paya sahip olmasıdır (Er ve Adıgüzel, 2015: 163-164). Bu durumun oluşmasının ardında birçok psikolojik, sosyolojik ve kültürel nedenler bulunmaktadır.

‘Cam Tavan’ kavramı kadınların üst düzey yönetici pozisyonlarına gelmelerini engelleyen örgütsel kalıplar ve önyargılar tarafından yaratılmış yapay ve görünmez engeller olarak tanımlanmıştır. Bu kavram ilk olarak ABD’de 1970’li yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Cam tavan kavramı; şirketlerde, devletlerde, kar amacı olmayan kuruluşlar veya eğitim kurumlarında, yüksek kademelere gelmek isteyen kadın çalışanların birçok çaba da bulunsalar dahi terfi almalarında karşılaştıkları engellerdir. Cam tavan kavramı ile açıklanmak istenilen esasında, karşılaşılan sorunların belirsiz olduğudur (Örücü vd., 2007: 118).

Örneğin, kadınların ağırlıklı olarak çalıştığı öğretmenlik meslek gurubunda dahi yönetici konumunda çalışanların çoğunluğu erkek çalışanlardan oluşmaktadır. Cam tavan sendromu, net bir şekilde kadın çalışanların iş yaşamında gelişmelerinin ve terfi almalarının engellenmesi şeklinde belirtilmektedir. Wall Street Journal’da üretilen cam tavan sendromu iş yerinde kadın çalışanların yükselmelerine zımni ve üstü kapalı bir biçimde aşılamayacak engellere tabi tutularak erkeklere oranla, kurumsal merdivenlerin üst basamaklarını daha az tırmanabilmeleri şeklinde açıklanmaktadır. Aynı şekilde cam tavan sendromu, Microsoft Encarta World Encyclopedia’ya göre; ‘resmiyette olmayıp da gerçekte var olan ve kariyer ilerlemesinin önündeki engeller olarak tanımlanmanın daha açık ifadesiyle herhangi bir kişinin ırk, cinsiyet, cinsel tercih veya yaşı göz önünde bulundurularak üst yönetici kademelerine gelmelerini engelleyen, engellemeler’ şeklinde öne sürülmüştür (Er ve Adıgüzel, 2015: 166). Kadınların iş yaşamında geçmişe oranla daha fazla yer almaları, yönetimde ve çalışma hayatında kadınlar ile alakalı yapılan araştırma ve çalışmalarında artış göstermesini sağlamıştır. Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre (Örücü vd., 2007: 119), özel sektörde istihdam eden kadın yöneticilerin sadece orta kademelere kadar yükseldiklerini, o kademedede de durdukları görülmüştür.

İşe alım veya terfilerde doğal ve meşru olarak bakılan eğitim seviyesi ve iş tecrübesi noktaların dışında, cam tavan engelleri resmi olmayan, belirsiz, psikolojik, kültürel ve sosyal değerler ile temelinde cinsiyet farklılığının başat rol oynadığı bir engel olarak düşünülmelidir. Mukherji, ilk aşamada iş yaşamında kadınların üst kademelere tırmanmalarının önünde engeller oluşturan cam tavan kavramının da ötesinde, temelinde iş yaşamlarında kadınların, kendilerini çalışma yaşamına henüz adapte olmamış, güçsüz bireyler olarak hissetmeleri durumunu bir sorun olarak görmektedir. Mukherji bu düşüncesini, ‘cam tavan’ kavramının dışında ‘cam ev’ kavramı kuvvetlendirmiştir. Mukherji; kadınların iş yaşamları üzerindeki görünmez engellerin sadece dikey olmadığı, aynı halde yatay anlamda da gerçekleştiğini ileri sürdüğü belirtilebilmektedir. Kadınların sadece üst yönetici pozisyonlarına yükselirken görünmez engeller ile karşılaşmadıklarını, orta kademeler de yöneticilik pozisyonlarında ve hatta hatta alt kademelerde bile bir üst pozisyona yükselmelerinin dışında kalan tüm haller de de bu görünmez engeller ile karşılaştıklarını söylemektedir. Mukherji’nin yaptığı bu açıklamalardan yola çıkıldığında, iş hayatında olan kadınların öğrenilmiş bir çaresizliğe yönelmelerini de cam tavan kavramı ile bağdaştırmak mümkündür. Hem cam tavan, hem de bunun ötesinde cam ev kavramı olarak ele alınsın, erkek çalışanlardan farklı biçimde kadın çalışanların, iş yaşamında zorluklar ile karşılaştığı kesin olarak bilinmekte ve görülmektedir (Er ve Adıgüzel, 2015: 166). Bu zorlukların toplumca kabul edilmesi düzeltilmesi adına pozitif bir ayrımcılık da olmadan, tam bir eşitlik geliştirilmesi gerekmektedir.

Kadınların iş hayatında üst düzey yönetici kademelerine geçirilmelerinin önünde genel olarak 3 engel olduğu belirtilmektedir. Bu engeller kısaca aşağıdaki gibi açıklanmaktadır (Örücü vd., 2007: 119).

Kişinin Kendi Kendine Koyduğu Engeller

Kişilerin kendi kendilerine koyduğu engeller şu şekilde sıralanabilir:

- ‘Kadının yeri neresi?’ sorusunun, cinsiyete ilişkin rollere karşı tutumlar nedeni ile cevabının bulunamayışı.
- Toplumsal değerleri sorgulamaksızın içselleştirme; yani kadınlara yönelik negatif önyargıları kabul etmek ve benimsemek.
- İş/ aile çatışması ve suçluluk duygusu ile baş edememek.
- Özgüvenlerinin eksikliği, kararsızlıkları, ne istediklerini bilememe ve kendini geliştirme, koşullarını değiştirme isteklerinin veya imkânlarının olmaması.

- Sistemin değiştirilemeyeceğine inanmak, sistemi desteklemelerinin zorunlu olduğunu hissetmek.
- Kariyerlerinde ilerlemeyi seçmemek veya kariyer yönelimli olmamak, kariyerde ilerlemenin şartlarını ve zorunluluklarını göze alamamak ya da almamak. Kadınların üst düzey yönetici kademelerine yükselmeleri konusunda kendi kendilerine koymuş oldukları engeller olarak sayılabilmektedir.

Erkek Yöneticiler Tarafından Konulan Engeller

Kadınlara karşı olan önyargılar sayılan engellerin en başında gelmektedir. Çoğunun negatif olduğu bu önyargılar, verilen üst düzey işleri kadınların yapamayacağına dair düşünceleri içermektedir. Kadınlar; kararlılık, kişilik ve azim bakımından yetersiz şekilde değerlendirilmektedirler. Erkek yöneticiler kesimince oluşturulmuş diğer engeller ise; ‘kadınlar ile iletişime geçmenin/kurmanın zor olduğu’ ve ‘erkeklerin güçleri ellerinde tutma’ isteklerinden kaynaklanmaktadır (Örücü vd., 2007: 119).

Kadın Yöneticiler Tarafından Konulan Engeller

Daha fazla erkek yöneticilerin koymuş olduğu engeller tartışılmaktadır. Fakat bunun yanında kadın yöneticilerin koymuş olduğu engeller çok fazla öne sürülmemekte ve toplumda kabul görmemektedir. Kadın yöneticilerin kadın çalışanlarına uyguladığı engeller de şu şekilde belirtilmektedir: Kendilerini referans almaları ki bu bir yanılgıdır, ilk engel olarak söylenebilir. Kadın yöneticilerin bilinçaltında bulunan, ‘ben bu konuma nasıl geldiysem, herkes aynı şekilde gelebilir, herhangi bir özel bir çabaya gerek yoktur’ mantığından kaynaklanmaktadır. İkinci olarak ise; ‘kraliçe arı’ sendromu (kadınların birbirlerini çekememeleri) olarak bilinen, en üst yönetime gеме ve o pozisyonda ‘tek kadın’ olmalarının bir ayrıcalık ve başarı göstergesi olduğuna inanmalarından kaynaklanmaktadır (Örücü vd., 2007: 119).

5.Kraliçe Arı Sendromu

Erkeklerin egemen olduğu bir ortamda kadınların liderlik pozisyonlarını elde etmeleri oldukça zordur. Bir toplumda erkeklerin egemen ise, lider prototip olarak erkeksi özelliklerin gösterildiği eril bir profil örnek alınmaktadır. Kadınların ise rolleri ve cinsel özellikleri ise bu profille tam olarak örtüşmemektedir. Bu durum, kimi kadın çalışanlarda benzer süreçleri geçirmiş hem cinslerine karşı daha hoşgörülü ve destekleyici bir şekilde yaklaşmalarına neden olurken kimi kadınlarda ise çalışan ve çabalayan diğer kadın çalışanlara kapatmalarına ve onlardan biri değilmişçesine davranışlarda bulunarak iş hayatında kadın olarak başarılı olmanın veya tutunmanın zorluklarını görmemeye çalışmalarına neden olmaktadır. Başarılı kadınların birçoğunun kariyer hikâyesi dinlendiğinde ise, geçmişlerin de cinsiyetleri dolayısıyla yaşadıkları haksızlıklarla ve karşılaşmış oldukları sıkıntılarla dolu olduğu belirtilmektedir (Baykal, 2018: 162). Cinsiyetlerinden dolayı uğramış oldukları ayrımcılık ise kimi kadınlar bir sendrom geliştirmelerine neden olmuştur.

Arı kovanlarındaki kraliçe arının iktidarlarını sürdürme mücadelesi herkes tarafından bilinmektedir. Bu duruma benzeyen bir biçimde iş yaşamında da kadınların kraliçe arıların özelliklerini taşıdıkları belirtilmektedir. İngiltere’de yapılan bir araştırmaya göre, kadınların 3/2’si erkek çalışanların kadınlara oranla daha açık konuşmaları nedeniyle erkek yöneticilerle çalışmayı istedikleri tespit edilmiştir. Almanya’da yapılmış bir çalışmaya göre ise, kadın yöneticilerin altında iş hayatlarını sürdüren kadınların, erkek yöneticilerin altında çalışan kadın çalışanlara kıyasla daha fazla sağlık problemleri yaşadıkları gözlemlenmiştir. Aynı şekilde

ABD’de bulunan Amerikan Yöneticiler Birliğinde yapılan araştırma sonucu; kadınların, başka bir kadın tarafından %95’inin, kariyerlerinin herhangi bir aşamasında zarar gördüğü bilgisine ulaşılmıştır (Er ve Adıgüzel, 2015: 164). Kraliçe arı kavramı da erkeklerin egemen oldukları iş yaşamında belli başarıları ya da pozisyonları elde etmiş kadın yöneticilerin bilinçli bir şekilde hem cinslerinden uzak durmalarıdır. Bu şekilde aslında kadın çalışanlar ile arasına mesafe koyarak, onlar için iş ortamındaki hayatlarını daha zor hale getirmektedirler. Bu noktada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, kraliçe arı sendromunun profesyonel hayatta yönetici pozisyonunda çalışan ve genellikle meslektaşlarına göre elde ettikleri başarılarla ön planda olan kadın profesyonellerin arasında bulunmasıdır. Bu kişiler, erkek egemen iş kültürüne uyum sağlayarak, kendilerini kendileriyle eşit görmeyen erkek profesyoneller gibi, astı ya da rakibi durumunda olan çalışan kadın çalışanlar için hayatlarını daha çekilmez hale getirmektedirler (Baykal, 2018: 163). Yani diğer çalışan kadınlara destek olmayı reddetmektedirler.

Genellikle kraliçe arı sendromu ile ilgili olarak, Derks ve arkadaşlarının yaklaşımları benimsenmektedir. Yaklaşımına göre; ilk olarak, kraliçe arı sendromu taşıyan kadın yöneticiler, kadınlara ait özellikler değil de daha çok erkeklere ait özellikler göstermektedirler. İkinci olarak hem fiziki hem de psikolojik anlamda diğer kadınlar ile arasına mesafe koymaktadırlar. Üçüncü olarak ise, mevcut cinsiyet hiyerarşisini kabullenmekte ve desteklemektedirler. Her ne kadar kimi zaman güçlü ve iktidar sahibi olmuş kadınların, diğer kadın çalışanların kariyer hedeflerine ulaşabilmeleri için çabaladıkları bilinse de, bu kadınların pozisyonlarını iyileştirebilmelerine destek olmalarının yerine engel olmayı seçtikleri görülmüştür (Baykal, 2018: 163).

Kadınların arasında devamlılığını sürdüren kariyer yarışları, kıskançlık ve çekememezliklere sebep olmaktadır. Bu durumlar ise bakıldığında kadınların üst düzey yönetici pozisyonlarına yükselmelerindeki en önemli engeller arasında sayılmakta fakat en üzücü engel sayılmaktadır. Bu konu hakkında yapılan tüm araştırmalar ve çalışmalara bakıldığında kısaca denilebilir ki (Örücü vd., 2007: 133); kraliçe arı sendromu kadınların kariyer ilerlemelerinin önündeki engeller arasında üzücü bir şekilde yerini edinmiştir.

Sonuç

İnsanlığın var oluşundan beri kadın ve erkek arasındaki yaratılıştan gelen farklılıklar ayrımcılığın var olmasına neden olmuştur. Bu farklılıkların fiziki farklılıklardan geldiğini, sosyal ve toplumsal hayatımızda bir engel teşkil etmediğini belirtmek gerekmektedir. Toplumsal değerler bütünü bireylerin tüm yaşantılarını etkilemektedir. Kadın ve erkeğe biçilmiş olan rollerden dolayı kadınlar zaten ev ve aile yaşantılarında bir dışsallaştırmaya maruz kalmakta ayrımcılığın sonuçlarını yaşamaktadır. Bunun üzerine geçimini sağlama, sosyalleşme, aktif bir yaşantı sürme ve üretime dâhil olma gibi çok doğal istekleri ile girmiş olduğu iş hayatında cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılığa maruz kalmakta ve erkekler ile eşit şartlarda çalışmamaktadır. Eşitlik işin niteliğine bakıldığında aynı işi yaptığı halde kadının, daha düşük ücret alma ya da aynı pozisyonda bir erkeğin 3 yılda terfi alırken kadının herhangi bir dikey pozisyona geçememesi işin eşit olmasından öte gelecek için ayrımlarda bulunmaktadır. Cam tavan sendromu, kadınların büyük çabalar verip görünmez camlara, engellere takılması, kadınlarda bir çarpma etkisi yaratmakta ve şahısınca yaptıkları işten ve üretime katılma süreçlerinden onları alıkoymaktadır. Ayrımcılığın her türlüünün olumsuz değerlendirilmesi gerekmektedir. Bunu aslında ilk önce ayrımcılığa uğrayan kadınların yapması gerekmektedir. Fakat yapılan araştırmalar göstermektedir ki kadın çalışanlar, arı kovanlarındaki kraliçe arıların özelliklerini gösteren kadın yöneticilerle çalışmak istememektedir. Çünkü kadınlar yönetici

pozisyonlarına gelene kadar ayrımcılığın her türüsüne uğramakta, erkeklere oranla o pozisyonlara gelebilmek için 2-3 kat fazla çaba sarf etmektedir. Fakat kadın yöneticiler erkeklerin özelliklerini benimseyerek hemcinslerine, kendilerinin önüne koyulan görünmez engellerin aynılarını, hatta daha da zorlaştırarak uygulamaya çalışmaktadırlar. Toplumlarda cam tavan sendromunun ve kraliçe arı sendromunun giderilmesi, dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların üretime katılarak daha iyi geleceklere yol açmamızı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ALPARSLAN, A. M., ÇETİNKAYA BOZKURT, Ö. ve ÖZGÖZ, A.** (2015), ‘İşletmelerde Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın Çalışanların Sorunları’. *Makü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 2, Sayı 3, ss. 66-81.
- ATAÖV, T.** (1996), ‘Çatışmaların Kaynağı Olarak Ayrımcılık’. *A.U. S.B.F. İnsan Hakları Merkezi Yayınları*. No: 20.
- BAYKAL, E.** (Aralık 2018), Sosyal Kimlik Teorisi Perspektifiyle Kraliçe Arı Sendromu’ *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 8 Sayı 16. ss. 159-175.
- BİNGÖL, O.** (2014), ‘Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık’. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. Cilt 16, Özel Sayı 1. ss. 108-114.
- DEMİRGÖZ BAL, M.** (2014), ‘Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış’. *Kashed*, Cilt 1 Sayı 1, ss. 15-28.
- ER, O. ve ADIGÜZEL, O.** (2015), ‘Cam Tavan Gölgesindeki Kraliçe Arılar: Kadınların Kariyer İlerlemelerinde Karşılaştıkları Engeller ve Etkili Liderlik’. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 1, Sayı 2. ss.163-175.
- İMAMOĞLU AKMAN, G. ve AKMAN, Y.** (2016). ‘Kraliçe Arı Sendromu Bağlamında Kadın Öğretmenlerin Kadın Yöneticilere İlişkin Görüşleri’. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt: 5, Sayı: 3, ss. 748-763.
- İSPİR, Z.** (25-27 Mart 2015), ‘Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak Cinsiyete Dayalı Ekonomik Ayrımcılık’ 5. Uluslararası Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Konferansında Sunulmuş Bildiri.
- ÖRÜCÜ, E., KILIÇ, R. ve KILIÇ, T.** (2007), ‘Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği’ , *Yönetim Ve Ekonomi*. Cilt 14 Sayı 2 ss. 117-135.
- ÖZDEVECİOĞLU, M., BULUT E.A., TEKÇE E.A., ÇİRLİ Y., GEMİCİ T., TOZAL M. ve Y. DOĞAN** (2003), ‘Kadın ve Erkek Yöneticilerin Yönetimi Altındaki Personelin Motivasyon, Stres ve Tatmini Farklılıklarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma’, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2. ss. 125- 138.
- PARLAKTUNA, İ.** (Ekim 2010), ‘Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi’. *Ege Akademik Bakış*. Cilt 10, Sayı 4. ss. 1217 – 1230.

THE BOTHERSOME MAN FİLMİNDE POST-HÜMANİZM VE TRANSHÜMANİZM SORGULAMALARI¹

Nuriye ÇELİK²

ÖZ

Postmodern toplum bireyin çevresinde, modernizmden farklı örüntüler meydana getirmektedir. Küreselleşme, kültürel çeşitlilik, tüketim toplumu ve gösterişçi tüketim, medya ve medyanın yarattığı sanallık, hipergerçeklik ve gerçeğin gerçekliğine veya inşa edilmişliğine dair tartışmalar bu örüntülerden bir kaçıdır. Postmodernizm artık bir süje olarak analiz masasına yatırılabilir nesnel mesafeyi sağlamıştır. Çünkü kendi içerisinde ürettiği post-truth, post-hümanizm, transhümanizm gibi kavramlar bizatihi kendi başlarına akademik sorgulamalara konu olmaya başlamıştır.

Bu çalışmada öncelikle postmodernizmin her anlatısında olduğu gibi modernizm ile temel farklılıkları üzerinden bir genel çerçeve çizilecektir. Ardından çalışmanın temel kavramları olan post-hümanizm ve transhümanizm kavramları izah edilecektir. Çalışmanın araştırma örneğini The Botheresome Man (Den Brysomme Manen) filmi oluşturmaktadır. İçerik analizi yöntemiyle filmin modernite eleştirisi, toplumsal simülasyon sahnesi, öznenin *post-human* hali işlenmektedir. Bu çalışmanın amacı da bu değişimleri teorik ve analiz edilen film üzerinden uygulamalı olarak ortaya koymak ve öznenin yeni durumunu tartışmaya açmaktır. Çalışmanın bir diğer amacı da post-hümanizm ve transhümanizm kavramlarının, öznenin inşasına katkılarının yanı sıra, toplumsal düzeyde sosyolojik olarak da analiz edilmesinin gerekli görüldüğü inancıdır. Akademik literatürde sıklıkla felsefe tartışmalarına konu edilen bu kavramların sosyoloji disiplini açısından yerinin vurgulanarak, bu alandaki başka çalışmalara yol gösterici olması temenni edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Postmodernizm, post-hümanizm, transhümanizm, hipergerçeklik, The Botheresome Man.

THE QUESTIONING POSTHUMANISM AND TRANSHUMANISM IN THE BOTHERSOME MAN MOVIE

ABSTRACT

Postmodern society creates different patterns than modernism around the individual. Globalization, cultural diversity, consumer society, and spectacular consumption, the virtuality created by the media and media, hyper reality, and discussions about the reality or construction of reality are some of these patterns. Postmodernism has now provided the objective distance required to take place in the analysis as a subject. Because the concepts such as post-truth, post-humanism, trans-humanism that is produced from within itself, has started to become the subject of academic inquiries on its own.

In this study, as in all narratives of postmodernism, a general framework will be drawn on modernism and its basic differences. Then, the concepts of post-humanism and trans-humanism, which are the basic concepts of the study, will be introduced. The Botheresome Man (Den Brysomme Manen) movie is the research sample of the study. With the content analysis method, the movie's critique of modernity, the social simulation scene, and the post-human state of the agent are discussed. This study aims to reveal these changes theoretically and practically through the analysed movie and to come up with a discussion about the new situation of the agent. Another aim of the study is the belief that the concepts of post-humanism and trans-humanism, besides their contribution to the construction of the subject, are also required sociologically at the social level. It is hoped that these concepts, which are frequently discussed in the academic literature of philosophy, are discussed in terms of sociology discipline and that will guide other studies in this field.

Keywords: Postmodernism, post-humanism, trans-humanism, hyper reality, The Botheresome Man.

¹ Bu çalışma yazarın Kocaeli Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü ve Modernizm ve Postmodernizm Çalışmaları Ağı tarafından 23-24 Temmuz 2020 tarihleri arasında düzenlenen Modernizm ve Postmodernizm Çalışmaları Konferansında sunulan *Postmodernizmin Yeni Evlatları Post-Hümanizm ve Transhümanizm Üzerinden Film Analizi: The Botheresome Man Filmi Örneği* başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, nuriyeseinelcelik@gmail.com.

Giriş

Özne sosyolojide toplumsal yapı ile ilişkili olarak ele alınan bireyi temsil etmektedir. Her ne kadar sosyal eylemlerin bireylerin eylemleriyle ilgili olarak bireysel kapasiteye karşı önceliği klasik sosyolojide tartışılmalı olsa da günümüz toplumsal yapısında sosyal eylem üzerindeki aktif öznenin varlığı çağdaş sosyoloji teorileri aracılığıyla iddia edilmektedir. Sosyal eylemin tamamen yapıdan bağımsız olduğu ileri sürülmesine de çağdaş sosyolojide gerek iletişim sosyolojisi gerekse de duygular sosyolojisi gibi farklı alt disiplinler aracılığıyla bireyin özne konumunun vurgulanmasındaki artış çağdaş sosyoloji kuramlarında görülebilmektedir (Çetintaş,2015; Alkan, 2015). Her şeye rağmen postmodern toplumda tamamen özgür bir özne tasavvuru değil; üretilmiş gerçeklikler üzerinden kurgulanan bir toplumsal üye simgesi çizilmekte ve fakat bu üretimin içerisine özneyi de üretici olarak dâhil eden bir yaklaşım benimsenmektedir.

Postmodern toplum bireyin çevresinde, modernizmden daha farklı örüntüler meydana getirmektedir. Küreselleşme, kültürel çeşitlilik, tüketim toplumu ve gösterişçi tüketim, medya ve medyanın yarattığı sanallık, hipergerçeklik ve gerçeğin gerçekliğine veya inşa edilmişliğine dair tartışmalar bu örüntülerden bir kaçıdır. Postmodernizmde özne, gerçeğin ve doğrunun peşinde modernizmde özellikle de aydınlanma sürecinde olduğu gibi bir mücadele halinde değildir. *Post-truth*³ kavramındaki gibi popülist söylemler, rasyonelliğin cezbedici rolünü bireylerin duygularına ve bunun sonucunda da kimlik temelli politikalara devretmiştir. Son dönemdeki Covid-19 pandemisi nedeniyle küreselleşmenin sonuna dair tartışmalar yapılsa da safi salgının kendisi küreselleşmenin ürünüdür. Bireyin bu küresel dünyaya sınırsız bağlantı biçimi, onun özneliğini kökünden değiştiren bir süreç yaratmaktadır. Bu değişim süreci modernizmin devamı ve onunla ilişkili olmakla birlikte, 1950 ve 60'lı yıllarda belirginlik kazanan ve halen devam eden bir başka değişime evrilmiş durumdadır. Bu değişim öznenin yeni bir halini ortaya koymaktadır: *post-human*⁴.

Bu çalışma *The Bothered Man* filmi içerik analizi yöntemiyle incelemiş, görseller ile genel konu özeti verildikten sonra, teorik çerçevede sunulan post-hümanizm ve transhümanizm etrafında tartışmalar yürütülmüştür. Çalışmada seçilen film konusu itibarıyla modern kent yaşamındaki yabancılaşmaları, bireylerin içerisinde kendi isteğiyle dahi ölemediği bir simülasyona nasıl uyum sağla(ma)dıkları üzerine ayrıntılı resimler sunmaktadır. Çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan *post-human* çağdaki öznenin hali, filmin başrolündeki Andreas'ın genel yaşam düzenini açıklamak için kullanılmıştır. Günümüz teknoloji ve iletişim çağında bizatihi öznenin kendisi, biyolojik varlığı ve sosyolojik konumu önemli bir değişim geçirmektedir. Bu çalışmanın temel amacı da bu değişimleri teorik ve analiz edilen film üzerinden uygulamalı olarak ortaya koymak ve öznenin yeni durumunu tartışmaya açmaktır. Çalışmanın bir diğer amacı ise post-hümanizm ve transhümanizm kavramlarının, öznenin inşasına katkılarının yanı sıra, toplumsal düzeyde sosyolojik olarak da analizin gerekli görüldüğü inancıdır. Çünkü bu kavramlar akademik literatürde yeni olmakla birlikte, genellikle felsefe alanında kullanılmış, post-hümanizm denilince akla gelen isim bir filozof olmuştur. Post-hümanizmi anlatırken sıkça atıf yapılacak olan Nick Broom, Oxford'lu bir filozoftur. Bu

³*Post-truth* kavramına ilişkin yapılan birkaç tanımının içinde, hakikatin önemsizleşmesi (Alpay,2020:16) anlamı ima edilerek bu çalışmada kullanılmıştır. *Post-truth*, Oxford Sözlüğü tarafından 2016'da yılın kelimesi olarak ilan edilmesinden sonra fazlaca görünürlük kazanan üzerine bir hayli akademik çalışma yapılmış bir kavramdır.

⁴*Post-human* kavramı RosiBraidotti'nin aynı isimli eser çevirisinde (2018) İnsan Sonrası olarak Türkçeleştirilmiş olup, Türkçe akademik yazında genellikle *post-human* haliyle yer aldığından, bu çalışmada da orijinal haliyle kullanılması uygun görülmüştür.

çalışmanın iletişim sosyolojisi özelinde, toplumsal yapı ve sosyalizasyon analizleri için sosyoloji alanındaki diğer çalışmalara fikir vermesi de dolaylı olarak hedeflenmiştir.

Postmodernizm ve Modernizm İlişkisi: Bir Devam Filmi ya da Yeni Bir Başlangıç

Postmodernizm üzerine yapılan her tartışma kaçınılmaz biçimde modernizm ile başlar. “Modern terimi, Hans Robert Jauss tarafından araştırılan uzun bir tarihe sahip olup, ‘Modern’ kelimesi Latince ‘modernus’ biçimiyle ilk defa 5. yüzyılda, resmen Hıristiyan olan o dönemi, Romalı ve Pagan geçmişten ayırmak için” kullanılmıştır (Habermas,1994:31). Dolayısıyla tıpkı postmodernizm gibi belirli toplumsal, siyasal, tarihsel koşullardaki değişimin genel adı olmakta olan Modernizm, eskiden yeniye geçişi simgelemektedir. Burada yapılması gereken ayırım eski olan ve yeni olan nedir dediğimizde karşımıza çıkacaktır. Bu bir dönem ayırımı ve karşılaştırması olup, modern olanın antik çağın düşünsel taklidini içermekle birlikte, orta çağ düşün yapısından kendisini ayırdığını söyleyebiliriz.

“Postmodernlik klasik hakikat, akıl, kimlik ve nesnellik nosyonlarından, evrensel ilerleme ya da kurtuluş fikrinden, bilimsel açıklamanın başvurabileceği tekil çerçeveler, büyük anlatılar ya da nihai zeminlerden kuşku duyan bir düşünce tarzıdır” (Eagleton,2011:9). Lyotard modernizmin ilerleme ve daha yüksek performans sağlama sürecinin bizatihi kendisinde, bir öncekilerin yıkılması ve yahut onlardan şüpheye düşülmesi zorunluluğu bulunduğunu belirtmektedir. Fakat gerek iktidar etkileri gerekse de bilimin ve gelişmiş kapitalizmin sonucu ortaya çıkan meta ve düşünme biçimleri, bir “az gerçeklik” yaratmaktadır (Lyotard, 1994:51). Çünkü sunulan gerçeklik ancak belirli koşullar ve mekanlar içerisinde ve belirli konsensüslere dayanmakta, bunun dışarısında kalanlar gerçeklikten sayılmamaktadır. Habermas modernizmdeki huzursuzluğun varlığını kabul etmekte, fakat bunun nedeninin yeni-muhafazakarların öne sürdüğü gibi modernist aydınlar ve onların yarattığı kültürlerden kaynaklandığını reddederek, “Bu huzursuzluğu yaşama katanlar, modernist aydınlar değildir. Toplum’un modernleşme sürecine karşı, derinlere inen tepkilerden kaynaklanır” demektedir (Habermas,1994:36). Postmodernizmin en temel kaynaklarından biri bu huzursuzluğun kökeninde devletlerin ve kapitalist sistemlerin kökleşmiş, kemikleşmiş, büyük dışlılarının yarattığı düzende kendi potansiyeline erişmesi kısıtlanan ve modernizmi yaratmasına karşın bu kez de başka türlü bir dogmatizm içerisinde kendini bulan bireyin hissettiği ruh hali bulunmaktadır. Postmodernizm bu hissiyatı iyi tanımaktadır çünkü çıkış noktası bu hissiyattır. Modernitenin zaman içerisinde getirdiği uzmanlaşma ve rasyonalitenin kültüre yansması, “uzmanların kültürü ile daha geniş olan kamunun kültürü arasındaki mesafe”nin artmasına yol açmış, böylece kültürel olarak kalıplaşmış bir sistem, bir katmanlaşma üretilmiştir (Habermas,1994:37). Özellikle sanat alanında ortaya çıkan postmodernizmin hedefinde de bu katmanlı ve sert kabuklu mekanizmalar vardır. Habermas “Modernliği ve onun yitirilmiş bir dava olarak projesini gözden çıkarmak yerine, bu modernliği yadsımaya çabalamış bulunan abartılı programların hatalarından ders almamız gerektiği kanısındayım” (1994:41) diyerek postmodernizm yerine, iyileştirilmiş bir modernizm önermektedir. Lyotard postmodernizmin muhakkak ki modernizmden devralınan bir kavram olduğunu belirtmekle birlikte, iki kavram arasındaki ilişki bitmiş değildir: “postmodernlik, nihayetine varmış modernizm değil, doğum halindeki modernizmdir ve bu hal süreklilik arz eder.” (1994:53)

Jameson’a göre postmodernizm 1950’lerin sonu ile 1960’ların başında gerçekleşen radikal bir değişimin, geç kapitalizmin kültürel mantığının ve nihayetinde bir ayrışmanın adı olup, içerisinde “çeşitli şeylerin sonunun geldiğine dair görüşlerin aldığı tersyüz olmuş bir mileneryanizm” barındırmaktadır (1994:59). Bunu sonu gelen, değişen şeyler ideolojiler, politikalar olabileceği gibi bir takım estetik kaygılar da olabilmektedir. Modernizmin aksine postmodernizm içerikte Jameson’a göre, “ampirik, kaotik ve heterojen bir görünüm”

bulunmakta olup, bunlar arasında “Andy Warhol ve popart, ama bir yandan da fotorealizm ve bunun ötesinde yeni ekspresyonizm; müzikte John Cage ânı, ama aynı zamanda Phil Glass ve Terry Riley gibi bestecilerde görülen ‘popüler’ ve klasik üslupların sentezi ve bir yandan da punk ve new wave rock; filmde Godard, post-Godard ve deneysel sinemayla video, ayrıca da yepyeni bir ticari film türü; bir tarafta Burroughs, Pynchon ve Ishmael Reed, öbür tarafta Fransız yeni romanı ve halefleri ve bunların yanısıra yeni bir écriture ya da metinsellik estetiğine dayanan sarsıcı yeni edebi eleştiri türleri” sayılabilmektedir (1994:59). Jameson her ne kadar postmodernizmin bir tür Modernizm olduğu eleştirilerinde haklılık payı olduğunu ortaya koysa da, kesin olarak belirttiği bir şey vardır: “Ancak, bütün bunlar karşısındaki postmodern isyana gelince, şurası da aynı ısrarla vurgulanmalı ki, onun -anlaşılmazlık ve cinsel açıklıktan psikolojik sefalet ve toplumsal ve siyasal muhalefetin açıkça ifadesine kadar uzanan ve ileri modernizmin en aşırı anlarında bile tahayyül edilemeyecek ölçülere varan- kendi irkiltici özellikleri artık kimseye rezalet gibi gelmemekte, muazzam bir gönül rahatlığıyla karşılandığı gibi üstelik kurumsallaşmış ve Batı toplumunun resmi kültürüyle bütünleşmiş bulunmaktadır” (1994:63). Ne kadar eleştiri getirilse de artık 1960’larda başlayan postmodern anlayış bir meşrutiyet kazanmış durumdadır. Şu hâlde postmodernizmin kendisinin bir süje olarak değerlendirilmeye ve akademik tartışmalarda yer verilmeye başlanması da bunu göstermektedir.

“Borges’in bir başka öyküsünde de şöyle bir olay anlatılmaktadır: Aynaların dünyası ile insanların dünyasının birbirlerinden ayrı, bölünmüş olmadığı bir çağda, bir gece ayna halkı dünyayı işgal eder. Çıkan savaşın sonunda, Sarı Sultan’ın büyü gücü sayesinde, ayna halkı alt edilir. Sarı Sultan, işgalcileri aynalara hapsedip, bundan böyle insanların hareketlerini taklit etmekle cezalandırır. Artık ayna halkı, insanların kölesi "yansımalar"dır. Ama bir gün gelecek, büyü bozulup, ayna halkı da özgürlüğüne kavuşacaktır” (Zeka,1994:8).

Bu hikâyedeki yansımalar postmodernizmin ana öznelidir. Platon’un mağarasındaki gölgelerin özneliği ne kadar tartışmaya açıksa, postmodernizmin öznelere verdiği yer de o kadar tartışmaya açıktır. Özne kimdir, hangi davranışı onu etken bir özne rolüne büründürür, etken olmasının mümkünlüğü nedir, gerçekten bir özgür iradeye sahip midir yoksa özne, artık kendi gerçekliklerini ürettiğinin bilincine vararak, bir yeniden üretim sürecinin parçası olduğunu kabul mü etmektedir? Öznenin konumu pek çok felsefi ve sosyolojik tartışmaya dahil edilebilecek ölçüde geniş bir durumun tasviridir. Yalnızca öznenin karar verebilme mekanizmalarının işleyiş ölçütlerine bakarsak dahi, modernizm öncesinde dini liderlerin, kilisenin, geleneksel yapının etkisinin, modernizm ve devamında aydınlanma düşüncesi ile kendi aklını kullanabilmeye cüret eden, araçları bir kenara bırakarak kendi sorgulamasının baş aktörü rolüne bürünen bir değişimi gözlemlemekteyiz.

Günümüzde postmodernizmin içerisindeyken dahi uzaklaşıp belirli bir mesafeden postmodernizmi eleştirebiliyorsak, bu durum öznenin yeni konumu ve yeni karar alma mekanizmalarının sonucudur. Postmodernizm bireyin karar alırken etkilendiği kaynakları tabiri caizse çıplak hale getirmiş, üzerindeki kutsal ve dokunulmaz örtüyü kaldırarak her şeyin eleştirilebilir ve sorgulanabilir bir hale gelmesine yol açmıştır. Çeşitli kavramların altını oyan postmodernizm bu sorgulayıcı yönünü elbette ki özne kavramı üzerinde de kullanmıştır. Artık özne ne modernitenin tanımladığı biçimlere ne de yalnız ve ilk zamanlarındaki postmodern durumun tanımladığı niteliklere basitçe uygun değildir. Değişen teknoloji ve iletişim araçları öznenin bu değişim sürecinde etkileyen ve etkilenen rolünü pekiştirmiştir. Bu nedenle postmodernizmin son ürünlerinden olan post-hümanizm ve transhümanizm kavramları, çağdaş özneyi, onun geleceğini, dolayısıyla da gelecek toplum tipolojilerini analiz etmek için önemli bir konuma erişmiştir.

1. Post- Human ve Post-Humanist Çağ: Öznenin Varlığını ve Ötesini Tartışmaya Açmak

Post-human kavramını açıklarken, değişimin genel hatlarını çizebilmek adına hümanizme değinmek gerekmektedir. Hümanizm içerdiği geniş etkileşim ve üretim alanları nedeniyle, genel tanımının ve temsilcilerinin verilmesi ile yetinelim.

Hümanizm "...kültür tarihinde emsalsiz bir şekilde yüksek değer taşıyan bir hareketin, insanın fert olarak, hiçbir kayda bağlı olmaksızın mükemmel bir surette yetişmesini, ideâl insanlığa erişmesini gözetleyen cereyanın ifadesidir (Akkaya,2018:199)". Bu hareketin değeri, bireyin birey olarak, aklıyla ve varlığıyla bir bütünlüğe kavuşmasından kaynak bulmaktadır. "Hümanizm, Latince kökenli bir kelime olup Türkçede insancıl, insancılık, insan severlik veya insaniyetçilik" gibi ifadelerle karşılık kullanılmaktaysa da esasen tam merkezinde bireyin olduğu bir düşünce sistemine işaret etmekte ve geniş anlamda "insanı din, dil, ırk farkı gözetmeden, hiçbir sosyal statü, kulüp ve lonca ayırımı yapmadan sevmek ve bu anlayış içinde ona yönelmek şeklinde algılanmaktadır" (Aytaş, 2010:139). Genel anlamda ortak nitelikleri bulunmakla birlikte, kendi içerisinde birtakım nüans farklılıkları içeren hümanizm tanımlarını, üç biçimde sınıflandırmak mümkündür (Kadıoğlu,2011:157):

- "Edebiyat ve tarih disiplinlerinde, yöntem ve felsefesini özellikle 16. yüzyıl Avrupa'sında gelişen Eskiçağ metinlerinin incelenmesinden alan hümanizm, felsefi yönden de insandaki temel niteliklerin geliştirilmesini amaç edinen zihnî ve felsefi akımların tümü.

- Yunan ve Latin dillerine dayanan öğretim metodu da hümanizm adını alır.

- Ayrıca, Orta Çağ'dan modern zamanlara, Rönesans dönemine geçiş olarak adlandırılmaktadır."

İnsan, kendi varlığının, aklının ve bir anlamda özgürlüğünün karşısında bulunan yaklaşık bin yıl süren Orta Çağ Skolastik zihniyetinin karşısında, merkezi bir öneme sahip değildi. Bunu değiştiren hümanizm, Rönesans ile ilişkisi bakımından adeta Antik Yunan düşünürlerine dönüş demektir. "Yunan'ın Hristiyanlaşmamış aklını kullanarak bir dünya yaratma çabalarına duyulan bir hayranlık" (Güneç, 2020:72) insanın kilise karşısındaki aciz ve edilgen rolünü değiştirebilecek güce sahipti. Rönesans'ın yeniden doğuş anlamına gelmesi de esasen bu öze yani daha önce bir kez ortaya çıkmış, eski Grek ve Roma kültüründeki özgür düşünceye geri dönüşü temsil etmektedir (Çelik ve Uslu, 2018:5-6). Kolomb gibi kaşifler, Giotto, Michelangelo, da Vinci gibi büyük sanatçılar, Dante, Petrarca, Boccaccio gibi yazarlar, William Harvey, Copernicus, Kepler, Galileo Galilei gibi bilim adamlarının temsil ettiği bu dönem Rönesans'ın ardından hümanizmi ortaya çıkaran koşulları üretmiştir (Çelik ve Uslu, 2018:5). Böylece hümanizm "en genel anlamıyla insan aklını, etik ve adalet kavramlarını temele alan, batıl inanışları ve doğaüstü olan her şeyi yadsıyan bir dünya görüşüdür. Bu yaklaşım hümanizmin dünyevi (seküler) yorumudur" (Çelik ve Uslu, 2018:5).

Bu noktada hümanizmi tanımlamanın zorluğu ve bu tanımın hümanizmin diğer kullanım biçimlerini içerip içermeyeceği şüphesi öne çıkmaktadır. Davies hümanizmin bir eğitim metodu olarak, Friedrich Immanuel Niethammer tarafından 19.yy. başında, Orta çağdan beri beşerî bilimler olarak bilinenlere dayanan bir lise ve üniversite müfredatı olduğunu belirtmektedir (2008:10). Yunanca, Latince, bu dilleri konuşan halkların kültürü, devamında skolastik eğitim metodunun aksine felsefe, tarih gibi insani bilimleri öğretme amacıyla olan ve dönemin İtalya'sında cumhuriyetçi kent devletlerinde görülen pragmatik bir yeniden doğuşu temsil eden hümanizm, bir metot olarak Antik Yunan eserlerinin bir bütün halinde çevrilerek, metindeki özgür düşünme biçiminin yeniden ortaya çıkarılmasını hedeflemiştir. Tam da bu nedenle insanı

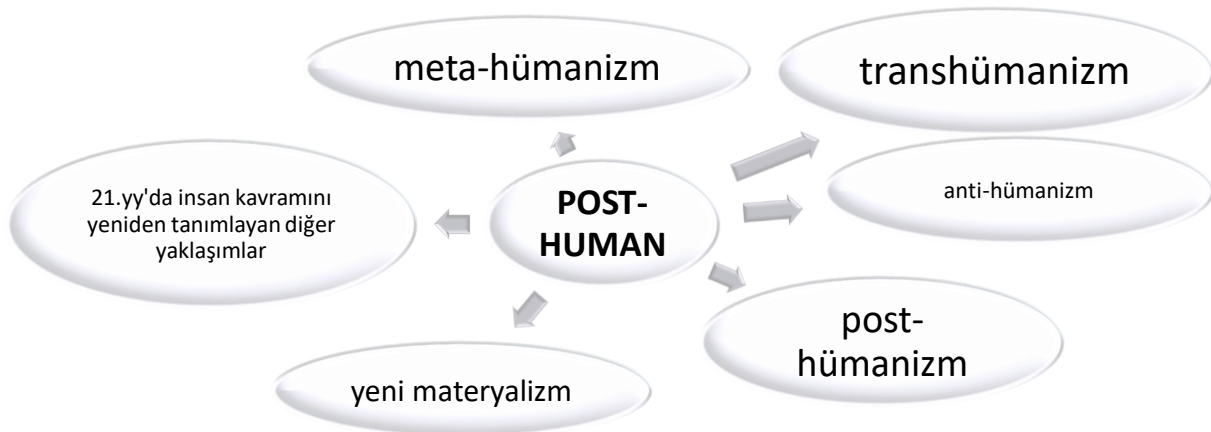
merkeze alan hümanizmin üretim noktaları edebiyat, sanat, felsefe, ahlak öğretileri, tarih gibi pek çok alandan oluşmaktadır.

Genel anlamda orta çağda kilise etkisinin altındaki edilgen insanın, dini liderlerin öğretilerinden bağımsız bir dünya kurgulama etkinliğine tanıklık eden ve diğer tüm araçların yerine, kendi sesini dinlemeye başladığını iddia edebiliriz. “Martin Luther’in 1505’te yirmi iki yaşında iken bir deniz yolculuğunda büyük bir fırtınaya” yakalanarak, St. Anne’den yardım dilemesinin, “ilk kez din adamlarının aracılığına gerek kalmaksızın ‘iman’ yoluyla Tanrı’ya sesini duyurabileceğini” öğrenmesi (Şenel, 1995:291) gibi, insanın kiliseye duyduğu güvenin sarsılması, kendisini yerleştirdiği toplumsal konumu etkilemiştir. İnsanın seküler anlayışa yönelirken, aydınlanma devrimi ve devamında modernizme giden yolda geçirdiği dönüşümün hümanizm ve Rönesans ile başladığını söyleyebiliriz. Peki post-hümanizm kendini hümanizmden nasıl ayırmaktadır?

1.1.Post-human Yaklaşımları

Post-hümanizm üzerine önemli eserleri bulunan filozof Francesca Ferrando, bu kavramın bir şemsiye kavram olduğuna işaret etmektedir (Ferrando,2013). Ferrando *post-human* kavramının çeşitli hareketlere ve düşünce okullarına atıfta bulunmak için bir şemsiye terim haline gelmesi nedeniyle şu şemayı oluşturmayı uygun görmüştür (Ferrando,2013):

Figür 1. Post-Human ve İlişkili Yaklaşımlar

Dolayısıyla felsefi, kültürel ve eleştirel post-hümanizm dahil; transhümanizm (diğerlerinin yanı sıra dışsalcılık, liberal ve demokratik transhümanizm çeşitleri); yeni materyalizmlerin feminist yaklaşımı, antihümanizm, metahümanizm, metahümaniteler ve posthumanity tartışmalarının hepsi post-human başlığı altında analiz edilebilmektedir. Transhümanizm hareketi insanın mevcut konumunu biyolojik ve teknolojik olası gelişmeler ile ilişkili olarak sorgulamaktadır. İnsani ilerleme kritik bir anlama sahiptir. Özgürlükçü transhümanizm, demokratik transhümanizm ve extropianizm gibi farklı akımlar, transhümanizmde bir arada bulunur (Ferrando, 2013:27).

Postmodernizmin çeşitli anti-hümanizm, transhümanizm ve post-hümanizm formlarına dönüşme biçimleri, eleştirel gerçekliği zorlamakla birlikte, nesneye ait varlık gibi alternatif gerçekçilik formlarına yeni bir dönüşü de içerir (Porpora, 2017).

Ferrando'ya göre post-hümanizm akademik bir bilgi olmasının ötesinde, bireyin varlığına ve düşünsel kapasitesine katkı sağlayacak bir kavramdır (2014). Akademik olarak kapsamlı bir içeriğe sahip olduğundan sosyoloji, felsefe, iletişim gibi farklı akademik alanlarda kullanılan bir kavramdır. Felsefi olarak bireyin kendi varlığına dair bir sorgulamayı da içeren postmodernizm, bu varlık tartışmasını mekân ve zamandan bağımsız gerçekleştiremediğinden kültürel ve tarihsel bir anlam da kazanmaktadır. “Mutlak bir ‘ötekilik’ yoktur; her şeyin birbirine bağlı olduğu ve içsel bir eylem potansiyeli taşıyan maddi bir ağda” birey var olmaktadır (Ferrando,2014). Kavramın zamansallığı, bireyin yıllar öncesinde örneğin modern dönemde tanımlanan niteliklerinin postmodern dönemde değişmesi gibi bir tarihsellik içermesinden kaynaklanır. Yine benzer biçimde küresel ısınmaya insanların eylemlerinin neden olduğu iddia etmek günümüzdeki zamana aittir. Kültürel niteliği ise günümüzdeki bireyselleşmiş veyahut kamucu nitelikler taşıyan toplumların özne tanımlarındaki farklılıklara benzer biçimde, ya da avcı toplayıcı topluluklardaki birey analizinde görülebilir. Bu tanımlarda birey tek başına ele alınan değil, sosyolojideki özne kavramına daha uygun, yani toplumsal yapılarla ilişkili olan bir biçimdedir. *Post-human* kavramındaki *human* da özneye benzer biçimde toplumsal bir nitelik içermektedir. Çünkü tarihsel ve kültürel süreçte hem değişen hem de değiştiren bir niteliğe sahiptir.

Post-hümanizmin esasen toplumsal cinsiyetçiliğin ve özel olarak da feminizmin düşünsel kaynaklarından beslendiğini iddia eden Ferrando, Bostrom'a benzer biçimde, eleştirel bir söylemin sonucu olarak analiz ettiği posthumanizmin geleceğine dair olumlu bakmaktadır (2014): Batı toplumunda 1970'lerde erkek, beyaz, heteroseksüel, fiziksel olarak yetenekli ve mülk sahibi niteliklerine sahip olanlar birey- insan muamelesi görmekteydi. “Doğa / kültür, kadın / erkek, siyah / beyaz, eşcinsel / hetero” gibi ikililikler birey ve onun karşısında bir diğerini yaratmıştır ve bu ikili durum siyasi söylemlere de yansıtılmıştır (Ferrando, 2014). 1990'lardaki feminist söylemlerinde de etkisiyle siborg gibi herhangi bir orijini bulunmayan ve bu ikililiklerden hiçbirine ait olmayan anlamına gelen bir ifade üretilmiştir (Ferrando, 2014).

Post-hümanizmdeki feminist söylemin kökeni Simone de Beauvoir'ın “insan, kadın doğmaz, kadın olur.” ifadesinden köklenmiştir (Braidotti, 2018:13). Çünkü toplumsal cinsiyet algısı, bireyin doğuştan kazandığı tamamen insani nitelikler içeren bir doğal unsuru değil; sonradan ve toplum tarafından üretilen, inşa edilen bir kategori biçimidir. Post-hümanizm cinsiyetçi analize kaynaklık teşkil etmesine karşın, transhümanizm bilim ve teknolojinin birey kavramının yeniden biçimlendirilmesi ve böyle bir düzenlemenin insanın evrimini telafi edilemez bir şekilde etkileyeceği varsayımına dayanmaktadır.

Post-hümanizmin eleştirel, kültürel ve felsefi analizleri yapılmaktadır. Post-hümanizm, transhümanizmden farklı olarak şunu önermektedir: *post-human* olmak için farklı bir gezegene gitmene, gelişmiş bir teknolojik aygıtın biyolojik parçanın olmasına veyahut geleceği beklemene gerek yoktur (Ferrando, 2013). Bu yalnızca varoluşsal bir algı ve değişim gerektirdiğinden, şu anda da olmak mümkündür. Ferrando bilimsel konferanslarına başlarken “Ben bir post-hümanistim.” diye başlamaktadır. Felsefi varoluşsal sorusunun devamında sosyolojik bir toplumsal varlığı eklemek mümkündür. Tüm ırksal, tarihsel ve kültürel koşullarından arındırılmış bir insan tanımının olmadığını gördüğümüzde, sosyolojik olarak toplumsal katmanlaşmanın, statülerin, iktidar yapılarının veya dini liderlerin tanımladığı *normal-ideal insan ile diğeri* arasındaki ilişkiyi görmek mümkün hale gelmektedir. Bu anlayış post-hümanizmin kölelik, cinsiyetçilik, ırkçılık gibi ayrımlarıyla nasıl *daha az insan* olan insanlar tanımladığını göstermektedir. Yerel- göçmen, kapitalist-işçi, erkek-kadın, Batı- Doğu ikililikleri nihayetinde *ben* ve *diğer* söylemini meşrulaştırmaktadır. Böylece post-hümanizm sosyal düzen, sosyalleşme, toplumsal katmanlaşma kavramlarının tümüyle ilişkili hale gelmektedir. Sosyolojide tam olarak post-hümanizmi karşılamasa da *normal* ve *normal olmayan insan*

tanımını Goffman damgalama teorisinde ortaya koymuştur (Goffman, 2014). Normal ve damgalı üzerinden yaptığı analizde Goffman (2014) bu ayrımın yalnızca bakış açısının ürünleri ya da üretilmiş gerçeklikler olduğunu ortaya koymaktadır.

Transhümanizmle ilgili temel figürlerden biri Nick Bostrom'dur (Wolfe, 2010:13). Oxford'lu filozof Bostrom, insan biyolojisine dair teknolojik gelişmelerin neden olduğu etik konularını incelerken iki temel ayrım yapmaktadır (Bostrom, 2005a): transhümanizm ve biyo-muhafazakarlık. Transhümanistler insan bedeni ve genetik aktarımındaki teknolojik gelişmeler devam etmesi ve bu etik tartışmasının teknoloji kullanan birey tarafından yapılmasını savunurken; içlerinde Leon Kass, Francis Fukuyama, George Annas, Wesley Smith, Jeremy Rifkin gibi yazarların olduğu biyo-muhafazakârlar bu tür gelişmelerin insan onuruna zarar verdiği ve sonucunda insanlık-dışı bir noktaya evrilebileceği kaygısı taşımaktadırlar (Bostrom, 2005a). Bu tartışmalar öznenin kimliksel ve ahlaki niteliklerini kökten değiştirebilecek sonuçlara evrilebileceği gibi, gazeteci ve yazar Joel Garreau'nun tarifine benzer biçimde "insanın entelektüel, fiziksel ve duygusal yeteneklerinin artırılması ve hastalığın, gereksiz acıların ortadan kaldırılması ve yaşam süresinin dramatik bir şekilde genişletilmesi" (Wolfe, 2010:13) biçiminde sonuçlanarak günümüzde bilinen insan-özne niteliklerinin kesin biçimde değişmesi anlamına da gelebilmektedir. Transhümanizm çalışmaları toplumdaki değerlerin sorgulanmasına ve çeşitli etik tartışmalara neden olmuştur (Meulen, 2010; Bostrom, 2005b).

Bostrom teknolojik ilerlemelerin *post-human* olmaya doğru geçirdiği dönüşümü olumlu bir anlam yükleyerek analiz etmiş; bireylerin "insanlık dışı" bir duruma evrilmesinin insanlığın kendisi için olumlu sonuçlanabileceğini iddia etmiştir (Bostrom, 2008). Bu görüşünün kaynağını "insan türünün 'insanlık dışı' bir aşamaya gelmeden önce soyu tükenme olasılığı çok yüksektir" ve "neredeyse kesinlikle bir bilgisayar simülasyonunda yaşıyoruz" iddialarıyla temellendirmektedir (Bostrom, 2003). Bu iddialar tartışmaya açık olmakla birlikte, post-hümanizm ile hipergerçekliğin ilişkisini kurmak bakımından önem taşımaktadır. Çünkü teknolojik gelişmeler bireyin gerçeklik algısını geri dönülemez biçimde değiştirmektedir. Teknolojinin bunu nasıl yaptığına dair en uygun açıklama Baudrillard tarafından yapılmıştır. Ayrıca transhümanizm tartışmalarının felsefi kökeninde, Nietzsche ve üstinsan (*Overhuman - Übermensch*) kavramlarına da atıf yapıldığı görülmüştür. Bu noktada bahsi geçen düşünsel kaynaklara kısaca değinmek yerinde olacaktır.

2. Posthümanizm ve Transhümanizmin Düşünsel Kökenleri

Postmodernizmin bir süje olarak tartışılabilmesi, onun gerçeklik algılarının analizini sağlamıştır. Postmodernizmdeki gerçeklik tartışmalarının en önemli teorik çerçevesini Baudrillard kurmuştur. Hipergerçeklik gerçeğin taklidinin (modernitenin) yeniden taklit edilmesiyle (postmodernite) üretilmiş, öznenin yorumlama gücüne ve yetersiz zamanına atfedilmiş, içeriğinden ziyade görünüşüne odaklanarak rasyonel aklın yerine göze ve duygulara hitap etmeyi hedeflemiş bir yeni toplumsallık biçimidir. Baudrillard'a göre "Bir köke ya da bir gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesine hipergerçek yani simülasyon denilmektedir (2011:17). Dolayısıyla yeniden üretilen şey, bir gerçekliğin taklidi değil, taklidin yeniden taklit edilmiş halidir. Bu seviyede artık "gerçeğin sonsuz sayıda yeniden üretimi mümkün" olduğundan (Baudrillard, 2011:18), postmodern durumdaki "büyük anlatılar ya da nihai zeminlerden kuşku duyan düşünce tarzı" (Eagleton, 2011:9) bu kaygan ve müphem zeminden beslenmektedir. Bu noktada hipergerçekliğin niteliğine ilişkin açıklamaları derinleştirmek gereklidir. Çünkü hipergerçeklik basit bir taklitten öte, kendi gerçeklik göstergelerini üreten, hakikatle bir ilişkisi kalmayan "sentetik bir şekilde üretilmiş gerçek"lik (Baudrillard, 2011:20) olarak postmodernizmle derin bağlara sahiptir. Postmodernizmin gerçeklik analizi post-truth olarak şekillenmiş, bir anlamda bireyin kendi akli ve bilme cesareti

yoluyla bir gerçeklik arama macerasından vazgeçmesi olarak somutlaşmıştır. Dolayısıyla nesnel bir gerçekliğin tartışmaya açılması, hipergerçekliğin teorik analizinin sosyal hayattaki karşılığına dönüşmektedir. Eğer nesnel gerçekliğin varlığını tartışmaya açıp, inşa edilmiş bir olgu olduğunu kabul ediyorsak; postmodernizmin rasyonel bilgi yerine duygulara hitap eden bir hipergerçeklikler dünyasından beslendiğini kolaylıkla iddia edebiliriz. Hipergerçekliğin yapısını Baudrillard şu örnekte somutlaştırmaktadır (21-22):

“Bir hastalığı simüle eden kişi ise kendinde bu hastalığa ait semptomlar görülen kişidir (Littre). Öyleyse ‘mı’ gibi yapmak (feindre) ya da gizlemek (dissimuler) gerçeklik ilkesine bir zarar veremez, yani bunlarla gerçeklik arasında her zaman açık seçik, gizlenmeye çalışılan bir fark vardır. Oysa simülasyon bu ‘gerçekle’ ‘sahte’ ve ‘gerçekle’ ‘düşsel’ arasındaki farkı yok etmeye çalışmaktadır. Simüle eden kişi gerçekten hasta mıdır, değil midir? Çünkü bu insan gerçek semptomlar üretmektedir. Simüle eden kişiye ne hastasın ne de değilsin denebilmektedir. Bu kişiyi nesnel bir şekilde hasta ya da sağlam olarak değerlendirebilmek mümkün değildir. Hakiki bir hastalık olup olmadığı anlaşılabilen bu şey, psikolojiyle tıbbın elini kolunu bağlamaktadır. Çünkü bütün ‘semptomlar’ üretilebiliyorsa ve bir hastalığa ait “semptom” ‘doğal’ bir olgu olma özelliğini yitirmişse o zaman her hastalığın simüle edilebileceğini hattâ edilmekte olduğunu düşünebiliriz. Ama o zaman da tıbbın bir anlamı kalmamaktadır çünkü tıp yalnızca nesnel nedenlerini belirleyebileceği ‘gerçek’ hastalıklarla ilgilenmektedir”.

Bu sorgulama halindeki gerçeklik ile taklidin içe geçmiş ve birbirini üretmeye başlamış kompleks ilişkisi, hipergerçekliğin üretim alanıdır. Gerçekliğin varlığını dahi sorgulamadığımız bu aşamada, gerçek anlamı atfettiğimiz şeyler birer simülakr haline gelmiştir. Nihayetinde tüm taklitlerin nihai hedefi simülakr olabilmek, tam bir gerçeklik hissi yaratabilmektedir. İşte simülasyonun tüketim toplumu ile ilişkisi bu noktada başlamaktadır. “İnsan, etkinliğinin ürünleri olan nesnelere tarafından kuşatılmış toplumda, tüketmek, bolluğun, bereketin, ilerlemenin ve elbette ki son aşamada demokrasinin gereği haline gelmiştir” (Çelik, 2018:63).

Böylece tüketim süreci birtakım ihtiyaçların karşılanmasından öte, simgesel anlamlar içeren bir gösteriye dönüşmekte ve tüketilen ürünün nasıl tüketileceği, ürünle ortak bir konsensüsle satın alınmaktadır. Debord’un tüketimdeki gösteri kavramı, günümüz yeni kamusal alanları olan sosyal medya mecralarındaki “sunum”lara karşılık gelmektedir: birbirine benzeyen fakat her tüketicinin kendini en özel ve en kreatif bulduğu, tüketim öncesinde diğerlerinin beğenisine sunulanlar gösterinin ta kendisidir” (Çelik, 2018:71). Bu gösteri hali sanal toplumdaki kurumsal yapıların birer simülasyon olmaktan öte, artık kendi gerçekliklerine sahip hale gelmiş ve sanal toplumsallık kendi öznesini üretmiştir. Baudrillard’ın tüketim alışkanlığı bakımından incelediği özne, postmodernizm içerisinde değişmiş; modernizmdeki bireyden farklı bir kimliğe bürünmüştür. Hem tasvir edilen hipergerçeklik hem de simülasyon ortamı, *post-human* kavramıyla ilişkilidir. Yarı-insan, siborg kavramlarının transhüman içerisinde ve bir tür simülasyon ile ilişkili olarak varlığının sorgulanması, Baudrillard’ın gerçeklik algısına uymaktadır. Çünkü gerçek hem artık taklit etmenin ötesine kendi gerçekliği üreten bir sahteliğe dönüşmekte, hem de öznelere kabulü ve anlamlandırmasıyla bir üretilmiş gerçek haline gelmektedir.

Bu çalışmanın uygulama kısmındaki film analizinde bahsi edilmeyecek olmasına karşın, Nietzsche’nin üstinsan kavramının transhümanizmle ilişkisine değinelim. Çünkü Bostrom Nietzsche’yi transhümanist hareketle ilişkilendiren söylemler hakkında eleştirel bir tutum

takınmaktadır. Nietzsche “Avrupalı hümanist öznenin metafizik olarak sabit ve evrensel geçerliliğe sahip sağduyusuyla insan doğasına atfettiği aşikâr konumunun sonunun geldiğini” iddia etmiştir (Braidotti, 2018:17). Post-hümanizmin bir başka yönüne dikkat çeken Babich’a göre, bu üstinsan halinin zaman zaman ölümsüzlük peşinde koşan dini veya sürekli genç kalmak isteyen popülist bir karşılığı olduğu gibi; Nazilerin de kullandığı ırksal bir içeriğe de kolaylıkla evrilebilmektedir (Babich, 2015:45). Özellikle kozmetik sektörü ve gelir dağılımı piramidinin en üstündekiler teknolojik gelişmelere erişme olanağı dikkate alındığında, Broom’un pek yanlış olmadığı fakat ayrıntılı bir şekilde izah ettiği biyo-muhafazakâr düşüncenin akla gelmesi olasıdır. Bostrom, Nietzsche’yi transhümanist hareketin atası olarak görmenin hatalı olduğunu, Nietzsche’nin vizyonu ile transhümanizm arasında yüzeysel bir benzerlik olduğunu belirtmişse de, *post-human* ile *over-human* (insanüstü) kavramlarının ortak nitelikleri olduğunu belirten çalışmalar da mevcuttur (Sorgner, 2009). Bununla birlikte, Nietzsche’nin aklında olan şey, teknolojik dönüşüm değil, istisnai bireylerde (Hıristiyanlığın hayat kurtaran “köle ahlakının” üstesinden gelmek zorunda kalacağını düşünen) bir tür yükselen kişisel büyüme ve kültürel arıtma idi (Bostrom, 2005a). Nietzsche vizyonu ile yüzey seviyesindeki bazı benzerliklere rağmen, transhümanizm, aydınlanma düşüncesindeki kökenleri, bireysel özgürlüklere verdiği vurgu ve tüm insanların ve diğer canlıların refahı için insancıl endişesi sebebiyle Nietzsche’den ziyade İngiliz liberal düşünür ve faydacı olan çağdaş Stuart Mill ile daha çok ortak noktaya sahiptir (Bostrom, 2005a). Transhümanistler insan doğasını devam eden bir çalışma olarak görmektedirler ve bu yaklaşım Nietzsche’nin güç istencindeki insan ve diğer tüm varlıklar için her şeyin sürekli olarak bir değişim geçirdiğini ima eden yaklaşımıyla uyumaktadır (Sorgner,2009:30).

Post-human kavramı şemsiye bir kavramdır. Dolayısıyla içerisinde diğer pek çok bilim dalıyla ilişkilendirilebilecek görüşü barındırmaktadır. Tüm bu görüşleri açıklamak bu çalışmanın hacmine de amacına uygun değildir. Fakat analiz edilecek filmin teorik çerçevesinin sınırlarını çizmek adına, şu noktayı belirtmek gerekir: Post-hümanizmdeki özne ve diğeri arasındaki karşılıklık ile, transhümanizmdeki yarı-insanlar topluluğunun bir simülasyon içerisinde bir araya gelerek ürettiği hipergerçek toplum; film analizinin genel teorik şemasını oluşturmaktadır.

3. The Bothersome Man Filmi Analizi

3.1. Metot ve Film Künyesi

Bu çalışmada aşağıda bilgileri bulunan The Bothersome Man (Den brysoommemannen) filmi analiz edilmiştir. Film analizlerinde göstergebilimsel analiz (Zorlu vd., 2017), Greimas’ın eyleyenler örnekçesi (Güneş ve Baylan, 2016) veyahut filmi izleyen katılımcılar ile yapılan nitel görüşmeler (Serttaş,2014) gibi iletişimsel metotlar kullanılabilir. Fakat bu çalışmada postmodernizm, modernizm eleştirisi, post-hümanizm kavramları üzerinden teorik tartışma gerçekleştirileceğinden görseller eşliğinde bir içerik analizinin yapılması uygun görülmüştür. İçerik analizi geniş araştırma araçları sunan; nispeten yapılandırılmamış verileri anlamlar, sembolik nitelikler ve iletişim rolleri bakımından çok yönlü analize imkân veren ve bu kombine haliyle diğer yöntemler arasında benzersiz bir araştırma metodudur (Krippendorff, 2018:51). Böylece hem iletişim nitelikleri, görseller ve ilgili söylemler analize dahil edilmekte hem de bu çalışmada olduğu gibi belirli teorik arka plana sahip analizler için daha uygun olmaktadır.

Norveç sinema sistemi, kamu kurumlarının ağırlıklı olarak etkin olduğu, medya ve kültür politikaları ile çerçevelenmiş ve bir üretim mekanizması olması bakımından Batı sistemindeki sinema sektörlerinden ayrılmaktadır (Asbjørnsenve Solum, 1999). 19 yy. sonunda Norveç’te doğanın ulusal kimliği temsil eden bir simge biçiminde mitolojik bir temsile kavuşması ve

“ulusun söyleminde Norveçliliğe eşit olan tekrarlayan bir sembole” dönüşmesi çağdaş Norveç filmlerine daha karmaşık bir şekilde de olsa yansımıştır (Henlin-Stromme, 2012). Eriksen’a göre Norveç kimliği kentli olmanın öncesinde kırsalda temellendirilen bir köken içermektedir (1993:10). Öyle ki Norveç halkının yabancılar tarafından tasvir edilirken Norveçlilerin arkadaş olmalarının zor olduğundan, kişisel alanlarını kıskançlıkla koruduklarından ve yabancılarla karşı karşıya kaldıklarında endişeli olduklarından şikâyet edildiğini belirten Eriksen; “çoğu Norveçlinin, sarhoş olmadıkça veya bir sebepten ötürü ya da gerçekten yapmak zorunda olmaları durumunda yabancılar nadiren hitap ettiği iddia edildiğini” yazmaktadır (1993:10). Bu durum Norveç’in yaşam biçiminin yakın zamandaki kırsal kökenleriyle ilişkili olabileceği, yabancılar şüphe ile muamele etmenin ve her bireyin samimi olarak tanıdığı az sayıda arkadaşının bulunmasının toplumsal yapıyı şekillendirdiği düşünülmektedir. Bu durumun dolaylı bir sonucu kent yaşamındaki yabancılaşma, kayıtsızlaşma ve minimum seviyede iletişim halinin sergilenmesine kaynak olabilmektedir.

Bu çalışmada incelenen film de konusu itibarıyla modern kent yaşamındaki yabancılaşmaları, bireylerin içerisinde kendi isteğiyle dahi ölemediği bir simülasyona nasıl uyum sağla(ma)dıkları üzerine ayrıntılı biçimde düşünülmüş, görselleriyle modernite eleştirisinin fotoğraflarını çekmiştir. Çalışmanın teorik bölümünde incelenen *post-human* çağdaki öznenin hali, filmin başrolündeki Andreas’ın genel yaşam düzenini açıklamak için kullanılmıştır. Artık yalnızca modernizmden postmodernizme geçiş değil, öznenin biyolojik ve sosyolojik durumundaki değişimler de analizlere dahil edilmektedir. Çünkü günümüz teknoloji ve iletişim çağında tek değişen bireyin gerçeklik algıları, çoğulculuk anlayışı, post-truth söylemlere olan inancı değil, bizatihi öznenin kendisi, biyolojik varlığı ve sosyolojik konumu önemli bir değişim geçirmektedir. Bu çalışmanın amacı da bu değişimleri teorik ve analiz edilen film üzerinden uygulamalı olarak ortaya koymak ve öznenin yeni durumunu tartışmaya açmaktır.

Filmin Künyesi

Yönetmen: Jens Lien

Yapımcı: Jørgen Storm Rosenberg

Senarist: Per Schreiner

Oyuncular: Trond Fausa Aurvåg, Petronella Barker,

Per Schaanning

Müzik: Ginge Anvik

Görüntü Yönetmeni: John Christian Rosenlund

Kurgu: Vidar Flataukan

Yapım Yılı: 2006

Ülke: Norveç | İzlanda

Dil: Norveççe

3.2. The Bothered Man Filminin Görsel Destekli Özeti ve Teorik Analizi

Fotoğraf 1. Giriş Sahnesi

Filmin giriş sahnesinde Andreas kırklı yaşlarındadır ve (başrol oyuncusu Trond Fausa Aurvåg) gri ve tonlarından oluşan bir metro istasyonunda mutsuz bir ifade ile görülmektedir. Arka planda rahatsız edici bir duygusuzlukta ve birkaç dakika boyunca öpüşen bir çift bulunmaktadır. Bu sahne Andreas'ın gelmekte olan trenin önüne atlayarak intihar ettiği bir giriş niteliğinde olup, bu sahneden sonra kahramanın ölmediğini; aşağıda görselde görülen, cennet ve cehennem metaforları arasındaki ayrım noktasını araf'ı temsil eden yere tek yolcu olarak eski bir otobüsle getirildiği görülmektedir.

Fotoğraf 2. ve 3. Araf

Bu sahnede otobüsten indiğinde intihar ettiği zamandan sonra belirli bir süre geçtiğini kıyafetleri ve sakallarından anlamaktayız. Bu ara bölgede her geleni “hoş geldin” pankartıyla karşılayan ve gelenleri arabasıyla şehre, yeni evine götüren ve onlara yeni işlerinin adresini veren bir aracı bulunmaktadır.

Fotoğraf 4 ve 5: Yeni Bir Ev ve İş Hayatı

Andreas şehirdeki bir inşaat şirketinde muhasebeci olarak görevine başlamış ve kendisine verilen anahtarlarla dairelerine girerek yerleşmiştir. Anlam veremediği fakat kayıtsız bir sorgulamayla ara ara düşündüğü sorular, yaşadığı şehrin toplumsal yapısını analiz edebilmesine olanak sağlamış ve bir süre sonra da başarılı bir uyum sergilemiştir. Fakat yine de sorgulamaları devam etmektedir. Sorgulamasını önce kendi varlığından başlayarak yapmakta, parmağını keserek ne olacağını merak etmektedir. İş çıkışında gördüğü bir intihar olayı onu etkilemiş, etraftaki insanların bu duruma kayıtsızlığı kuşkularını artırmıştır. Bu arada yenilen yemeklerin ve hayatın tatsız olduğuna dair tanımadığı insanların konuştuğuna tanık olmuştur.

Fotoğraf 6 ve 7: Varlığa Dair Sorgulamalar

Hastane veya ona benzer bir kuruma nasıl olduğunu hatırlamadığı bir şekilde götürülen Andreas, uyandığında parmağının yerinde olduğunu, üstelik dikiş izi dahi bulunmadığını fark etmiş; sorgulamalarına bir ara vermiş, işine odaklanmış, yeni bir araba almış, sevgilisiyle daha büyük bir eve taşınmıştır.

Fotoğraf 8. Toplumsal Uyum

Andreas içerisinde bulunduğu maddi imkanlara karşın duygusal bir boşluk hissetmektedir. İş yerine yeni gelen bir kadına âşık olduğunu düşünmektedir. Birlikte gittikleri sinemada filmdeki duygusal sahneye karşın Andreas dışında kimsenin ağlamadığını ve etkilenmediğini görmekteyiz. Yeni tanıştığı kadın için romantik bir gece planlayan ve birlikte yaşadığı kız arkadaşına ayrılmak istediğini söyleyen Andreas, bu kadının başka ilişkileri de olduğunu ve kendisine düşündüğü gibi âşık olmadığını öğrenmiştir. Bu aşamada intihar sahnesi yeniden yaşanmaktadır.

Fotoğraf 9. Başa Dönüş: Transhümanizmin somut hali

Andreas bu kez denediği intihar girişiminde üzerinden defalarca metro geçmesine rağmen ölmemiş, şehrin sağlık görevlilerine benzer birileri tarafından sokakta bulunmuştur.

Fotoğraf 10. Ölümün ve Kaçışın İmkânsızlığı

Filmin önemli temalarından biri Andreas'ın işe giderken yol üzerinde duyduğu müzik sesidir. Bir binanın bodrum katından gelen sesin peşinden giden Andreas, orada yaşayan göreceli olarak daha yoksul Hugo ile tanışır ve birlikte sesin geldiği duvarda delik açmaya başlarlar. Delik büyüdükçe etrafa kimsenin karşı koyamadığı bir koku yayılmaktadır. Sonunda Andreas elini delikten içeri sokarak izleyiciye *diğer tarafta* ne olduğunu göstermektedir. Bu sahnede diğer tarafın renklerinin canlı olduğunu, deniz dalgası sesi ve çocukların kahkahalarının duyulduğunu görmekteyiz. Burası bir ailenin mutfağına benzemektedir ve Andreas eline bulaşan pastayı ağzına götürdüğünde, hayatında ilk kez tat aldığını hissetmektedir. Güvenlik görevlileri Andreas'ı alıp götürürler ve delik beton ile sıvanarak diğer tarafa geçiş yasaklanır.

Fotoğraf 11.ve 12. Diğer Taraf (The Other Side)

Şehrin yöneticileri Andreas'ın herkesin huzurunu kaçırdığı, mevcut düzene uyum sağlayamadığı, genel huzuru bozduğu, çeşitli ve hatalı arayışlar içerisinde olduğu konusunda hemfikirdiler. Andreas alınan kararlarla birlikte filmin en başındaki araf bölgesine geri getirilir ve gelen otobüse zorla ve bagaj kısmına bindirilir. Ne kadar sürenin geçtiği bilinmemektedir. Andreas uyandığında karlarla kaplı bir yerde olduklarını fark ederek otobüsten inmektedir. Otobüs devam eder ve film sonlanır.

Fotoğraf 13. ve 14. Yeni Bir Başlangıç: Cennet ya da Cehennem

3.3. The Bothersome Man Filminin İçerik Analizi

Bir nitel analiz biçimi olarak içerik analizi için gereken veriler gözlem yoluyla elde edilmiş, filmdeki anlatı kuramsal yapıyla ilişkili olarak ele alınmıştır. Üretilen kodlar hem teori hem de araştırma nesnesi bir arada düşünülerek üretildiğinden içerik analizindeki üç temel yaklaşımdan yönlendirilmiş içerik analizinin kullanılması uygun görülmüştür. Kodların veriden üretildiği konvansiyonel içerik analizi ve anahtar kelimelerle başlayan özet içerik analiz (Hsieh ve Shannon,2005) bu çalışmada kullanılmamıştır. The Bothersome Man filminde post-hümanizm ve trashümanizm sorgulaması için aşağıdaki tematik analiz kullanılmıştır.

Tablo 1. Nitel Temalar

Post-hümanizm	Transhümanizm	Postmodernizm
Yabancılaşma	Mekanikleşme	Belirsizlik
Öteki taraf- ötekileşme	Duygusuzluk	Yabancılaşma
Doyumsuzluk	Ölmeyen, yaralanmayan, ağlayamayan, sevinç çığlıkları atamayan, donuk birey	Kayıtsızlık
İnsan dışı zamansallık	Tipik özne bedeninin reddi	Duygusuzluk- Bağlan(a)mama
Parçalara ayrılmış, geçici, süreksiz ve uyumsuz özne		Doyumsuzluk

Filmde analiz edilen teorik çerçeve, öznenin ölümsüzlüğü, değişen bedenselliği, ötekileşmesi, geçici, süreksiz ve uyumsuz varlığıyla öznenin sorgulanan konumu üzerinden oluşturulmuştur. Filmde değişen öznenin konumu ilk olarak filmin başrol oyuncusu Andreas tarafından sorgulanmaktadır. Andreas'ın toplumsal yapıyı sarsmaktan cezalandırıldığını muhakkaktır. Son sahnede izleyicinin anlam üretimine bırakılan mefhum, cennet ve cehennem kavramlarının kültürel ve hatta bireysel niteliğidir. Andreas'ın gönderilme sahnesinde yönetici grup, burada mutlu olduklarını ve Andreas'ın neden mutlu olmadığını bir türlü anlamadıklarını belirtmektedir. Ulaşılmak istenen diğer tarafından lezzetli yemeklere sahip, çocukların

bulunduğu ve müzik ve deniz sesi gelen bir yer olarak tasviri her türden teorik tartışmaya açıktır. Öte yandan Andreas'ın kısa sürede yüksek bir gelir, lüks bir ev ve son model bir araba sahibi olması, güzel ve bakımlı bir partnerinin bulunması, duygularının peşinden koşmasını engelleyememiştir. Kapitalizm, sürekli bir düzen, işleyiş ve bireye ihtiyaç duymayan sistem eleştirisi de filmin diğer söylemleri arasındadır. Şehre gelen kişinin kimliği, niteliği, zevkleri, yetenekleri önemsizleştirilmiş, farklılık yadırganmış, sıradan ve sistemin devamlılığına katkı sağlayan koşulsuz itaat öne çıkarılmıştır. Bir modernizm eleştirisi olarak da bakılabilecek olan filmde, tüketim alışkanlıklarının bireyin ruhundaki doyumsuzluğun bir sonucu olduğunu savunan Marksist görüşlere uygun bir sonucun yanı sıra, Fordist tüketim anlayışının ve tek tipleştirici umursamazlığın da resmini görmek mümkündür.

Filmin içeriği sosyolojik bakımdan önemli toplumsal tasvirler sunmaktadır. Öznenin sorgulanan varlığı, toplumsal yapılarla kurduğu ilişkiler ve toplumsal düzenin bizatihi kendisi problematiktir. Özellikle tüketim konusunda belirtilmesi gereken husus, gösterişçi tüketim teorilerinin analizinin bu filmdeki toplumsal yaşama uygun olmayışıdır. Ev tasarımları, iş yerleri, kıyafetler, sokaklar, bina tasarımları kısacası toplumsal yaşamın tüm aşamaları abartısız ve sade bir görüntü sergilemekte; aşırı bir tüketimden bahsetmek imkânsızlaşmaktadır. Bu analiz yönetmenin veya senaristin kültürel kodlarından beslendiğini göstermektedir: İskandinav yaşamın eleştirisinde duygusuz ve sıradanlığın yer almasına karşın, tüketim tercihlerine bağlı olarak sosyal statü temini ve sosyal tabakalaşmada ekonomik güce bağlı sınıfsal analiz yer yoktur. Eşitsizlik veya yoksulluk en azından bu filmdeki toplumsal yapının bir sorunu değildir. Bu toplumsal yapıdaki niteliklerin en önemlisi bir simülasyon içerisinde yaşamalarıdır.

Post-hümanizmde bireyin varlığına dair yapılan felsefi sorgulamalarda, *idealize edilmiş ve toplumsal kabul görmüş insan* ve *öteki* üzerinden yaratılan ikililikler bulunmaktadır. Andreas bu sanal toplumun *ötekisidir*. Normal olan diğer toplumsal üyelere uyum sağlayamamış, sorgulamalarının ardı arkası gelmemiştir. Bu filmde bir öteki daha bulunmaktadır: duvardaki delikten erişilen, müziği dinlenen ve yemek kokuları alınan *öteki taraf*. Bu öteki taraf, idealize edilmiş bir iyi, huzur veya cennet metaforu taşımakla birlikte, *bu tarafta* yaşayanların da kendilerini mutlu hissetmeleri nedeniyle bir ikililik de taşımaktadır. Filmin sonunda isyankâr – düzen bozucu Andreas'ın gönderildiği yer ise üçüncü bir taraf, *diğer taraf* niteliği taşımaktadır. Bu diğer tarafın cennet veya cehennem olma olasılığı izleyiciye bırakılmıştır.

Andreas'ın içinde yaşadığı toplumdaki ikililikler post-hümanizmdeki tarihsel ve kültürel nitelikleri içermektedir. Toplumun gelir düzeyi, evleri, kıyafetleri, yemek sofraları, bireylerin en mutlu hallerindeki coşkuz ve sakin tavır, en üzgün hallerindeki kayıtsız ifade, mekanikleşmiş, umarsızlaşmış bir düzen ve huzur algısı, bunların hepsi ilgili ülkenin kültürel niteliklerine dair eleştiriler ve vurgulamalardır. Bu toplumdaki bireyler ölmeyen, yaralanmayan, ağlayamayan, sevinç çılgınlıkları atamayan, donuk transhüman'lardır. Bu gerçekliğin bazı sınırlarının bulunduğu, en sonuna kadar gidilse Truman Show benzeri, bir kâğıt duvara çarpılacak hissi, birileri tarafından yaratılmış hipergerçekliğin sahne şovudur. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli ayrım şudur: Andreas'ın toplumundaki yöneticilerden olan kadın, Andreas'a "biz burada mutluyuz" demektedir. Bir anlamda senin fark ettiğin mekanikliğin farkındayız ama biz mutluyuz, biz mutlu olmayı tercih ettik alt mesajını içeren bu söylem; önemli bir soruyu akla getirmektedir. Eğer bireyler mutlu hissediyorsa, onların siborg veya yarı-insan veya insan olmalarının, bir simülasyonun ya da bir dağ köyünün içinde yaşamalarının önemi var mıdır? Sosyolojik olarak kişi başına düşen milli gelir, yoksulluk, fırsat eşitsizliği, toplumsal tabakalaşma, eğitim, sağlık, adalet, güvenlik gibi kamusal malların dağıtımında eşitlik gibi pek çok teorik ve uygulamalı analizler sonucunda insan onuruna yakışır bir yaşam tasavvur etmekteyiz. Bireyin kendini mutlu hissetmesinin, tüm diğer etkenlerin etkisini ortadan kaldırdığını iddia edememekle birlikte şu soruyu sormamız gerekir: Andreas'ın

toplumu gibi yoksulluğun, işsizliğin, evsizlerin olmadığı ve fakat diyelim ki bireylerin transhüman olduğu bir yaşam terk edilmeli midir, sorgulanmalı mıdır? Bir anlamda kahramanı da sorgulayarak şunu düşünebiliriz: Andreas bu sorunsuz toplumu neden terk etmeye çalışmaktadır, daha iyiye ulaşacağına dair bu içsel inanç nereden gelmektedir? Örneğin başta kendinin gelen müzik sesinden etkilendiği, devamında Hugo ile duvarda açtıkları delikten gelen kokunun etkisinde kaldığı ve bir kolunu sokarak eline geçen tatlıyı-yemeği yerken haz duyduğu, ilke kez yediği bir şeyden tat aldığı düşüncesindeki Andreas; duvarın arkasındaki yaşam hakkında hangi bilgilere sahiptir? Pekâlâ, gelen çocuk sesleri, deniz dalgası, güzel kokan yemekler ve daha iyi renklendirilmiş sahnenin olumlu bir alt mesajı vardır. Fakat orasının örneğin yetim ve öksüz çocukların kaldığı bir yetimhane olmadığını yahut üç çocuklu ve geçim sıkıntısı çeken tek başına bir annenin küçük evi olmadığını; ya da bir başka simülasyon cenneti olmadığını nereden bilmekteyiz? Peşinden Andreas ile gittiğimiz gerçeklik algısının gerçek olup olmadığını dahi farkında değiliz. Andreas'ın arayışı, simülasyonun kendi içerisindeki bir sinema oyunu olabilir, toplumun diğer üyelerine mesaj veren bir gösteri olabilir. Dolayısıyla Andreas'ın arayışının bizatihi kendisi, sistemin iyi işleme için düşünülmüş basit bir unsur olabilir, daha da ötesi Broom'un fikrine katılarak izleyicilerin de bir simülasyonun içerisinde olduğunu ve yönetici ekibin bizi oyalamak için bu türden sinema eserlerini önümüze koyduğunu iddia edebiliriz. Bu iç içe geçmiş müphem durum, tam da postmodern toplumun yarattığı oyalayıcı, belirsiz bir toplumsal durum örneğidir ve sorgulamalar yeni soruları getirmekten başka bir işe yaramaya da bilir. Bu noktada postmodernizmin tam da olmamızı istediği yerdedir:

“...postmodernistler şunu öne sürerler: Olgulardan, inançlardan ve arzularından oluşan daha istikrarsız bir karışım yerine, değerleri nesnel hakikat üzerinde temellendirmek, o değerleri savunanları zahmetli bir sorumluluktan kurtarır; yani onlara, gözlemleyip değerlendirdikleri dünyanın bir parçası olan kendi konumları dışında hiçbir aşkın konumdan destek almayan neticeleri seçme ve savunma sorumluluğundan kaçınma imkânı verir” (Raskin,2007:30).

Bu sorgulama hali izleyiciyi ve Andreas'ı nesneliliğin arkasına sığınmadan, o zahmete girilerek kendini içerisinde bulunduğu dünyaya ait hissetme mücadelesine sokmaktadır. Gerçeğin peşinden gitmenin nihai amacı nesnel bir gerçeği bulmak değildir, aksine o mücadelenin kendisidir. Çünkü zaten gerçek, modernitenin anlattığı gerçek de değildir:

“Foucault hakikat derken, ‘keşfedilip kabul edilmesi gereken hakikatler topluluğunu’ değil, ‘doğru ile yanlış arasında yapılan ayrımı ve doğruya özel iktidar etkileri yüklenmesini belirleyen kurallar topluluğunu’ kastediyorum; aynı zamanda burada söz konusu olanın hakikat ‘adına’ verilen bir savaş değil, hakikatin ve oynadığı ekonomik ve siyasi rolün statüsü hakkında verilen bir savaş olduğunu söylüyorum’ demektedir (Raskin,2007:31).

Böylece Foucault hakikate erişme çabasının içerdiği iktidar mekanizmasıyla yüzleşmeyi zorunlu bir sonuç olarak sunmaktadır. Sürekli değişen insan, artık ne kendi doğrularını kendi başına bulacak bilgiye ne de dünyayı tümünden değiştirecek grand teorilere inanmaktadır. Çevresindeki her türden bilgi ve gerçekliğin, kültürel ve nihayetinde bireysel bir sosyal inşa sürecinin sonunda ortaya çıkmış, dolayısıyla üretilmiş nosyonlar olduğunun farkında olan insan; kendi varlığını, dünyanın merkezi değil, dünyanın felaketine neden olabilecek güçte; Samanyolu galaksisinin içerisindeki bir yıldızın, bizim yıldızımız olan güneş sisteminin arasında küçücük bir gezegende varlığını sürdürmeye çalışan, önemliliği ve gerekliliği sorgulanmaya muhtaç bir konuma getirmiştir. Naçizane olarak Broom ve Ferrando gibi filozofların desteklediği *post-human* kavramının *human*'dan daha iyi bir noktaya evrilme

ihhtimaline katılmakla birlikte; daha ziyade Braidotti'nin fikrinin daha akla yatkın olduğunu düşünmek hiç te zor değildir. Toplumsal yapıdaki değişimler aşikârdır, gelecekteki yapıyı öngörememekle birlikte mevcut değişen koşullar altında sosyal bilimcilere büyük görev düştüğü konusunda Braidotti önemli bir hususa dikkat çekmektedir. Sosyal bilimlerin Avrupa toplumunda itibar kaybetmesinin resmen dile getirildiği Dutch Royal Academy Sciences Kurumu organizasyonuna atıf yapan Braidotti, bu değişimleri doğru analiz edebilmenin sosyal bilimcilerin görevi olduğunu hatırlatmaktadır.

Sonuç

İnsanın varlığına dair üretilen her tür söylem, ilgili toplumsal, siyasal ve ekonomik koşulların bir ürünüdür. Modernizmde, orta çağın her türden düşünme eylemini dini liderlerine bırakan insan yapısından, kendi aklıyla sorgulama yapan rasyonel bir zihin üretme sürecine tanıklık edildi. Tarihsel süreçte bu düşünebilen, sorgulayabilen ve kendi aklıyla bilmeye cüret edebilen insan, yeni ve farklı türden bir tür dogmatizmle mücadeleye girişerek postmodernizmi üretmiştir. Artık çok daha çeşitli ve muğlâk koşulların etkisi nedeniyle, gerçek ve nesnel doğruların peşinde koşmak anlamını yitirmiştir. İnsanlar çeşitli derecelerdeki düşüncelere çeşitli derecelerde geçerlilik ve doğruluk atfetmişler; görecelilik ve muğlaklık temel düstur haline gelmiştir. Bu türden düşünme biçimindeki bir değişim, pek çok alanda, siyasetten ekonomiye, edebiyattan postmodernizmin ilk kaynağı olan sanata kadar birbirinden bağımsız sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu sonuçlardan biri siyaset alanında özellikle de Trump'ın başkanlık seçimlerini kazanmasıyla literatüre giren, popülist söylemlerin ve duygulara yönelik manipülasyonların gerçek bilginin yerine geçtiği *post-truth* çağıdır. *Post-truth* da postmodernizmin ürünlerinden biridir.

Postmodernizmin bir diğer ürünü post-hümanizmdir. *Post-human* felsefi, kültürel ve eleştirel post-hümanizm de dahil olmak üzere çeşitli farklı hareketlere ve düşünce okullarına atıfta bulunmak için bir şemsiye terim haline gelmiştir. Transhümanizm (dışsallık, liberal ve demokratik transhümanizm) feminist yaklaşımı, yeni materyalizmler, anti-hümanizm, meta-hümanizm, meta-hümaniteler ve post-hümanity bunlar arasında, genel kabul gören kavramlardır. Özellikle transhümanizm, teknolojik iletişim düzeylerinin etkisiyle düşünme ve algılama biçimlerinde geçirilen evrimsel sürecin sonucudur. Post-hümanizm ise insan olan ve olmayan ayırımının tarihsel ve kültürel analizlerinin tümünü kapsamaktadır.

Transhümanizmle ilgili tartışılan önemli konulardan biri temel etik sorunsalıdır. Sosyal medyanın insanlardan tamamen gönüllü biçimde topladığı büyük veri, hem neoliberal ekonominin ticari aktörlerinin iştahını kabartmakta hem de bu verilerin manipülasyonu yoluyla insanların siyasi tercihlerinin yönlendirilmesi nedeniyle demokrasinin kuramsal varlığına büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Sosyal medyadaki bilgi bolluğunun, güvenilirlik mefhumunu sekteye uğratmasına karşı koymak amacıyla teyit siteleri oluşmakla birlikte, post-truth çağının da bir gereği olarak bilginin doğruluğunun teyidi, dönemin niteliklerini değiştirmeye yetmemektedir. Çünkü asıl değişen nihayetinde, çevresel ve teknolojik gelişmelere paralel olarak insanın dünyayı ve kendi benliğini anlama biçimindeki değişimdir.

Bu çalışmada incelenen *The Bothersome Man* filmi bu değişimlerin toplumsal bir fotoğrafını çekme konusunda önemli veriler sunmaktadır. Hem düzenli ve tüm ihtiyaçların karşılandığı bir toplumdaki arayışı hem de kendi isteğiyle ölmeyi bile gerçekleştiremeyen bireyden bağımsız, kendi içerisinde bir işleyişi olan bir simülasyonu sorgulama imkânı vermektedir. Bu nedenle çalışmaya konu edilen filmin içeriği sosyolojik bakımdan önemli toplumsal tasvirler sunmaktadır. Öznenin sorgulanan varlığı, toplumsal yapılarla kurduğu ilişkiler ve toplumsal

düzenin bizatihi kendisi problematiktir. Tüketim biçimlerinden özenin toplumsal konumuna, bireysellikten toplumsal yapının dogmatikliğine kadar geniş bir sorgulama alanı tanıyan film, sosyal statü temini ve sosyal tabakalaşmada ekonomik güce bağlı sınıfsal analizi ortadan kaldırmıştır. Toplumsal yaşam simülasyon içerisinde yansıtılmış, transhümanların duygudan yoksun yaşamları, bir bozguncunun sorgulamalarıyla parçalanmıştır. Filmin sonunda isyankâr – düzen bozucu Andreas'ın gönderildiği yer ise üçüncü bir taraf, diğer taraf niteliği taşımakta; bu diğer tarafın cennet veya cehennem olma olasılığı izleyicinin imgelem gücüne bırakılmaktadır. Hem bir modernizm sorgulaması yapabilmesi hem de postmodernizmin ürünlerini gündelik yaşamın rutin unsurlarına dönüştürmesi bakımından *The Bothersome Man* filmi, farklı bakış açılarından analize imkân tanıyan çok katmanlı bir içerik sunmaktadır. Bu nedenle adı geçen film modernizm çalışmalarına da konu olabileceği gibi, tüm çalışmanın da iletişim sosyolojisi özelinde, toplumsal yapı ve sosyalizasyon analizleri için sosyoloji alanındaki diğer çalışmalara fikir verebileceğini belirtmek gereklidir.

KAYNAKÇA

- AKKAYA**, M. Şükrü (2018). “Hümanizm’in Çıkışı ve Yayılışı”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 5(2), 199-222.
- ALKAN**, Ersoy Özmen. (2015). Sosyolojide Temel Metodolojik İkilikler ve Bunları Aşma Girişimleri. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 1-24.
- ALPAY**, Yalın. 2020. “Hakikat Askıda”. *Pasajlar Dergisi: Post-Truth Çağı*, (2):4, 13-16.
- ASBJØRNSEN**, Dag, and **OVE**, Solum (1999). “Public Service Cinema? On Strategies of Legitimacy in Policies for Norwegian Cinema”. *International Journal of Cultural Policy*, 5(2), 269-291.
- AYTAŞ**, Gıyasettin (2010). “Hacı Bektaş Velî ve Thomas More’de Hümanizm”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (55), 139-148.
- BABICH** Babette (2015) “Friedrich Nietzsche and the Posthuman/Transhuman in Film and Television”. *The Palgrave Handbook of Posthumanism in Film and Television* (iç.). (Edt.) Hauskeller M., Philbeck T.D., Carbonell C.D. London: Palgrave Macmillan.
- BAUDRILLARD**, J. (2011). *Simülakrlar ve Simülasyon*, Çev., Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- BOSTROM** Nick. (2008) “Why I Want to be a Posthuman When I Grow Up”. *Medical Enhancement and Posthumanity* (iç.). (Edt.) Gordijn B., Chadwick R. The International Library of Ethics, Law and Technology, vol 2. Dordrecht: Springer.
- BOSTROM**, Nick. (2003). “Are We Living in a Computer Simulation?” *The Philosophical Quarterly*, 53 (211), 243–255.
- BOSTROM**, Nick. (2005a). “A History of Transhumanist Thought”. *Journal of Evolution and Technology*, 14(1).
- BOSTROM**, Nick. (2005b). “Indefense of Posthumandignity”. *Bioethics*, 19(3), 202-214.
- BOSTROM**, Nick. (2005c). “Transhumanist Values”. *Journal of Philosophical Research*, 30 (Supplement), 3-14.
- BRAIDOTTI**, R. (2018). *İnsan Sonrası*. Çev: Öznur Karakaş, 2. Baskı, İstanbul: Kolektif Yayınları.
- ÇELİK**, Nuriye. (2018). *Kamusal Alanda Sosyal Taklit: Sosyal Medyada Yeni Gelin Evi İmgesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- ÇELİK**, Sara ve **USLU**, Serdar. (Edt.) (2018). *Modern Felsefe I*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- ÇETİNTAŞ**, Ahmet. (2015). Sosyolojik Kuramlara Hâkim Temel Paradigmalar Çerçevesinde Toplum-Birey Dualizmi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 25-42.
- DAVIES**, Tony. (2008). *Humanism*. Routledge Publications.
- EAGLETON**, Terry. (2011). *Postmodernizmin Yanılsamaları*, Çev: Mehmet Küçük, İkinci Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ERIKSEN**, Thomas Hylland. "Being Norwegian in a shrinking world: Reflections on Norwegian identity." *Continuity and change: Aspects of contemporary Norway* 11 (1993): 37.
- FERRANDO**, Francesca. (2013). “Posthumanism, Transhumanism, Antihumanism, Metahumanism, and Newmaterialisms”. *Existenz*, 8(2), 26-32.
- FERRANDO**, Francesca. (2014). Posthumanism. *Tidsskriftforkjønnsforskning*, 38(02), 168-172.
- GOFFMAN**, Erwing. (2014). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. Çev: Ş. Geniş, L. Unsalı, S.N. Ağırnaslı, Ankara: Heretik Yayınları.
- GÜNENÇ**, Mehmet (2020). *Yaşama Felsefeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.

- GÜNEŞ**, Selda SARAL, ve Deniz YAĞIZ BAYLAN. (2016). "Değişen Toplumsal Yapının Film İçeriklerine Yansıması: Kibar Feyzo ve Recep İvedik Filmlerinin Greimas' ın Eyleyenler Örnekçesine Göre Çözümlemesi." *Global Media Journal: Turkish Edition* 6.12: 332-355.
- HABERMAS**, J. (1994). "Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje", Çev: Gülen Gül Naliş, *Postmodernizm* (iç.). (Edt.). Jameson, F., Lyotard, J. F., Habermas, J., & Zekâ, N., İstanbul: K1Y1 Yayınları.
- HENLIN-STROMME**, Sabine Brigitte. (2012). *Nature, Nation and the global in Contemporary Norwegian Cinema*. PhD (Doctor of Philosophy) thesis, University of Iowa.
- HSIEH**, H. F., & **SHANNON**, S. E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288.
- JAMESON** F. (1994). "Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı", Çev: Dumrul Sabuncuoğlu, *Postmodernizm* (iç.). (Edt.). Jameson, F., Lyotard, J. F., Habermas, J., & Zekâ, N., İstanbul: K1Y1 Yayınları.
- KADIOĞLU**, Muhsin. (2011). "Hümanizm". *Sosyoloji Konferansları*, (23), 157-165.
- KRIPPENDORFF**, Klaus. (2018). *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*. Sage Publications.
- LYOTARD**, Jean François. (1994). "Postmodern Nedir Sorusuna Cevap", Çev: Dumrul Sabuncuoğlu, *Postmodernizm* (iç.). (Edt.). Jameson, F., Lyotard, J. F., Habermas, J., & Zekâ, N., İstanbul: K1Y1 Yayınları.
- MEULEN**, Ruud ter. "Dignity, posthumanism, and the community of values." *The American Journal of Bioethics* 10.7 (2010): 69-70.
- PORPORA**, Douglas V. (2017). "Dehumanization in theory: anti-humanism, non-humanism, post-humanism, and trans-humanism." *Journal of Critical Realism*, 16(4), 353-367.
- RASKIN**, Marcus. (2007). "Postmodernizm ve Rasyonalite", içinde Chomsky, N., Albert, M., Herman, E. S. (2007). *Postmodernizm ve Sol: Bilim ve Postmodernizm Tartışmaları*, çev: Sevinç Altınçekiç ve Taylan Doğan, Bgst Yayınları, İstanbul.
- SERTTAŞ**, Aybike. (2014). "V For Vendetta Filminin Alımlama Analizi ile Sinemada Televizyon." *Global Media Journal: Turkish Edition* (5), 9.
- SORGNER**, Stefan Lorenz (2009). Nietzsche, the Overhuman, and Transhumanism. *Journal of Evolution and Technology*, 20(1), 29-42.
- ŞENEL**, Alaeddin. (1995). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- WOLFE**, Carry. (2010). *What is Posthumanism?* (Vol. 8). Minnesota: University of Minnesota Press.
- ZEKA**, Necmi. (1994). "Yolları Çatallanan Bahçe, Aynalı Gökdelenler, Dil Oyunları ve Robespierre". *Postmodernizm* (iç.). (Edt.). Jameson, F., Lyotard, J. F., Habermas, J., & Zekâ, N., İstanbul: K1Y1 Yayınları.
- ZORLU**, Yaşar., Çakı, C Caner., & Karaca, Mustafa. (2017). Türk Sinemasında Nazizm İdeolojisi: "Kırımlı" Filmi ve Göstergebilimsel Analizi. *Sosyoloji Konferansları*, (56), 67.